

ΒΕΡΟΙΑΣ

68.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

1966 3468/1963
 Αριθ. βιβλ. 3468/1963
 ΑΡΙΘΜΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
 Αρχαίοι

ΕΡΧΕΤΑΙ - 00435

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΕΜΠΕΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΑΔΟΛΦΟΥ ΛΙΝΔΝΕΡ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΝ ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΙ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΠΟΛΛΑΚΩΣ ΔΙΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ.

— 8063 —

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΑΘΗΝΑΣ ΑΡΙΘΜΟΣ 56.

—
1883

Εθνική Βιβλιοθήκη Βεροίας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὅτε τὸν τριετίας παρέδιδον εἰς τύπωσιν τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο, οὐδ' αὖτως προσέβλεπον, ὅτι τόσοι τεχνεῖς ἢ ἐξηγῆται ἡ πρώτη ἐκδοσις. Διότι πρῶτον μὲν ἐγὼ αὐτὸς ἠτ' ἐκνόμην, ὅτι τόλμημα ἦτο ἡ παρ' ἡμῖν εἰσπαγωγὴ ψυχολογίας, οὐδὲν κοινὸν ἐχούσης πρὸς τὰ ἐν χρήσει βιβλία, ἐν οἷς ἦσαν ἐντεθραμμένοι οἱ λόγοι ἡμῶν καὶ ἅτινα εἶχον καταστῆ αὐτοῖς σφόδρα προσφιλεῖ οὐχ ἦττον δ' ἀποθαρυντικὴ ἦτο καὶ ἡ ψυχρότης, μεθ' ἧς οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι προσέβλεψαν εἰς τὸν ὄγκον τοῦ βιβλίου. Ἀλλ' ὅμως παρὰ ταῦτα εὐρέθησαν καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων λογίων ἄνθρωποι, οἵτινες, πλήρεις ἀηδίας πρὸς τὰς ἐωληκαρσίας τῆς ἀρχαίας δυναμικῆς ψυχολογίας, ἐδίψων τὰ βελτίω καὶ εἰς οὗς ἡ ἐμὴ μετὰφρασις ἐγένετο πηγὴ ἀληθῶς ζώσης ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Ἡ ψυχολογία αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἐπιστήμη λίαν ἐπίμορτος· ἀλλ' ἂν τί καλὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ προσγίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ἄνευ κόπων καὶ μόχλων; Χλευπὰ τὰ καλὰ, καὶ ὅσω μεῖζω τόσοι χαλεπώτερα· ὅστις δ' ὑπὸ τῶν πόνων, ἐνθ' ὧν ὠνοῦμεθα οἱ βροτοὶ τὰ χαλὰ, καταπλησσομένοι φεύγει αὐτὰ εἶναι τοῦλάχιστον ἀνάξιος αὐτῶν, εἰ μὴ τι χεῖρον. Οὐδαίς ποτε μετεμελήθη δι' οὗς ὑπέστη κόπους πρὸς κτήσιν οἰονδήποτε καλοῦ· διότι ἐκεῖνοι μὲν εἶναι ἐρήμεροι, τὸ δὲ κτηθὲν ἀγαθὸν παραμένει καὶ γίνεται ἀφορμὴ πρὸς ἄλλων ποριμὸν. Δυνάμεθα δ' ἄνευ υπερβολῆς νὰ δυσχρησιθῶμεν, ὅτι ἡ γνώσις τοῦ τῆς ψυχῆς βίου, ἣν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης ὑπέλαβεν ὡς τὴν πρῶτον τιμωτάτην, εἶναι τοιοῦτο θεμελιῶδες ἀγαθὸν ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ, εἶναι τὸ «Δὸς μοι πᾶσι τὰ» εἰς πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην.

Ὁμολογῶν οὕτω καὶ ἀνγνωρίζων τὰς δυσχερεῖς εἰς ἃς καθυποβάλλεται ὁ ἐπιχειρῶν νὰ σπουδάζῃ τὴν ψυχολογίαν, ἰδίως κατὰ τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον, δὲν ἀποκρύπτω ὅμως, ὅτι κακῶς δικαίως, ὅταν ἀκούω παρ' ἀνθρώπων λογίων, οἵτινες ἔχουσι τὸ καλὸν καὶ γίνονται καὶ λογιώτεροι ἐκ αὐτῶν, ὅτι καλὸν μὲν τὸ βιβλίον, ἀλλ' ἂν δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς, τοὺς διώκοντας δηλονότι τὰ ῥᾶστα μὲν εὐτελέστατα δέ, καὶ ἐξακολουθῶ νὰ προσβέβω διὰ βίου τὸ «χαλεπὰ τὰ καλὰ», ἀντιστρέφων μάλιστα αὐτὸ δικαίως μετὰ παρηρσίας, ὅτι τὰ μὴ καλὰ μόνον εἶναι ῥᾶστα.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἐπέβλεπε μοι τὸ καλὸν καὶ νὰ καταστήσω τὸ βιβλίον ὡς δυνατόν πλείστοις προσιτὸν διὰ

τῆς προσφόρου αὐτοῦ διασκευῆς. Πρὸς τοῦτο ἐφρόντισα ἐν πρώτοις νὰ περιστείλω τὸν ὄγκον, ὅς δὴ καὶ κατέπληξε πολλοὺς ἐν ἀρχῇ, προσέχων ὅμως νὰ μὴ βλάψω τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἔργου. Οὕτω ἀφείλον σχεδὸν πάσας τὰς σημειώσεις· διότι αὐταί, εἰ καὶ μὴ περιτταί, περιέχουσιν ὅμως πράγματα, ὧν δὲν ἔχει κατεπεύγουσαν χρείαν ὁ μαθητὴς τοῦ γυμνασίου, ἅφ' οὗ μάλιστα νῦν διδάσκεται καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἡ ψυχολογία κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ δύνανται ἐκεῖ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ψυχολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις κατὰ βάθος τε καὶ πλάτος. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρέλιπον καὶ ἄλλας τινὰς παρχαράφους, ἅτε παρχαματευμέναι περὶ δευτερευόντων ψυχολογικῶν ζητημάτων, συνέτεμον ἄλλας, ὀλίγας δὲ τινὰς καὶ ἀνέπτυξα, ὅπως καταστήσω τὰ πράγματα μᾶλλον εὐνόητα· ὅλον δὲ τὸ βιβλίον ἐν γένει διεσκευασα ὅσον ἦν δυνατόν, σκοπῶν νὰ καταστήσω αὐτὸ εὐχρηστοτέρον. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ τινὰ ψυχολογικὰ προβλήματα, ὧν ἡ ἐντελής κατὰλήψις υπερβαίνει μὲν τὴν νοητικὴν δύναμιν καὶ ἀνάπτειν τῶν μαθητῶν τῶν ἡμετέρων γυμνασίων καὶ διδασκαλείων, οὐχ ἥττον ὅμως ἀπῆκα αὐτὰ κατὰ χώραν, διεσκευασθέντα βεβαίως καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς· διότι τὸ βιβλίον πρέπει νὰ εἶναι ἀκέραιον, οὐχὶ ἡμιτελές, καὶ ὅσον καὶ εἰς τοὺς φοιτητὰς δύνανται νὰ χρησιμεύῃ καὶ εἰς πάντα φίλον τῶν ψυχολογικῶν σπουδῶν. Τὰς παρχαράφους ταύτας, ἃς καὶ ἐγὼ αἰ παρὰλείπω ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἐσημείωσα ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει δι' ἀστερίσκου πρὸς ὁδηγίαν τῶν διδασκόντων. Παρέλαβον δ' ἐκ τῆς νεωτέρας (ἑκτῆς) ἐκδόσεως τοῦ πρωτοτύπου, καὶ ἦν καὶ διεσκευασα ὅλον τὸ βιβλίον, καὶ πέντε διαγράμματα, δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς παιρᾷται νὰ καταστήσῃ αἰσθητὰ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Τα διαγράμματα, ἐὰν ἐπιτυχάνωσιν ἐν τῇ αἰσθητοποίησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, καθιστῶσι πολὺ εὐχερεστέραν τῷ μαθητῇ τὴν κατανόησιν αὐτῶν· διότι δεσμεύουσιν οὕτως εἰπεῖν καὶ καθυποβάλλουσιν εἰς τὴν καθαρὰν αἰσθησιν τῆς ὁράσεως τὰ ἐν ἀκαταπαύστῳ μεταβολῇ ὄντα φαινόμενα τῆς συνειδήσεως.

Τοιαύτην οὕτω τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐγχειριδίου τοῦτου παρὰδίδω εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, εὐχόμενος ἵνα ὡς δυνατόν πλείστοις χρησιμεύσῃ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς αὐτογνώσεως ὡς βοηθὸς καὶ ὁδηγὸς πρὸς εὐμεθοδὸν μὲν καὶ ἀκριβῆ παρατήρησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, βελτίαν δὲ κατανόησιν τῶν νόμων, αἵτινες διέπαισι τὸν πνευματικὸν κόσμον.

Ἐν ΑΘΗΝΑΙΣ

τῇ 15ῃ Σεπτεμβρίου 1883.

ΔΗΜ. Ι. ΟΛΥΜΠΙΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

	Σελ.
§. 1. Ἑμπειρική ψυχολογία	1
§. 2. Περὶ ψυχῆς	3
§. 3. Σχέσεις ψυχῆς καὶ σώματος	4
§. 4. Διαίρεσις τῆς ψυχολογίας	5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΠΑΡΙΣΤΑΝΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ.

§. 5. Τὸ αἶσθημα	7
§. 6. Περιεχόμενον, ἰσχύς καὶ τόνος τοῦ αἰσθήματος	8
§. 7. Σωματικὴ αἴσθησις	9
§. 8. Αἱ λοιπὰς αἰσθήσεις	10
§. 9. Ἡ ἀφή	11
§. 10. Αἱ χημικαὶ (κατώτεραι) αἰσθήσεις	13
§. 11. Ἡ ἀκοή	15
§. 12. Ἡ ὄρασις	16
§. 13*. Γνωστικὴ ἱκανότης τῶν αἰσθήσεων	17
§. 14. Ἡ κίνησις	19
§. 15*. Ἡ ἀντίληψις	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΕΤΕΙΩΝ ΑΥΤΩΝ.

§. 16. Περὶ συνειδήσεως ἐν γένει	24
§. 17. Θεμελιώδεις νόμοι τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων	27
§. 18. Περὶ τῆς κωλύσεως ἰδίᾳ	28
§. 19. Ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων	30
§. 20. Ἰδιαιτέροι νόμοι τῆς ἀναπλάσεως	32
§. 21. Ἡ ἀνάπλασις τῶν σειρῶν	33
§. 22. Ἡ μνήμη	36
§. 23*. Πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς μνήμης	38
§. 24. Ἡ φαντασία	40
§. 25*. Ἡ παράστασις τοῦ χρόνου	42
§. 26*. Ἡ παράστασις τοῦ τόπου.—Ἡ τοπικὴ σειρά	43
§. 27*. Ἡ ἐξοικείωσις ἐν τῷ τόπῳ	45

§. 28. Ἡ πρόσληψις (ἰσομοιώσις)	Σελ. 48
§. 29. Σπουδαιότης τῆς προσλήψεως. Προσοχή	51

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΧΟΙΑΣ.

§. 30. Τὸ νοεῖν ἐν γένει	54
§. 31. Τὸ κρίνειν	55
§. 32. Τὸ συλλογίζεσθαι	57
§. 33. Ἡ μόρφωσις τῶν ἐννοιῶν	58
§. 34. Εἰδὴ τῶν ἐννοιῶν	59
§. 35*. Τὸ λαλεῖν καὶ τὸ νοεῖν	61
§. 36*. Ἡ γένεσις τῆς γλώσσης	62
§. 37. Περὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΣ.

§. 38*. Ἀνάπτυξις τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγώ	66
§. 39*. Τόχαι καὶ πάθαι τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγώ	68
§. 40*. Ἐσωτερικὴ αἴσθησις καὶ αὐτοσυνειδησία	69

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΑΝΕΣΘΑΙ.

(ΗΔΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΑΥΘΕΙΣΘΑΙ).

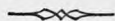
§. 41. Γένεσις τῶν συναισθημάτων	71
§. 42. Διαίρεσις τῶν συναισθημάτων	72
§. 43. Τὰ γενικὰ ὑποκειμενικὰ συναισθήματα	73
§. 44. Τὰ εἰδικὰ (πολυπλοκώτερα) ὑποκειμενικὰ συναισθήματα	75
§. 45. Συνέχεια	76
§. 46. Τὰ ἀντικειμενικὰ συναισθήματα ἐν γένει. Ὑλικὰ συναισθήματα	79
§. 47. Τὰ ἰδίως πνευματικὰ συναισθήματα	80
§. 48. Καλλιλογικὰ συναισθήματα	81
§. 49. Ὑθικὰ συναισθήματα.	82
§. 50. Θρησκευτικὰ συναισθήματα	84
§. 51*. Συναίσθημα ἡμῶν αὐτῶν	84
§. 52. Συμπαθητικὸν συναίσθημα	86
§. 53. Αἱ θυμικαὶ τετραχαὶ ἢ ἀψικαρδία	88

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

ΤΟ ΟΡΕΓΕΣΘΑΙ.

§. 54. Τὸ ἐπιθυμεῖν	90
§. 55. Διαίρεσις τῶν ἐπιθυμιῶν	93

	σελ.
§. 56. Ἡ ὁρμή	94
§. 57. Κλίσεις καὶ ῥοπή	96
§. 58. Τὸ πάθος	93
§. 59. Γένεσις τοῦ πάθους· αὔξησις καὶ παρακμὴ αὐτοῦ	99
§. 60*. Ἡ ποικιλία τῶν παθῶν	102
§. 61. Τὸ βούλῃσθαι ἐν γένει	103
§. 62. Ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως πρὸς τὰ ἔξω. Πράξις καὶ ἔργον. Ἐ- κουσία προτοχή	104
§. 63. Σκέψις καὶ αὐτεξούσιον	106
§. 64. Ἡ ψυχολογικὴ ἐλευθερία	107
§. 65. Λόγος (Λογιόν)	108
§. 66. Ὁ χαρακτήρ	109
§. 67. Περὶ τοῦ καταλογισμοῦ	111

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§. 1. Ἐμπειρική ψυχολογία.

Ἐμπειρία ὀνομάζεται τὸ σύνολον τῶν γνώσεων, αἱ πορίζονται διὰ τῆς παρατηρήσεως.

Διαικρίνομεν δ' ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ τῶν ἔμπειρικῶν ἡμῶν γνώσεων δύο μεγάλαι συστήματα, τὴν ἐξωτερικὴν δηλονότι καὶ τὴν ἐσωτερικὴν λεγομένην ἔμπειρίαν. Καὶ τὸ μὲν σύνολον τῶν πραγμάτων καὶ συμβεβηκότων, τῶν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἔμπειρίας γινωσκομένων καλεῖται ἐξωτερικὸς ἢ ὕλικός, τὰ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ἔμπειρίας φαινόμενα ἐσωτερικὸς ἢ πνευματικὸς κόσμος.

Καὶ ἡ παρατήρησις, δι' ἧς κτώμεθα τὰς ἔμπειρικάς ἡμῶν γνώσεις, εἶναι διττή, ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ· καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ συμβαινόντων καὶ φαινομένων, διὰ δὲ τῆς δευτέρας γινώσκομεν τὰ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συμβαίνοντα. Ὅργανον δὲ τῆς μὲν πρώτης εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ αἰσθησις, ἡ διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων γινομένη, τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἐσωτερικὴ λεγομένη αἰσθησις, ἥτοι ἡ συνείδησις.

Αἱ ἐπιστήμαι, αἵτινες ἔχουσιν ὡς ἀντικείμενον τὰ διὰ τῆς ἔμπειρίας γινωσκόμενα πράγματα καὶ συμβαίνοντα, ὀνομάζονται ἔμπειρικά, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς θεωρητικάς, ὧν τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι αἰσθητὸν καὶ αἵτινες ἐπεξεργάζονται τὸ πρόβλημα αὐτῶν οὐχὶ ἀγόμεναι ὑπὸ τῶν ἔμπειρικῶν δεδομένων, ἀλλὰ καθοδηγούμεναι ὑπ' ἀρχῶν καὶ ἀξιωματικῶν, ὧν ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου φανερά· ἀλλ' ὁμως καὶ

αὐταὶ χρῆζουσι τῆς ἐμπειρίας, καὶ ἐκεῖναι τῆς βοηθείας τῶν ὑπὸ τοῦ νοῦ μόνον γινωσκομένων λογικῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν πᾶσα γνῶσις ἐν γένει θεμελιούται.

Αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν ἀρκοῦνται λοιπὸν εἰς τὸ ὕλικόν τῶν γνώσεων, οἷον παρέχει αὐτὸ μόνη ἡ παρατήρησις, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη τὴν ἀκατέργαστον ταύτην ὕλην νὰ διαπλάττωσι ποικιλοτρόπως, ὅπως ἐντυπώσωσιν αὐτῇ τὸν χαρακτῆρα γνώσεως τελείας. Ἀφ' οὗ δηλονότι ἐξερευνησώσιν αὐτὴν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, ἀναζητοῦσαι καὶ συλλέγουσαι τὰ γεγονότα, ἅτινα δὲν προσφέρονται αὐτομάτως εἰς τὴν παρατήρησιν, ποιοῦμεναι δ' ἐν ἀνάγκῃ χρῆσιν καὶ πειραμάτων, ἅτινα εἶναι τεχνητὴ παραγωγὴ φυσικῶν φαινομένων· διακοσμοῦσι πρῶτον τοῦτο τὸ ἀτάκτως ἐρριμμένον ὕλικόν διὰ διακρίσεως τῶν ἑτεροειδῶν καὶ συγκρίσεως τῶν ὁμοειδῶν καὶ συνάγουσιν εἰς διάφορα συστήματα ὁμοειδῶν φαινομένων. Δεύτερον δὲ ζητοῦσι ν' ἀνεύρωσι διὰ τῆς προσεκτικῆς ἐρεύνης τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐμφανίζονται τὰ διάφορα φαινόμενα, τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν αὐτῶν. Καὶ τρίτον ἐρευνῶσαι τὴν ἀλληλουχίαν καὶ συνάφειαν τῶν διαφορῶν φαινομένων, καταγίνονται εἰς τὸ νὰ εὕρωσι τίνα τὰ πρῶτα μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τίνα τὰ ὕστερα, τίνα τὰ αἰτία ἄλλων καὶ τίνα τὰ ἀποτελέσματα ἐκείνων, ἐν ᾧ λόγῳ νὰ βεβαιώσωσι τὸν αἰτιώδη σύνδεσμον τῶν φαινομένων.

Ὅθεν πᾶσα ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη, ὅπως φέρῃ ἀξίως τὸ ὄνομα καὶ παρέχῃ ἀκριβῆ καὶ τελείαν γνῶσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς διδασκομένων κατὰ τε ὕλην καὶ εἶδος, τ. ἔ. κατὰ τε τὸ ποτὸν καὶ τὸ ποῖόν τῶν γνώσεων, καὶ κατὰ τὴν διοργάνωσιν αὐτῶν εἰς σύστημα, ἐν ᾧ ἕκαστον τῶν μερῶν κατέχει ὠρισμένην, τὴν προσήκουσαν αὐτῷ, θέσιν, καὶ διατελεῖ ἐν ὠρισμένῃ, δηλ. τῇ πραγματικῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ λοιπά, - ὀφείλει νὰ διασκευάζῃ, διαπλάττῃ καὶ μεταπλάττῃ τὸ ὕλικόν τῆς ἐμπειρίας κατὰ τὰς ἀνωτέρω ὑποδειχθείσας ἀρχάς.

Καὶ ἡ ἐμπειρικὴ λοιπὸν ψυχολογία, ὡς ἐπιστήμη τοῦ ψυχικοῦ βίου θεμελιουμένη ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς λεγομένης ἐμπειρίας, προτίθεται πρῶτον μὲν νὰ ἐξακριβώσῃ τίνα τὰ λεγόμενα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ κατατάξῃ αὐτὰ κατὰ τὴν συγγένειαν καὶ διαφορὰν εἰς διαφόρους τάξεις καὶ συστήματα· δεύτερον δὲ ν' ἀνεύρῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους, καθ' οὓς ἀναφαίνονται καὶ ἀφανίζονται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα· καὶ τέλος, πρὸς ἐντελῆ κατάληψιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ψυχικοῦ βίου, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν τῷ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας σκοποῦντι, νὰ ὑποδείξῃ τὰς προσεχέας (οὐχὶ τὰς τελευταίας) αἰτίας τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ταύτην τὴν ὁδὸν βαδίζουσα ἡ ψυχολογία, φέρει χαρακτῆρα καθα-

πως ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης καὶ δικαίως κατατάσσεται νῦν μετὰ τῶν ἀκριβῶν λεγομένων ἐπιστημῶν.

§. 2. Περὶ ψυχῆς.

Ἐν τούτοις ὅπως ἡ φυτικὴ καὶ ἡ χημεία, καίπερ καθαρῶς ἐμπειρικαὶ ἐπιστήμαι, ἀναγκάζονται πολλάκις ν' ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἀφηνῆ αἴτια τῶν φαινομένων, λόγον ποιούμεναι περὶ αὐτῶν, μόνῳ τῷ λογισμῷ ληπτῶν καὶ δι' ὑποθέσεως, ὡς τῶν ἐσχάτων αἰτίων καὶ φορέων τῶν τῇ αἰσθήσει ληπτῶν φαινομένων καὶ τῶν ἀδιαιρέτων συστατικῶν τῆς ὕλης, καὶ περὶ δυνάμεων ἐνοικουσῶν ἐν αὐτοῖς· οὕτω καὶ ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία πλεονάκις ποιεῖται λόγον περὶ ψυχῆς ὡς οὐσίας ἐνιαίας καὶ ἀπλῆς, ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ τῶν διαφόρων ψυχικῶν ἐνεργειῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἰς οὐδεμίαν αἰσθησιν ὑποπίπτουσα. Ἡ ἀκριβὴς καὶ τελεία ἔρευνα ὅμως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς, τῆς φύσεως αὐτῆς, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τὴν ἀρχὴν ἐνεργεῖ καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα δὲν εἶναι πρόβλημα τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας, ἀλλ' ἀπόκειται εἰς τὴν θεωρητικὴν ψυχολογίαν νὰ χορηγήσῃ ἡμῖν τὴν περὶ τούτων γνῶσιν, στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς καὶ καθοδηγουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς γενικῆς ὀντολογίας, τοῦ θεμελιώδους μέρους τῆς μεταφυσικῆς, εἰς ἣν ἀνήκει ὡς τελευταῖον μέρος καὶ ἡ θεωρητικὴ ψυχολογία.

Ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ ὑποδείξῃ μόνον τὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν βασίζεται ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς ὑπάρξεως ψυχῆς ὡς οὐσίας χωριστῆς τῶν ἀποτελουσῶν τὸ σῶμα οὐσιῶν, καίπερ οὐχὶ παντελῶς ἀσυγκρίτου πρὸς ταύτας, καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαία. Τὰ ἀναντίρρητα ταῦτα γεγονότα εἶναι τὰ ἐπόμενα.

Α'. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι ἐντελῶς ἀσύγκριτα πρὸς τὰ φυσικὰ, τὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· διότι ταῦτα μὲν συμβαίνειν ἐν τόπῳ καὶ ἔχουσιν ἐπομένως ἔκτασιν, ἐκεῖνα δὲ μόνον ἐν χρόνῳ ἐκτυλίσσονται καὶ ἔχουσι μόνον ἔντασιν· ἡ ἐν τῇ ψυχῇ εἰκὼν τῆς οἰκίας ταύτης π. χ. τῆς ἐχούσης μέγεθος τόσων μετρῶν, οὐδεμίαν ἔχει ἔκτασιν, ἀλλὰ μόνον ἔντασιν, τ. ἐ. δύναται νὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον σαφές· διὰ τοῦτο ἔχομεν λόγον νὰ νοήσωμεν καὶ διάφορον οὐσίαν φερουσαν καὶ παράγουσαν ταῦτα πρὸς τὰ φυσικὰ ἀσύγκριτα ψυχικὰ φαινόμενα.

Β'. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἅπαντα ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ ψυχῇ ἐνότητά· γνωρίζω ὅτι ἐγὼ ὅστις ἔχω νῦν ἐν τῷ νῷ τὴν εἰκόνα τῆς οἰκίας μου ἔχω καὶ τὴν τῆς οἰκίας τοῦ γείτονος καὶ δύνα-

μαι, ὅταν βούλωμαι, νὰ παραβάλλω αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Ἐπίσης δύναμαι τὰς παραστάσεις, ἃς νῦν ἔχω ἐν τῇ νῷ νὰ συνάψω πρὸς τὰς παραστάσεις, ἃς εἶχαν χθές, πέρουσι καὶ προπέρουσι, συνειδῶς ἅμα καὶ κρίνων ὅτι αὐταὶ τε καὶ ἐκεῖναι ἑμαὶ εἰσιν. Ἡ ἐνότης αὐτῇ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ ἐκάστης στιγμῆς καὶ πολλῶν ἀλλήλας διαδεχομένων χρονικῶν στιγμῶν θὰ ἦτα ἀδύνατος, ἐάν ἡ ψυχὴ ἐταυτίζετο π. χ. τῷ ἐγκεφάλῳ, ὁπότε αἱ διαφοροὶ ψυχικαὶ ἐνέργειαι θὰ διενέμοντο ἀναγκαίως εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἐγκεφάλου καὶ θὰ ἔμενον ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλας, ὅπερ ὅμως ἀντιφάσκει εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας· αἱ ἀρχαιότεραι δὲ ψυχικαὶ ἐνέργειαι θὰ ἠφάνιζοντο ἀνπιστρεπτεῖ σὺν τοῖς ἀδικλείπτω, ἀπερχομένοις μορίοις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὑπὸ νέων ἀντικαθισταμένοις, ὅπερ ὡσαύτως δὲν συμβαίνει. Ὅθεν ἀναγκαζόμεθα νὰ ὑποθῶμεν ὡς βάσιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων οὐσίαν διάφορον τοῦ ἐγκεφάλου, ἀπλὴν καὶ ἐνιαίαν.

§. 3. Σχέσις ψυχῆς καὶ σώματος.

Εἰ καὶ τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ § ὑποδειχθέντα γεγονότα τῆς ἐμπειρίας δικαιουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ ν' ἀπονεύωμεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἰς οὐσίαν χωριστὴν τοῦ σώματος καὶ διάφορον τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς ἐσχάτην αὐτῶν αἰτίαν, ἐν τούτοις ἀνακρίθηται ἄλλα γεγονότα καθιστᾶσι καὶ αὐτῷ τῷ μὴ ἐπιστημονικῶς σκοποῦντι φανερόν, ὅτι ὁ ψυχικὸς βίος ἐξαρτᾶται ποικιλοτρόπως ἐκ τοῦ σώματος.

Ἐν πρώτοις λαμβάνομεν εἰδήσιν περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἅτινα εἶναι μέρος τοῦ σώματος. Ὅπως λάβω γνῶσιν τῆς μορφῆς καὶ τῶν χρωμάτων τοῦ περιβάλλοντός με κόσμου, ἀνάγκη ν' ἀνοίξω τοὺς ὀφθαλμούς· ὅπως μάθω τοὺς ἤχους, οὓς αἱ διαφοροὶ κινήσεις παράγουσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, πρέπει νὰ ἔχω ἀκεραίαν τὴν ἀκοὴν κτλ. Ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς δὲν δύναται νὰ πορισθῇ δι' ἄλλων μέσων τὴν ὑπὸ τῆς ὁράσεως μόνης παρεχομένην γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὁ δὲ κωφὸς κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ μορφώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν παράστασιν τῶν ἤχων καὶ τῶν τόνων· ἐν γένει ἡ ἀρίστη καὶ καλλίστη εἰκὼν τοῦ κόσμου, ἣν παρέχουσιν ἡμῖν αἱ πέντε αἰσθήσεις συλλήβδην, δὲν εἶναι τοιαύτη παρὰ τῇ πεπηρωμένῳ μίαν ἢ πλείω αἰσθήσεως.

Τἀνάπαλιν γινώσκομεν ὡσαύτως ἐκ πείρας ὅτι, ἵνα πράξωμεν ὅ,τι ἀν βουληθῶμεν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, ἔχομεν χρεῖαν τοῦ σώματος· ὁ παράλυτος ἐπιθυμεῖ ὡς καὶ ὁ ὑγιαίνων τῷ σώματι, οὐδὲν ὅμως κατορθοῦ, διότι εἶναι κατεστραμμένον τὸ ὄργανον.

νον τῆς κινήσεως τοῦ σώματος, δι' ἧς πληροῦνται αἱ ἐπιθυμίαι ἡμῶν.

Τὰ μεγάλα ταῦτα γεγονότα καὶ σὺν αὐτοῖς πλεῖστα ἄλλα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα διατελοῦσιν ἐν ἀδιαιλίπτῳ ἀμοιβαίᾳ ἐπιδράσει· τὸ σῶμα χρησιμεύει ὡς μεσολαβοῦν μέλος μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου, πᾶσα ἐπιδράσις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ψυχῆς γίνεται διὰ τοῦ σώματος, πᾶσα δ' ἐκ τοῦ πνεύματος ὁρμωμένη ἀλλοίωσις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τοῦ σώματος ὑγιαίνοντος.

Σημ. Ὅργανον τῆς ἀμοιβαίας μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος ἐπιδράσεως εἶναι τὸ νευρικὸν σύστημα. Ἐν τούτῳ διακρίνονται τὰ κέντρα, ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαίος μυελός, τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ κλάδων, τ. ἑ. τῶν κυρίως λεγομένων νεύρων. Ταῦτα εἶναι ἄγωγοι ἐντυπώσεων (διεγέρσεων) ἢ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὴν ψυχὴν, τ. ἑ. ἀπὸ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέντρον, λοιπὸν κεντροφέρως· ἢ ἀπὸ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον δηλ. φυζικέντρως. Τὰ μὲν κεντροφέρως ἄγοντα νεῦρα ὀνομάζονται αἰσθητικά, προκαλοῦντα διὰ τῆς διεγέρσεως αὐτῶν αἰσθημὰ ἐν τῇ ψυχῇ· τὰ δὲ φυζικέντρως μετοχτενύοντα τοὺς ἐρεθισμοὺς κινητικά, παράγοντα διὰ τῆς διεγέρσεως αὐτῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ συστολὴν τῶν μυῶν, τ. ἑ. κίνησιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος. - Διὰ μὲν τῶν αἰσθητικῶν νεύρων ἐπιδρᾷ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἐπὶ τῆς ψυχῆς, διὰ δὲ τῶν κινητικῶν ἀντιδρᾷ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐν τῇ ἀντανταλαστικῇ κινήσει διαδέχονται ἀλλήλας αἱ δύο αὗται ἐνέργειαι ὡς «τύπος ἀντίτυπος» ἀνευ συνειδήσεως· ἄλλως περιεβάλλεται πάντοτε μεταξὺ αὐτῶν ἡ συνειδητὴ παράστασις.

§. 4. Διαίσεις τῆς ψυχολογίας.

Ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, συμφώνως τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῷ σκοπῷ αὐτῆς, ὁρμάται ἐκ τῶν γεγονότων καὶ δεδομένων τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. Τὰ μόνα δὲ ἀμέσως δεδομένα φαινόμενα καὶ γεγονότα τῆς συνειδήσεως εἶναι παραστάσεις, συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίαι, πολλαχῶς συνημμένα πρὸς ἀλλήλα· καὶ τὰ μὲν συναισθήματα καὶ αἱ ἐπιθυμίαι φαίνονται ὡς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, ἐκεῖνα μὲν ὡς παθητικά, αὗται δὲ ὡς ἐνεργητικά· αἱ δὲ παραστάσεις ὡς εἰκόνες ἀντικειμένων. Ὅθεν δύνανται νὰ διακριθῶσι τὰ τρία ταῦτα εἶδη τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐν τούτοις μεταξὺ αὐτῶν διακρίνομεν πρωτογενῇ καὶ ὑστερογενῇ ψυχικὰ φαινόμενα, καὶ πρωτογενεῖς μὲν εἶναι αἱ πρῶται ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, ὑστερογενεῖς δ' αἱ ἐκ τούτων παραγόμεναι. Ὡς πρωτογενεῖς ἐνεργεῖαι τῆς ψυχῆς δεικνύει ἡμῖν ἡ πέτρα τὰς παραστάσεις, τὰ δὲ συναισθήματα καὶ τὰς ὁρέξεις ὡς ὑστερογενεῖς. Οὐδεὶς αἰσθάνεται ἡδονὴν ἢ λύπην, ἂν μὴ πρότερον ἐχη

ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὴν παράστασιν ἀντικειμένου τινὸς ἢ συ^ς
δάντος· πᾶσα δ' ἐπιθυμία διευθύνεται ἐπίσης πρὸς τι γνωστ^ς
οὔτινος δηλονότι ἔχομεν ἤδη ἐν τῇ ψυχῇ τὴν παράστασιν. Βλέψ^ς
π. χ. καλὴν τινα εἰκόνα, εἰς τὴν θεᾶν αὐτῆς ἔπεται ἡ εὐαρε^ς
στησις, τ. ἔ. τὸ εὐάρεστον συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, μετὰ δὲ
ταῦτα δύναται νὰ γεννηθῇ ἐν ἐμοὶ καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ κτήσα-
σθαι τὴν εἰκόνα ταύτην. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ποιεῖ δῆλον, ὅτι
πρῶτον μὲν τὰ τρία διάφορα εἶδη τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι
ἀλληλεπένδετα, αἰτιωδῶς συνημμένα, καὶ δεύτερον ὅτι τὰ συναι-
σθήματα καὶ αἱ ὁρέξεις προϋποθέτουσι πάντοτε τὰς παραστάσεις.

Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς παραστάσεσι δύναται πάλιν νὰ
διακριθῶσι πρωτογενεῖς καὶ ὑστερογενεῖς. Εἶναι γεγονὸς τῆς πεί-
ρας, ὅτι ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ αἱ παραστάσεις τῶν αἰσθήσεων, τὰ
αἰσθήματα, ἐμφανίζονται πρότερον τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν,
τὸ νῆπιον αἰσθάνεται μὲν, δὲν μνημονεύει ὅμως, οὐδὲ φαντάζε-
ται, δὲν κρίνει, οὐδὲ διανοεῖται ἐν γένει· ὅτι τὰ διανοητικὰ φαι-
νόμενα τῆς ψυχῆς βαθμηδὸν μόνον ἀναφαίνονται καὶ δὲν ὑψούν-
ται ἐν παντὶ ἀτόμῳ εἰς τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν, ἐπὶ
ἐλλιποῦς μάλιστα ἀναπτύξεως λείπουσι παντελῶς.

Τὰ αἰσθήματα λοιπὸν εἶναι αἱ πρωτόγονοι τῆς ψυχῆς κατα-
στάσεις, δηλ. χρώματα καὶ τόνοι, ὀσμαι καὶ γεύσεις, σκληρό-
τητος καὶ μαλακότητος βαθμοὶ κτλ. Ταῦτα εἶναι, οὕτως εἰπεῖν,
οἱ λίθοι, ἐξ ὧν οἰκοδομεῖται ἅπας ὁ τῆς ψυχῆς βίος, κατέχοντα
ἐν τούτῳ οἶκν θέσιν τὰ στοιχεῖα ἐν τῇ χημείᾳ, τὰ κύτταρα ἐν
τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὰ 24 γράμματα ἐν τῇ γλώσσῃ.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ ψυχολογία διαιρεῖται εἰς τρία κεφαλαι-
ώδη μέρη, τὸ παριστάναι, συναισθάνεσθαι καὶ ὁρέγεσθαι, καὶ
ἄρχεται ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων ὡς τῶν ἀπλουστάτων στοιχείων
τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ τῆς προϋποθέσεως πασῶν τῶν ἄλλων ψυ-
χικῶν ἐνεργειῶν.

ΤΟ ΠΑΡΙΣΤΑΝΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

§. 5. Τὸ αἶσθημα.

Τὸ αἶσθημα εἶναι παράστασις τῆς ψυχῆς, ἥτις γεννᾶται, ἰὰν ἡ ὑπὸ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ προκληθεῖσα διέγερσις νευρικῆς τιнос ἰνὸς μεταδοθῇ μέχρι τῶν κέντρων τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ δι' αὐτῶν μέχρι τῆς ψυχῆς. Τὸ αἶσθημα λοιπὸν εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ, εἰ καὶ τὰ συνεργὰ αὐτοῦ αἷτια κεῖνται μέρος μὲν ἐν τῷ σώματι, μέρος δὲ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γεννώντων τὸ αἶσθημα συμβεβηκότων διακρίνονται τὰ ἐξῆς στάδια·

1. Ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς, ὅστις εἶναι φυσικὴ κίνησις ἢ βαρέας ὕλης, οἷον πίεσις, ἥχος, ἢ ἀβαροῦς τινος μέσου, ὡς ἐν τῷ φωτί.

2. Ἡ προσβολὴ τῆς φυσικῆς ταύτης κινήσεως πρὸς τι αἰσθητικὸν μέρος τοῦ σώματος.

3. Ἡ διέγερσις τῆς αἰσθητικῆς νευρικῆς ἰνὸς, ἡ ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ προκληθεῖσα. Ἡ διέγερσις αὕτη εἶναι καθαρῶς φυσικὸν καὶ ἐσωτερικὸν τῶν νεύρων πάθος, οὐδεμίαν ἔχον δμοιότητα οὔτε πρὸς τὸν παράγοντα αὐτὸ ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν, οὔτε πρὸς τὸ αἶσθημα, εἰς ὃ ἄγει...

4. Ἡ μεταφορὰ τῆς διεγέρσεως τῆς νευρικῆς ἰνὸς εἰς τὰ κέντρα τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τέλος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὡς κέντρον ἀνωτάτης τάξεως, ἰδίως εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος αὐτοῦ, ὁπερ θεωρεῖται ὡς ἔδρα τῆς ψυχῆς (sensorium commune). Ἐνταῦθα ὑφίσταται ἡ διέγερσις τὴν τελευταίαν μεταμόρφωσιν, καὶ

δὴ διὰ τοῦτο, διότι ἐνταῦθα συναντᾷ ἀναριθμήτοις ἄλλαις ἐπὶ μεμονωμένων ὁδῶν μεταγετευθείσαις διεγέρσεσιν ἄλλων νευρικών ἰνῶν, αἵτινες μεταβάλλονται ἀμοιβαίως κατὰ λόγον τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἰσχύος αὐτῶν, καὶ οὕτως ἡλλοιωμέναι ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Δυνατὸν δὲ νὰ συμβῇ, ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν ν' ἀφανισθῶσι παντελῶς ἐν τῇ ὀλικῇ ἐντυπώσει χωρὶς νὰ φθῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διὰ τί ἐνίοτε δὲν βλέπομεν καὶ δὲν ἀκούομεν, εἰ καὶ κύματα φωτὸς καὶ ἤχου διεγείρουσι τὰ αἰσθητήρια ἡμῶν νεῦρα (ὑπνος, λιποθυμία, κ. τ. ὅ.).

5. Τὸ τελευταῖον μέλος τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι αὐτὸ τὸ αἶσθημα, ὅπερ παράγει ἡ ψυχὴ ἐξ ἑαυτῆς ἕνεκα τῶν προηγηθέντων συμβεβηκότων. Τὸ αἶσθημα δὲν εἶναι λοιπὸν ἀποτύπωμα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἀπάντησις εἰς τὸν ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν· βεβαίως ἀπάντησις ἐν τῇ ἰδιαιζούσῃ εἰς τὴν ψυχὴν γλώσσῃ τῆς «παραστάσεως». Μόνον διότι τὰ αὐτὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα διεγείρουσι τὰ αὐτὰ αἰσθήματα ἐν τῇ ψυχῇ, μεταβάλλονται αἱ παραστάσεις εἰς «σημεῖα», ἐξ ὧν συμπεραίνομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

§. 6. Περιεχόμενον, ἰσχύς καὶ τόνος τοῦ αἰσθήματος.

Ἐν τῷ αἰσθήματι διακρίνομεν τρία τινά, δηλ. τὸ περιεχόμενον, τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν τόνον.

Περιεχόμενον ὀνομάζομεν τὴν ποιότητα τοῦ αἰσθήματος ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παράγοντος αὐτὸ ἐρεθισμοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὰς «εἰδικὰς ἐνεργείας», δι' ὧν νεῦρα διαφόρων αἰσθητηρίων ἀντιδρῶσιν εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμούς, ἀναλογεῖται ἡ ἀπλὴ διαφορά τοῦ περιεχομένου τοῦ αἰσθήματος· εἰς δὲ τοὺς διαφόρους ἐρεθισμούς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθητηρίου ἡ ἀντίθεσις αὐτοῦ. Σκληρότης καὶ γεῦσις, τόνος καὶ χρῶμα εἶναι διάφορα αἰσθήματα, οἱ καθ' ἑκάστον ὁμῶς τόνοι, τὰ καθ' ἑκάστον χρώματα μεταξύ ἀλλήλων, ἀντίθετα.

Ἰσχὺν δὲ καλοῦμεν τὴν ποσότητα τοῦ αἰσθήματος ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ γεννῶντος αὐτὸ ἐρεθισμοῦ. Τὸ αἶσθημα διατρέχει, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὴν ποιότητα, ὅλην κλίμακα ἡλλοιώσεων κατὰ ποσόν, αἵτινες ἀναλογουσιν εἰς τὴν ἀπλὴν ἐπίτασιν τοῦ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ μὴ μεταβληθέντος ἐρεθισμοῦ. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐπιτάσεως ταύτης διατάσσονται τὰ αἰσθήματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως ἐρεθισμῶν εἰς σειράς συνεχῶς ἀξιοσημείων ἰσχύος, ὡς ἐπὶ τῶν βαρῶν, τῶν θερμοκρασιῶν, τῆς ἰσχύος τῶν τόνων καὶ τῶν βαθμῶν τοῦ φωτισμοῦ.

Περιεχόμενον καὶ *ισχύς* εἶναι μόνον διάφοροι ὅψεις τοῦ ἐνὸς καὶ ἀδιαιρέτου αἰσθημάτος, ἔχουσαι τὴν αἰτίαν ἐν ταῖς *σχέσεσι* τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ (π. χ. ἀριθμός καὶ πλάτος τῶν παλμῶν ἐν τῷ ἤχῳ). Εἰς ταῦτα προστίθεται ἐν τισὶν αἰσθημασὶ καὶ τιτρί-
τον, ὁ *τόνος*. *Τόνος* τοῦ αἰσθημάτος λέγοντες νοοῦμεν τὸ εὐ-
άρεστον ἢ δυσάρεστον αὐτοῦ, δι' οὗ εξαγγέλλεται εἰς τὴν ἡμε-
τέραν συνείδησιν αὐτὸ μέτρον τῆς συμφωνίας ἢ διαμάχης μεταξὺ
τοῦ αἰσθητικοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς, τ. ἔ. πόσον
διαταράσσεται τὸ σύνολον τῆς ζωικῆς οἰκονομίας. Τὸ αἰσθημα
εἶναι *εὐάρεστον* ἢ *δυσάρεστον*, καθ' ὅσον ἡ ἐν τῇ ζωικῇ λειτουρ-
γίᾳ ὑπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ ἐρεθισμοῦ γενομένη διατάραξις συνεπά-
γεται τινα, εἰ καὶ στιγμιαίαν μόνον καὶ μερικὴν, *προαγωγὴν* ἢ
κώλυσιν τῆς σωματικῆς εὐεξίας. Τὸ ψυχρὸν ποτὸν εἶναι εὐάρε-
στον, ὅταν ὁ πνεύμων εἶναι ὑπέρθερμος, διότι ἀποσοβοῦν τὴν ὑπερ-
βολικὴν ξηρότητα ἐπιφέρει στιγμιαίαν τινα *προαγωγὴν* τῶν ζω-
ικῶν λειτουργιῶν, καὶ ἂν ἀκολούθως ἤθελεν ἐπιδράσει ὀλεθρίως.
Ἡ *ισχύς* τοῦ αἰσθημάτος ἢ τῆς παραστάσεως ἐν γένει παρίστα-
ται εἰκονικῶς διὰ τῆς ὑψώσεως αὐτῆς ὑπὲρ νοητὴν τινα ἐπιφά-
νειαν, ἣν ὀνομάζομεν *κατώφλιον* (ἢ ὀρίζοντα) τῆς συνειδήσεως.

§. 7. Σωματικὴ αἰσθησις.

Τὸ πλησιαιέτατον ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ *ἡμέτερον*
σῶμα, μεθ' οὗ ἡ ψυχὴ, ὡς εἶδομεν (§. 3), εἶναι ἀχωρίστως συν-
δεδεμένη καὶ δι' οὗ ἔρχεται εἰς σχέσιν καὶ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν
κόσμον.

Διὰ τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, ἅτινα ἐν αἰεὶ λεπτοτέροις κλά-
δοις εἶναι ἐξηπλωμένα ἐφ' ἅπαντος τοῦ σώματος, λαμβάνει ἡ
ψυχὴ ἡμῶν γνῶσιν τῶν ἐν τῷ σώματι συμβαινουσῶν ἀλλοιω-
σεων. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ζωικὴν οἰκονο-
μίαν, - κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος καὶ ἀναπνοήν, θρέψιν καὶ ἔκκρι-
σιν, - ἐπιφέρουσι διηνηκτὴ ἀλλαγὴν τῆς ὕλης ἐντὸς τοῦ σώματος,
περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας λαμβάνει γνῶσιν ἡ ψυχὴ διὰ τῶν
γενικῶν σωματικῶν αἰσθημάτων τῆς ζωικῆς θερμότητος, τοῦ
κόρου ἢ τῆς πείνης, τῆς ὑγρότητος ἢ ξηρότητος, τῆς ἐντάσεως
τῶν μυῶν ἢ τῆς κοπώσεως, τῆς ἐλευθέρως ἀναπνοῆς ἢ τῆς στε-
νοχωρίας κτλ.

Ἐπειδὴ δ' αἱ διεγέρσεις τῶν ἀναριθμῆτων νευρικῶν ἰνῶν συμ-
βάλλουσιν ἐπὶ τέλους εἰς μίαν μάλλον ἢ ἥτιον σκοτεινὴν ἐντύ-
πωσιν, καὶ τὰ εἰς ταύτας ἀντιστοιχοῦντα ἅπειρα αἰσθητά συγ-
χυνεύονται εἰς ἓν ὅλον, τὸ καλούμενον *ζωικὸν* ἢ *κοινὸν αἰσθημα*.

Διὰ τοῦ ζωικοῦ τούτου αἰσθημάτος ἔχομεν ἐν πάσῃ στιγμῇ

τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν συνείδησιν οὐ μόνον ὅτι ζῶμεν, ἀλλὰ καὶ πῶς ζῶμεν (σωματικῶς), ὥστε οὐχὶ ἀπροσφόρως ἡ ζῶικὴ αἰσθησις ὠνομάσθη «βαρόμετρον τῆς ζῶικῆς ἡμῶν οἰκονομίας» ἢ «ζῶικὴ συνείδησις». Ἰδίᾳ δ' αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ σῶμα ἡμῶν διατελεῖ ἐν ἰσορροπίᾳ, ὅτι πέττομεν καὶ ἀναπνέομεν, ὅτι ἐντείνομεν ἢ χαλῶμεν τοὺς μῦς ἡμῶν, ὅτι κυκλοφορεῖ ἐν ἡμῖν αἷμα κτλ.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ αἰσθήματα εἶναι συνήθως σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ, ἐν ὅσῳ ἡ λειτουργία τῆς ζῶικῆς χωρεῖ ὁμαλῶς· καθίστανται δ' ὀπωροῦν σαφέστερα, ὅταν ἡ φυσιολογικὴ κατάστασις τῆς ὀργανικῆς λειτουργίας διαταραχθῇ εἴτε ἐπὶ τὸ βέλτιον εἴτε ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἡ δυσπεψία π. χ. εἶναι μᾶλλον αἰσθητὴ τῆς τακτικῆς πέψεως, τὴν τακτικὴν κυκλοφορίαν δὲν αἰσθανόμεθα τόσον, ὅσον τὴν ἐξ οἰκισδῆποτε αἰτίας ἐπιταχυνομένην, κ. τ. ὅ.

Μόνον περὶ τῆς συστολῆς καὶ διαστολῆς τῶν μυῶν ἔχομεν αἰσθήματα εὐδιάκριτα τὸ μὲν κατὰ τὴν ἔντασιν, τὸ δὲ κατὰ τὸν τόπον τοῦ κινουμένου μυός, αἰσθανόμεθα δηλονότι σαφῶς τίνα μῦν κινούμεν, καὶ κατὰ τίνα διεύθυνσιν καὶ μετὰ πόσης δυνάμεως κινούμεν αὐτόν· διὸ καὶ ὑπὸ τινων φυσιολόγων καὶ ψυχολόγων ἡ αἰσθησις τῶν μυῶν ἐκλαμβάνεται ὡς ἰδίᾳ αἰσθησις.

Τὰ σωματικὰ αἰσθήματα ἔχουσι τὸ ἰδίωμα, ὅτι δὲν δυναμέθα δι' ἀποθέσεως τοῦ παράγοντος αὐτὰ ἀντικειμένου ἢ ἀπαλλοτρώμεν αὐτῶν· διότι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ ἡμέτερον σῶμα. Διὰ τοῦτο ἀδιαλείπτως εἶναι ὑπεράνω τοῦ κατωφλίου τῆς συνειδήσεως καὶ συγχωνεύονται μεθ' ἀπασῶν τῶν λοιπῶν ψυχικῶν καταστάσεων. Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερὰ καὶ ἡ σπουδαιότης αὐτῶν εἰς τὴν πορείαν τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ γινώμεθα ἀνεξάρτητοι αὐτῶν (διὰ σκληρυγίς).

§. 8. Αἱ λοιπαὶ αἰσθήσεις.

Διὰ μὲν τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως, ἥς ὄργανον ἐθεωρήσαμεν τὰ ἀπενταχοῦ τοῦ σώματος ἐξηπλωμένα αἰσθητικὰ νεῦρα, λαμβάνομεν γνῶσιν τῶν καταστάσεων τοῦ ἡμετέρου σώματος δι' αἰσθημάτων ἀσαφῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετὰ τόνου συνδεδεμένων· διὰ δὲ τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων αἰσθανόμεθα τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ συμβαίνοντα, διὸ καὶ δύνανται αὗται συλλήβδην νὰ ὀνομασθῶσιν ἐξωτερικὴ αἰσθησις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σωματικὴν, εἰς ἣν ἀρμόζει τὸ ὄνομα ἐσωτερικὴ αἰσθησις.

Τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ὄργανα εἶναι τὰ αἰσθητικὰ ἐκεῖνα νεῦρα, ἅτινα ἐν τῇ περιφερείᾳ περατοῦνται εἰς ἰδίαις συσκευαίς,

τὰ καλούμενα αἰσθητήρια ὄργανα. Ἡ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων τούτων εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἕκαστον αὐτῶν φαίνεται ἐπιτηδεῖον εἰς ὑποδοχὴν ἐνὸς ὀρισμένου εἴδους ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀράσεως π. χ. δέχεται καὶ προσάγει εἰς τὸ ὀπτικὸν νεῦρον μόνον τὰς πλμικὰς κινήσεις τοῦ αἰθέρος, τὸ δὲ τῆς ἀκοῆς μόνον τὰς κυματοειδεῖς κινήσεις τοῦ ἀέρος.

Ὅθεν καὶ τὰ αἰσθήματα μιᾷ ἐκάστης τῶν αἰσθήσεων τούτων εἶναι κατ' εἶδος διάφορα τῶν αἰσθημάτων πασῶν τῶν λοιπῶν καὶ ἐπομένως ἐντελῶς ἀσύγκριτα πρὸς ἄλληλα, π. χ. ἡχος καὶ φῶς, θερμοκρασία καὶ ὁσμὴ. Πᾶσα αἰσθησις λαλεῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἰδιόζουσαν αὐτῇ γλῶσσαν, ἐν ἣ ἀποκρίνεται πρὸς πάντας τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς, καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἀναρμόστους φαινομένους εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἑαυτῆς ὀργάνου. Τύψις π. χ. ἐπὶ μὲν τῆς ἐπιδερμίδος παράγει πόνον, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀφθαλμοῦ φῶς καὶ ἐπὶ τοῦ ὠτός ψόφον. Τὸ ἡλεκτρικὸν ρεῦμα ἐν μὲν τῇ γλώσῃ διεγείρει αἶσθημα γεύσεως, ἐν δὲ τῷ ὀφθαλμῷ φῶς καὶ ἐν τοῖς ὠσὶν ἤχον. Αἱ αὐταὶ ἡλιακαὶ ἀκτίνες, αἱ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ φῶς παράρχουσαι, ἐν τῇ ἐπιδερμίδι γεννῶσιν αἶσθημα θερμότητος.

Ἡ ἰδιότης αὕτη τῶν αἰσθητηρίων νεύρων τοῦ ἀποκρίνεσθαι εἰς πάντας τοὺς προσαγομένους αὐτοῖς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς αἰεὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καλεῖται *εἰδικὴ ἐνέργεια* τῶν αἰσθήσεων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς φυσιολόγους ἡ διεγερσις πάντων τῶν νεύρων εἶναι ἡ αὐτή, τ. ἔ. ἀρνητικὴ τις δόνησις τοῦ διαρρέοντος πάσας τὰς νευρικὰς ἵνας ἡλεκτρικοῦ ρευστοῦ, ἡ εἰδικὴ ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων πρόδηλον ὅτι ἔχει τὴν αἰτίαν τὸ μὲν ἐν τῷ ἰδίῳ κατασκευάσματι, εἰς ὃ περατοῦται τὸ στέλεχος τοῦ νεύρου, τὸ δὲ ἐν τοῖς ἰδίῳ ἀγωγαῖς ὀργανοῖς, ἃ ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ διέρχεται ὁ ἐρεθισμός, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν συνείδησιν.

Τὰ αἰσθητήρια λοιπὸν νεῦρα ὁμοιάζουσι κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα, ὅτι καὶ ἐν τούτοις αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἰσχυρότερον ἢ ἀσθενέστερον ἡλεκτρικὸν ρεῦμα κινεῖται, ὅπερ, κατὰ τὰς συσκευὰς μεθ' ὧν τὰ πέρατα αὐτοῦ συνδέονται, παράγει τηλεγραφήματα, διαλύει τὸ ὕδωρ ἢ ἀναφλέγει ὑπονόμους κτλ.

§. 9. Ἡ ἀφή.

Ὡς ἡ σωματικὴ αἶσθησις οὕτω καὶ ἡ ἀφή εἶναι ἐφ' ὅλου τοῦ σώματος ἐξηπλωμένη, εἰ καὶ ἡ λεπτότης αὐτῆς δὲν εἶναι πανταχοῦ ἡ αὐτή. Ἀποδίδομεν δ' εἰς αὐτὴν τὰ αἰσθήματα, ἅτινα γεννῶνται διὰ τῆς ἐπαφῆς ἄλλοτρίων σωμάτων μετὰ τῆς τοῦ δέρματος ἐπιφανείας, ἐὰν ὁμῶς τὸ αἶσθημα δὲν ἐπιτείνεται ὑπὸ

ὑπερβαλλούσης ἀλλοιώσεως μέχρι ἀλγηδόνος, ἣν προσνέμεται τῇ σωματικῇ αἰσθήσει. Τὸ ἀλλότριον σῶμα ἐνεργεῖ ἐν τῇ ἀφῇ διὰ τῆς πίεσεως, ἥτις ἐπιφέρει ἀλλοιώσιν τῶν μορίων ἐν τῇ ἐπιδερμίδι τοῦ ἀπτικοῦ ὀργάνου. Ἡ ἀλλοίωσις αὕτη μεταδίδεται εἰς τὸ ἀπτικὸν νεῦρον, ὅπερ περαιοῦται ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐντὸς ἰδίων ὀργάνων, τῶν λεγομένων ἐπιθηλίων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνεργεῖ καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας, διότι ἡ αὔξησις ἢ μείωσις τοῦ εἰς τὸ δέρμα εἰσδύνοντος θερμαντικοῦ ρεύματος παράγει διαστολὰς καὶ συστολὰς τῆς ἐπιδερμίδος, ὁμοίως πρὸς μηχανικὰς πιέσεις.

Ἡ εἰδικὴ ἐνέργεια λοιπὸν τῆς ἀφῆς, δι' ἧς αὕτη διακρίνεται τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ ἀντιδρᾶν κατὰ τῶν ἀλλοιώσεων, αἱ παράγει ἐν τοῖς ἐλαχίστοις μορίοις τοῦ δέρματος ἡ πίεσις καὶ ἡ θερμοκρασία, καὶ ἀγγέλλειν οὕτως εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν αἰσθημάτων τὰς διαφορὰς τοῦ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ, ρευστοῦ καὶ στερεοῦ, λεῖου καὶ τραχείου, ξηροῦ καὶ ὕγρου, βαρέος καὶ κούφου, ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ἐν πάσαις ταῖς παραλλαγαῖς τῆς ἀτομικῆς αὐτῶν ποικιλίας.

Διακρίνεται δὲ τῆς παθητικῆς ἀφῆς ἡ ἐνεργητικὴ, ἐν ᾗ συμπτύττει τὸ μυϊκὸν αἰσθημα (S. 7), διότι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πίεσιν ἀντιτάσσομεν ἀντίστασιν, ὅπερ ἐν τῇ παθητικῇ ἀφῇ δὲν συμβαίνει. Ἡ ἐνεργητικὴ ἀφὴ ἐπιτείνεται ἐτι μᾶλλον, ἐὰν τὸ ἀπτικὸν ὄργανον (ἐν ταῖς πλείσταις τῶν περιπτώσεων τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων) κινῆται κατὰ μῆκος τῆς ἐπιφανείας τοῦ ψηλαφωμένου σώματος.

Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀπτικοῦ αἰσθήματος δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τοῦ θιγγάνοντος ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ θιγγανομένου μέρους τῆς ἐπιδερμίδος, καὶ ὑποδεικνύει οὐ μόνον τὸ θιγγάνον ἀντικείμενον ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῆς θίξεως. Ἡ αὕτη θίξις παρέχει ἄλλο αἰσθημα, ἐὰν γίνηται ἐν τῷ δεξιῷ ἢ ἐν τῷ ἀριστερῷ βραχίονι. Κέντημα βελόνης π. χ. ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς διακρίνεται καὶ διὰ κλειστῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐν τῇ βίᾳ κεντήματος. Ἡ διάκρισις αὕτη θὰ ἦτο ἀδύνατος, ἐὰν τὰ δύο αἰσθήματα ἐταυτίζοντο κατὰ τὸ περιεχόμενον.

Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ ἀπτικοῦ αἰσθήματος, δι' ἧς καθιστάμεθα ἱκανοὶ ν' ἀναφέρωμεν πᾶσαν ἀπτικὴν ἐντύπωσιν εἰς ὠρισμένον τῆς ἐπιδερμίδος μέρος, ὀνομάζεται τοπικὸν σημεῖον τοῦ αἰσθήματος.

Ἡ λεπτότης τῆς ἀφῆς φανεροῦται ἐν τῇ ἱκανότητι, δι' ἧς καὶ τὰ ἐγγυτάτω κείμενα χωρία τοῦ δέρματος αἰσθανόμεθα διὰ τῶν τοπικῶν σημείων τῶν ἀπτικῶν αὐτῶν αἰσθημάτων ὡς χωρισμένα, καὶ διίσταμεν αὐτὰ ἀλλήλων ἐν τῇ συνείδησει.

Αὕτη ἡ λεπτότης εἶναι διάφορος ἐν διαφόροις χώραις τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος. Ἐν ἐκάστῃ δηλ. τόπῳ τῆς ἐπιδερμίδος ὑπάρχει ἐλαχίστη τις ἀπόστασις, ἐν ᾗ δύο γειτόνεύουσιν ἐντυπώσεις ἀφ᾽ ἑαυτῆς δὲν δύνανται πλέον νὰ διακριθῶσιν, ἀλλὰ συγχωνεύονται εἰς ἐν μόνον ἀπτικὸν αἶσθημα. Ἡ ἐλαχίστη αὕτη ἀπόστασις μετρεῖται διὰ τῆς διαστάσεως τῶν σκελῶν διαβήτου, ἔχοντος ἀμβλέα ἄκρα, ἅτινα ἐπιτίθενται ἐπὶ τοῦ δέρματος, καὶ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν λεπτότητα τῆς τοπικῆς αἰσθήσεως. Κατὰ τὰς ἀκριβεῖς καταμετρήσεις τοῦ Οὐνθέρου εἶναι αὕτη ἐν τοῖς εὐαίσθητοτάτοις τόποις τοῦ δέρματος, ἐν τοῖς ἄκροις δηλονότι τῆς γλώσσης καὶ τῶν δακτύλων, ἐν χιλιοστῶν τοῦ μέτρου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ μέσον τοῦ νώτου ἀναβιβάνει μέχρι 68 χιλιοστῶν, ὥστε τὸ μέρος τοῦτο τοῦ σώματος εἶναι 68κις ἥττον εὐαίσθητον τῆς γλώσσης. Ὁ εἰρημένος φυσιολόγος ἐρμηνεύει τὸ φαινόμενον τοῦτο ὑποτιθέμενος ὅτι πάντα τὰ χωρία τῆς ἐπιδερμίδος, ἐν αἷς αἱ δύο ἄκρα τοῦ διαβήτου ἐν μόνον αἶσθημα παρέρχουσιν, εἶναι ὑποτεταγμένα καὶ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν νευρικὴν ἴνα.

§. 10. Αἱ χημικαὶ (κατώτεραι) αἰσθήσεις.

Ἡ ὀσφρησις καὶ ἡ γεῦσις εἶναι αἱ κατώτεραι αἰσθήσεις, συνδεόμεναι ἀμέσως μετὰ τῆς ζωικῆς αἰσθήσεως (§. 7.)· διότι καὶ αὗται ὑπηρετοῦσιν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, εἰς τὴν διατήρησιν δηλονότι καὶ προαγωγὴν τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο δὲ δοιομάζονται καὶ πρακτικαὶ αἰσθήσεις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀνωτέρας αἰσθήσεις, τὴν ὄρασιν καὶ ἀκοήν, αἵτινες εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὄργανον τῆς γνώσεως καὶ καλοῦνται διὰ τοῦτο θεωρητικαί.

Αἰσθήματα τῆς ὀσφρήσεως γεννῶνται δι' ἐπιδράσεως τῶν ἐκτὸς πραγμάτων ἐπὶ τοῦ ὀσφραντικοῦ νεύρου, τοῦ ἐν τῷ ὀργάνῳ τῆς ῥινὸς ἐξηλωμένου, ἰδίως δ' ἐν τῇ περιβαλλούσῃ τὴν κοιλότητι αὐτῆς βλεννογόνῳ μεμβρᾶνῃ. Αἱ ὀσφραίνονται ὁμοῦς ὕλαι πρέπει νὰ μεταλάβωσιν ἀεριώδη μορφήν, ὡς τοιαῦται δὲ προσκολλῶνται εἰς τὴν εἰρημένην μεμβράναν, ἔνθα διὰ χημικῆς διάλυσεως, συντελουμένης ὑπὸ τῆς βλέννης, ἐρεθίζουσι τὸ ὀσφραντικὸν νεῦρον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ῥις εἶναι ξηρά, αἱ δὲ ὕλαι ἀνεπίδεκτοι ἐξατμίσεως, δὲν ὀσφραίνόμεθα. Αἱ ὀσμαι εἰχουσιν, ὥσπερ καὶ τὰ σωματικὰ αἰσθήματα, τόνον, τ. ἔ. εἶναι εὐάρεστοι ἢ δυσάρεστοι, εὐώδεις ἢ δυσώδεις.

Ἡ ὀσφρησις παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ δὲν εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένη, ἀλλ' εἴτε διὰ τινὰ φυσικὴν ἑλλειψιν, εἴτε διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν λεπτότητα τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων, εἴτε ἕνεκα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἀπολείπεται τῆς ὀσφρήσεως πολλῶν ζώων

κατὰ τὴν δξύτητα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἴσως αἱ κύνες, εἰάν ἐφθέγγοντο ἀνθρωπίνως, θὰ ἔλεγον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ὀλίγον τι πλέον ἐπάξει περὶ ὁσμῶν ἢ ὁ τυφλὸς περὶ τῶν χρωμάτων.

Ἡ ὁσφρησις εἶναι φύλαξ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, ὡς ἡ γεῦσις τῶν πεπτικῶν· διότι ὁ ἀήρ ὃν εἰσπνέομεν διέρχεται, πρὶν εἰσελθῇ εἰς τὰ ἀναπνευστικὰ ὄργανα, διὰ τῆς ρινός. Ἀνόματε δ' αὐτὴν ὁ Κάντιος καὶ γεῦσιν τῶν πόρων, διότι τῷ ὄντι διὰ τῆς ὁσφρήσεως προγευόμεθα πολλῶν ἐδεσμάτων καὶ ποτῶν.

Ὅργανον τῆς ἐτέρης τῶν χημικῶν αἰσθήσεων, τῆς γεύσεως, εἶναι ἡ κοιλότης τοῦ στόματος, κατ' ἐξοχὴν δ' ἡ γλῶσσα καὶ ὁ οὐρανίσκος. Ἀμφοτέρων τούτων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κατελιημμένη ὑπὸ ὑψωμάτων κατὰ στίχους κειμένων, τῶν καλουμένων γευστικῶν ἐπιθηλίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων τελευτῶσιν αἱ λεπτότατοι κλάδοι τοῦ γευστικοῦ νεύρου.

Διὰ τῆς γεύσεως αἰσθανόμεθα τοὺς χυμοὺς τῶν ῥευστῶν καὶ ξηρῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τούτων τῶν τελευταίων, ἀφ' οὗ πρῶτον γείνωσι ῥευστά. Ὅθεν ὁρος ἀναγκαῖος τῆς γεύσεως εἶναι τὸ εὐδιάλυτον τῶν ὑλῶν ἐν τῷ σιζίῳ, ὅπερ διὰ πίεσεως ἐκκρίνεται ἐκ τῶν σιζιολόγων ἀδένων. Ἐάν ὁ οὐρανίσκος εἶναι ξηρὸς καὶ τὰ γευστὰ ἀδιάλυτα, δὲν αἰσθανόμεθα γεῦσιν. Τὰ δὲ εἶδη τῶν χυμῶν εἶνε τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν, τὸ λιπαρὸν, ἐχόμενον τοῦ γλυκέος, καὶ τὸ ἀλμυρὸν τοῦ πικροῦ· μεταξὺ δὲ τούτων ὑπάρχει τό τε δριμὺ καὶ τὸ αὐστηρὸν καὶ στρυφνὸν καὶ δξύ.

Αἱ γεῦσεις διαιροῦνται κατὰ τὸ παρακολουθοῦν αὐταῖς συνζήσθημα (τὸν τόνον), ὥς περ καὶ αἱ ὁσμαί, εἰς εὐαρέστους καὶ δυσαρέστους· ἀλλ' εἰ καὶ ἡ διάκρισις αὕτη δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν τῶν ὠφελίμων καὶ βλαβερῶν εἰς τὴν ζωὴν, δυνάμεθα ὁμῶς τόσον τοῦλάχιστον νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸ πρὸς θρέψιν προωρισμένον δὲν πρέπει νὰ εἶναι δυσάρεστον, εἰ καὶ τὸ εὐάρεστον γεῦσιν ἔχον δὲν εἶναι πάντοτε καὶ πρόσφορος τροφή.

Διὰ ταῦτα ἡ γεῦσις εἶναι ὁ φύλαξ τῶν πεπτικῶν ὀργάνων καὶ τελειοποιεῖ τὸ ἔργον τῆς θρέψεως· διότι αἱ τροφαὶ πρὶν κατολισθήσωσιν εἰς τὸν πεπτικὸν σωλῆνα, ὑποβάλλονται πάντοτε εἰς τὸ κριτήριον τῆς γεύσεως· ὥστε δύναται αὕτη νὰ ὀνομασθῇ καὶ θρεπτικὴ αἰσθησις.

Ἐπειδὴ ἀμφοτέραι αἱ χημικαὶ αἰσθήσεις εἶναι ὄργανα τοῦ εὐαρέστου καὶ δυσαρέστου, αἱ παχυλώτραι ἐπιθυμῶσι τοῦ ἀνθρώπου φέρονται κατ' ἐξοχὴν πρὸς ταύτας τὰς αἰσθήσεις· διὰ τοῦτο ἡ παιδαγωγία πρέπει νὰ φυλάσσεται μὴ δι' ὑπερβολικῆς ἀναπτύξεως καὶ καλλιέργειας τῶν αἰσθήσεων τούτων ὑποθάλην ἐν τῷ παιδί ὑπὲρ τὸ προσήκον μέτρον τὴν κλίσιν πρὸς τὴν λιχνείαν

καὶ πρὸς τὰς τῶν βρωμάτων καὶ πομάτων ἡδονὰς ἐπὶ βλάβῃ τῶν εὐγενεστέρων ὁρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου.

§. 11. Ἡ ἀκοή.

Ἡ εἰδικὴ ἐνέργεια, δι' ἧς τὸ ἀκουστικὸν νεῦρον ἀντιδρᾷ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς, εἶναι ὁ ἦχος, εἰ καὶ ἡ λέξις αὕτη σημαίνει οὐ μόνον τὸ αἰσθημα τοῦ ἡχου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ αἰτίαν.

Ἡ δὲ κατὰλληλος εἰς τὴν ἀκοὴν μορφή τοῦ ἐρεθισμοῦ εἶναι ἡ ταχεῖς περιοδικὴ κίνησις τῶν ἐλαχίστων μορίων τῶν ἐλαστικῶν σωμάτων, τῶν ἀκουστικῶν, ἥτις μεταδίδεται μέχρι τοῦ ὠτός ἡμῶν διὰ τοῦ ἀέρος, ὡς τοῦ γενικοῦ μέσου τῶν ἡχῶν, ἐν μορφῇ κυματοειδοῦς κινήσεως.

Περιοδικὴ κίνησις λέγεται ἐκείνη, ἐν ἣ τὰ κινούμενον μετ' ἀκριβῶς ἴσα χρονικὰ διαστήματα ἐπανέρχεται εἰς τὴν αὐτὴν τῆς κινήσεως φάσιν. Ἐὰν μὲν ἡ κίνησις αὕτη εἶναι βραδεῖς, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὴν διὰ τῆς ὁράσεως ἢ τῆς ἀφῆς, ὡς ἐν τῷ ἐκκρεμεῖ, ἐν τῷ δονουμένῳ σχοινίῳ, ἢ τῷ πάλλοντι κώδωνι. Ἐὰν δ' εἶναι λίαν ταχεῖς, δύναται μὲν νὰ διαγνωσθῇ ὑπὸ τῶν εἰρημένων αἰσθήσεων ἢ ὑπαρξίς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰ καθ' ἑκάστον στοιχεῖα αὐτῆς, ὡς π. χ. αἰ ἐκτροπαί τῆς ἡχοῦσης χορδῆς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ ὁ τριγμὸς τοῦ ἡχείου διὰ τῆς χειρὸς.

Ἐκάστην περιοδικὴν κίνησιν, ἥτοι παλμόν, χαρακτηρίζουσι τὰ ἐπόμενα γινώσματα.

1. Ἡ διάρκεια τῆς περιόδου ἢ ὁ χρόνος ὁ μεταξὺ δύο ἀκριβῶς ὁμοίων παλμικῶν κινήσεων παρερχόμενος. Ἀπὸ τῆς διάρκειας ἐξαρτᾶται ὁ ἀριθμὸς τῶν παλμῶν κατὰ πᾶν δεῦτερον λεπτόν, ὅστις παράγει τὸ ὄψος τοῦ τόνου, τ. ἔ. ὅσοι βραδύτεραι αἱ παλμικαὶ κινήσεις καὶ ἐπομένως καὶ ὀλιγώτεραι τόσῳ βαρύτερος (χαμηλότερος) εἶναι καὶ ὁ τόνος, καὶ τάνάπαλιν αἱ ταχύτεραι καὶ διὰ τοῦτο καὶ πλείους κατὰ δεῦτερον λεπτὸν κινήσεις παράγουσιν ὀξυτέρους (ὕψηλότερους) τόνους.

2. Τὸ πλάτος τοῦ παλμοῦ, τ. ἔ. ἡ μεγίστη ἀπομάκρυνσις τοῦ κινουμένου ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἡρεμίας. Ἐκ τοῦ πλάτους τοῦ παλμοῦ κρίνεται ἡ ἰσχὺς τοῦ ἡχου.

Ἄλλ' ἐν ἐκάστῳ τόνῳ διακρίνομεν ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων χαρακτηριστικῶν καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ χρωματισμόν. Οὗτος παράγεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ ὕψους τῶν συνηχούντων ὀξυτέρων τόνων. Πᾶς μουσικὸς τόνος δηλονότι δὲν εἶναι ἀπλοῦς, ἀλλὰ σύγκειται ἐκ τινος ἀριθμοῦ ἀπλῶν τόνων, τ. ἔ. τοῦ θεμελιώδους τόνου, ὅστις ἔχει τὴν μεγίστην ἰσχύν καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζει καὶ τὸ ὕψος τοῦ τόνου, καὶ ἐκ τινος ὀρισμένου ἀριθμοῦ

ὀξυτέρων τόνων, οἵτινες παράγονται ἐκ διπλασίου, τριπλασίου, τετραπλασίου, κτλ. ἀριθμοῦ παλμῶν. Ἐκ τῆς διαφόρου ἰσχύος καὶ τοῦ διαφόρου ἀριθμοῦ τούτων τῶν ὀξέων τόνων κρέματα ὁ χρωματισμὸς τῶν μουσικῶν καὶ λοιπῶν φθόγγων. Γίνονται δ' οἱ τόνοι οὗτοι ἀκουστοί, διότι τὸ οὐς ἡμῶν ἀναλύει τὸν σύνθετον τόνον εἰς ἀπλοῦς, ὥσπερ καὶ ἡ παλμικὴ κίνησις σύγκειται ἐκ τινος ἀριθμοῦ ἀπλῶν παλμικῶν κινήσεων, καὶ προσάγει αὐτοὺς εἰς τὴν συνείδησιν κεχωρισμένους. Καὶ ἡ μὲν ἰσχυροτάτη τούτων τῶν παλμικῶν κινήσεων γίνεταί αἰσθητὴ ὡς θεμελιώδης τόνος, αἱ δ' ἀσθενέστεραι ὡς ὀξεῖς τόνοι.

Αἱ μὲν ἀκανόνιστοι περιοδικαὶ κινήσεις παράγουσι ψόφους, αἱ δὲ κανονικαὶ τόνους, οἵτινες, ὡς ἄρτι ἐμνημονεύθη, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύνθετοι.

§. 12. Ἡ ὄρασις.

Ἡ εἰδικὴ ἐνέργεια, δι' ἧς ἡ ὄρασις ἀποκρίνεται εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς εἶναι τὸ φῶς, εἰ καὶ ἡ λέξις αὕτη σημαίνει οὐ μόνον τὸ αἰσθημα τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ αἰτίαν.

Ἡ δὲ κατάλληλος τῶν ἐρεθισμῶν μορφή ἐν τῇ ὁράσει εἶναι, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἀκοῇ, παλμικαὶ κινήσεις, ἔχουσαι ὅμως βραχύτερον τὸ πλάτος καὶ πολλῶ μείζον τάχος ἢ ἐν τῷ ἤχῳ¹. Ἀνήκουσι δ' αὐταὶ αἱ παλμικαὶ κινήσεις οὐχὶ εἰς ὕλας σταθμητάς, σωματικάς, ἀλλ' εἰς τινὰ ἀβαρὴ ὑποθετικὴν οὐσίαν, τὸν καλούμενον αἰθέρα.

Ἐν τῷ αἰσθηματι τοῦ φωτὸς διακρίνομεν τὴν ἰσχύρην ἢ ἔντασιν, ἣτις παράγεται (ὡς καὶ ἡ τοῦ ἤχου ἰσχύς) ἐκ τοῦ πλάτους τῶν παλμικῶν κινήσεων, καὶ τὸ χρῶμα, τὸ ὁποῖον φυσικῶς παράγεται ἐκ τῆς θλαστικότητος τῶν τοῦ φωτὸς ἀκτίνων, τῆς ὁποίας πάλιν αἰτία εἶναι τὸ μήκος τῶν αἰθερίων κυμάτων καὶ ἡ διάρκεια τῶν παλμῶν, ἥτοι τὸ τάχος αὐτῶν, ὡς δεικνύει ἡ ἀνάλυσις τοῦ λευκοῦ φωτὸς εἰς τὰ χρώματα τοῦ πρίσματος, τὸ ἐρυθρὸν, ξανθὸν, ὠχρὸν πράσινον, κυανοῦν, ἰνδικόν, ἰόχρουν. Ἐν τούτῳ δηλονότι αἱ μὲν ἐρυθραὶ ἀκτίνες ἔχουσι τὴν ἐλαχίστην θλάσιν καὶ ταχυτῆτα τῶν παλμῶν (481 δισεκατομ. κατὰ

1). Οἱ ἀκουστοὶ τόνοι εὐρίσκονται μεταξὺ 20 καὶ 38000 παλμῶν κατὰ πᾶν δεύτερον λεπτόν· οἱ δὲ μουσικῶς εὐχρηστοὶ τόνοι μόνον μεταξὺ 40 καὶ 4000 παλμῶν. Ἐν τῇ ὁράσει τοὐναντίον τὰ αἰσθητὰ χρώματα κέννται μεταξὺ 481 (ἐρυθρὸν) καὶ 764 (ἰόχρουν) δισεκατομμυρίων κατὰ δεύτερον λεπτόν. — Ἡ δὲ ταχύτης τῆς μεταδόσεως τοῦ μὲν ἤχου εἶναι 1050 πᾶσις. πόδι, τοῦ δὲ φωτὸς 32000 μίλια κατὰ πᾶν δεύτερον λεπτόν.

πᾶν δεύτερον λεπτόν), αἱ δὲ τοῦ λόχρου τὴν μεγίστην καὶ θλάσιν καὶ ταχυτήτα (764 δισεκατομ. ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ). Ἔχουσι δὲ τὰ 7 χρώμκτα, ὅταν ἡ βύσις τοῦ τριγώνου πρίσμα-τος εἶναι κάτω, τὴν σειρὰν, καθ' ἣν ἡριθμήθησαν ἀνωτέρω, ἀνω-θεν πρὸς τὰ κάτω.

Μεταξὺ τῶν 7 ἀπλῶν χρωμάτων τινὰ μὲν φέρουσιν αὐτοτελῆ χαρακτῆρα, τὰ δὲ λοιπὰ φαίνονται μόνον ὡς βχυμῆδες μετα-βάσεως μεταξὺ ἐκείνων. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα καλοῦνται θι-μελιώδη χρώματα, καὶ εἶναι τρία, ἐρυθρόν, ὠχρόν, κυανοῦν· τὰ δὲ δεύτερα μεταβατικὰ χρώματα, τὸ μὲν ξανθὸν ἀπὸ τοῦ ἐρυθροῦ εἰς τὸ ὠχρόν, τὸ δὲ πράσινον ἀπὸ τοῦ ὠχροῦ εἰς τὸ κυανοῦν, ἰνδικὸν δὲ καὶ λόχρουν εἶναι μεταβάσεις ἀπὸ τοῦ κυ-νοῦ εἰς τὸ ἐρυθρόν· οὕτω ἡ σειρὰ τῶν χρωμάτων δὲν ἀποτελεῖ εὐθεῖαν γραμμὴν (κλίμακα), ὡς ἡ τῶν τόνων, ἀλλὰ καμπύλην, ἥς τὸ πέρας προσεγγίζει πάλιν εἰς τὴν ἀρχήν, λοιπὸν γραμμὴν εἰς αὐτὴν ἐπιστρέφουσαν, ἥτοι κύκλον.

§. 13*. Γνωστικὴ ἱκανότης τῶν αἰσθήσεων.

Ἡ συμμετοχὴ μιᾶς ἐκάστης αἰσθήσεως ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ εἶναι λίαν διάφορος. Ἡ μὲν ζωικὴ αἰσθησις γεννᾷ τὴν ὀλικὴν ἀντίληψιν τῆς ιδίᾳς ἡμῶν ὁργανικῆς ζωῆς· αἱ δὲ χη-μικαὶ αἰσθήσεις ἔχουσι στενὴν σχέσιν πρὸς τὰς σωματικὰς λειτουργίας τῆς θρεψῆως καὶ ἀναπνοῆς (βλ. §. 10)· ἡ ἀφή καὶ ἡ ὄρασις διανέμονται τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐν χώρῳ ἐκτετατομέ-νων, ὁ δὲ κόσμος τῶν χρονικῶν μεταβολῶν ἀνήκει τῇ ἀκοῇ.

Τὴν ἐξοχωτάτην μοῖραν ἐν τῇ γνώσει τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἔχει ἀναντιρρήτως ἡ ὄρασις, εἰς ἣν ἀνήκουσι τὰ ἐννέα δέκατα πασῶν τῶν ἀντιλήψεων τῶν αἰσθήσεων. Αἱ ἐντυπώσεις αὐτῆς διακρίνονται ἐπὶ σαφήνεια καὶ ἐναργεῖα πασῶν τῶν λοιπῶν τόσον, ὥστε ἡ γλῶσσα δανεῖζεται τὰς εἰκόνας δι' ὧν σημαίνει τὴν τελειότητα τῆς γνώσεως ἀπὸ ταύτης τῆς αἰσθήσεως (π. χ. ἰδέα, ἐνέργεια, εὐσύνοπτον), αἱ δὲ ἀντιλήψεις τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων, ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς ἐπιστημονικὴν σύγκρισιν, δέον πρῶτον ν' ἀχθῶσιν εἰς ἀντιλήψεις ὀπτικάς, οὕτω π. χ. αἱ θερμοκρασίαι εἰς τὰ μήκη στήλης ὑδραργύρου, ἡ τοῦ βήρου διαφορά εἰς τὴν τῆς ῥοπῆς γωνίαν τοῦ ζυγοῦ κτλ.

Τῇ ὄρασι προσέρχεται ἡ ἀφή, ἐξελέγχουσα καὶ διορθοῦσα. Ἦν δὴλ. αἱ ἀντιλήψεις τῆς ὁράσεως ἀγρῶσι μόνον εἰς εἰκόνας ἐπι-φανειῶν, αἵτινες οὐχὶ σπανίως τελευτῶσιν εἰς «ὀπτικὴν ἀπάτην», διὰ τῆς «ψηλαφῆσεως» τῆς ἀφῆς προσποριζόμεθα τὴν πεποιθῆσιν περὶ τῆς στερεότητος τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς ὕλης

αὐτῶν φύσεως. Ἀμφότεραι αἱ αἰσθήσεις συμπράττουσι στενώ-
 τατα ἀλλήλαις, ὥστε ἡ μὲν ἀρὴ δὲν παριστᾷ ἄλλο ἢ πα-
 χυλωτέραν τινὰ θέαν τῶν ἐγγυτάτῳ (ψηλάφησις τοῦ τυφλοῦ),
 ἡ δὲ ὄρασις λεπτοτέραν τινὰ ψηλάφησιν τῶν πόρρω. Τὴν μεγί-
 στην ὅμως βοήθειαν χορηγεῖ τῇ ὄράσει ἡ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ
 χεὶρ εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα ἀχθεῖσα ἀρὴ συννηωμένη
 μετὰ τῆς εὐκινήσεως· διότι προσφέρει αὐτῇ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντι-
 κείμενα ἐν τῇ ἀρμυδιωτάτῃ θέσει πρὸς κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ
 πάσας ἐποψ.ν. Ἡ χεὶρ πρέπει κατὰ τοῦτο νὰ θεωρῇται ἰσο-
 βάθμιος τῷ ὀφθαλμῷ, ἀνευ ταύτης ἡ χώρα τῶν ὀπτικῶν ἀν-
 τιλήψεων θὰ περιορίζετο μόνον εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα ἀφ' ἐαυτῶν
 προσφέρονται τῷ ὀφθαλμῷ ἐκ τύχης, ἐν ᾧ νῦν ἀναγκάζομεν τὰ
 ἀντικείμενα διὰ τῆς ἐπιθεξιότητος τῶν χειρισμῶν ἡμῶν ν' ἀ-
 νοίξωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ὀφθαλμούς τὰ ἐνδομυχώτατα αὐτῶν.
 Ἐκτὸς τοῦτου διὰ τῆς χειρὸς δημιουργοῦμεν ὄργανα, δι' ὧν
 κατασκευάζομεν πάλιν ἄλλα τελειότερα ἐργαλεῖα, μέχρις οὗ
 προχωροῦντες φθάνωμεν εἰς τὰς συσκευὰς ἐκεῖνας, αἵτινες ἐν
 μέρει μὲν ὀπλίζουν τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν πρὸς ἐνέργειαν ὑπερ-
 βάλλουσιν σφόδρα τὰς συνήθεις αὐτῶν λειτουργίας (τηλεσκο-
 πιον, μικροσκοπιον, τηλέφωνον), ἐν μέρει δὲ διὰ τὴν ἀποκά-
 λυψιν ὕλων· νέων εἰδῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν (π. χ. τῆς ἡλεκτρι-
 κῆς διὰ τοῦ ἡλεκτροσκοπίου) δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς
 τεχνηταὶ αἰσθητικαὶ συσκευαί.

Ἡ ἀκοὴ ὀλίγον μόνον συντελεῖ εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἐν
 γόμφῳ ἐκτεινομένων, τόσῳ μᾶλλον ὅμως εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν
 ἐν τῷ χρόνῳ συμβαίνοντων καὶ γινομένων. Ἡ πικντελής σιγὴ
 εἶναι εἰκὼν τῆς ναρκώσεως καὶ τοῦ θανάτου· πάσα κίνησις,
 πάσα μεταβολή, πάσα ζώῃ εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς τοῦ
 ἤχου διεγέρσεως. Οὐ μόνον δὲ τὰ ἐξωτερικά, ἀλλὰ καὶ τὰ
 ἐσωτερικά συμβαίνοντα ἀποκαλύπτονται ἡμῖν διὰ τῆς ἀκοῆς,
 καὶ ἐπειδὴ ὁ ἤχος προσέρχεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξαρτᾷ-
 ται ἀπὸ τῆς ὕλικῆς φύσεως τοῦ ἀκουστοῦ (ἔχυρον, ξύλον,
 αἶδηρος, ἄργυρος, τεταμένη μεμβράνη, κώδωνες), ἀποκαλύπτει
 εἰς τὸ οὗς ἡμῶν τὰς κεκρυμμένους ιδιότητας τῶν ὄντων, αἵτινες
 διαφεύγουσι τὴν θέαν τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τὴν ψηλάφησιν τῆς
 χειρὸς, καὶ αἱ ὅποια συγκινοῦσιν ἡμᾶς τόσον ἰδιαζόντως ἐν τῇ
 ἡγήσει τῶν διαφόρων φυσικῶν φωνῶν, ἐν τῇ θυμικῇ ἐκ-
 φράσει τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς, πρὸ πάντων ὅμως ἐν τῇ γλώσ-
 σῃ καὶ τῇ μουσικῇ.

Οὕτω συμπράττουσιν αἱ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεις, ὅπως
 παρὰσχῶσιν ἡμῖν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὡς στοιχεῖα
 τῆς ὁποίας θεωρητέα αἱ τοῦ φωτός περιγραφαὶ καὶ τὰ χρώ-

ματα, ψόφοι καὶ τόνοι, ὁσμαι καὶ γεύσεις, βαθμοὶ τῆς θερμότητος, σκληρότητος καὶ τραχύτητος. Αἱ διὰ διαφόρων αἰσθήσεων κτηθεῖσαι καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον ἀναφερόμεναι ἀντιλήψεις συνέρχονται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει εἰς μίαν ὀλικὴν παράστασιν, ἐν ᾗ ἡ τῆς ὁράσεως ἀντιλήψις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ ἦν διὰ τοῦτο καλοῦμεν ἐποπτεῖαν. Ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ τοῦ ἅλματος περιέχεται π. χ. τὸ λευκὸν χροῖμα, τὸ ἐξεδρικὸν σχῆμα, ἡ ἰδιόζουσα γεῦσις, ἡ τραχεῖα, ὑγροσκοπικὴ ἀφή καὶ ὁ ἰδιόζων τριγμὸς ἐν τῇ συντρίψει αὐτοῦ. Ἡ ζωικὴ αἰσθησις, ἡνωμένη μετὰ τῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεων τοῦ οἰκείου σώματος χορηγεῖ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ τελευταίου τούτου.

Σημ. Τὸ ἄθροισμα τῶν ἐποπτεῶν ἡμῶν ἀποτελεῖ τὸν κύκλον τῆς ἡμετέρας ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας καὶ συγχρόνως τὸ ὅλικόν, ὅπερ εἶναι ἡ βάση πατῶν τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν. Κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ζωῆς ἔτη καὶ τὰ ἀκολουθοῦντα τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς περιόδου αἰκνύει ὁ κύκλος οὗτος τὴν μεγίστην αὐξήσιν, ἐν ᾗ κατὰ τὰ μέσα τῆς ζωῆς ἔτη φθίνει εἰς σταθεράν τινα ἔκτασιν. Περιηγήσεις εἰς ξένας χώρας, συνάναστροφὴ μετ' ἀνθρώπων, ἐπίσκεψις ἐκθέσεων, θεάτρων, πινακοθηκῶν, μουσείων, ζωοτροφείων, καλλιτεχνικῶν συλλογῶν, βιομηχανικῶν καταστημάτων καὶ ἐργοστασίων, μεταλλείων, ἡ ἐπίσκεψις σπανίων καὶ παραδόξων πραγμάτων δύναται νὰ εὐρύνῃ μεγάλως τὸν κύκλον τοῦτον τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας. Αἱ ἐποπτεῖαι ἀποτελοῦσιν οὕτως εἰπεῖν τὰς εἰκονογραφίας τοῦ παραστατικοῦ ἡμῶν βίου ὅπου αὗται λείπουναι, πᾶσα κίνησις τοῦ νοῦ ἐκπίπτει εἰς ἀργίαν τῶν νοημάτων παιδιάν. Δικαίως λοιπὸν ἡ καθ' ἡμᾶς Διδακτικὴ προβάλλει τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν ὡς θεμελιώδη ἀπαιτήσιν καὶ ἀπαιτεῖ, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, παρὰ εἰ γματα καὶ περιάματα.

§. 14. Ἡ κίνησις.

Ὁργανον τῆς κινήσεως τοῦ σώματος εἶναι οἱ μῦς καὶ τὰ κινητικὰ νεῦρα. Ἡ δὲ κίνησις διεγείρεται διὰ τινος ὥπως, προερχομένης ἐκ τινος τῶν νευρικῶν κέντρων καὶ μετοχευομένης ἐν τῇ ἰνὶ τοῦ κινητικοῦ νεύρου κατὰ φυξικέντρον διεύθυνσιν, καὶ ἐκτελεῖται διὰ συστολῆς τῶν μυῶν.

Αἱ κινήσεις διακροῦνται εἰς ἐκουσίας καὶ ἀκουσίας, καθ' ὅσον αἰτίαι αὐτῶν εἶναι ἡ βούλησις τῆς ψυχῆς ἢ οὐ. Μεταξὺ δ' ἀμφοτέρων ὑπάρχουσι τοιαῦται κινήσεις, ὧν ἡ μὲν ἀπορριμὴ προέρχεται ἐκ τινος ψυχικῆς καταστάσεως (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θυμικῆς), οὐχὶ ἡμῶς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αἱ κινήσεις αὗται ὀνομάζονται αὐτόματοι.

Αἱ ἀκούσαι κινήσεις εἶναι ἀνταγακλίσεις τῶν ἐξωθεν προσ-

αγομένων ἐρεθισμῶν τῶν αἰσθητικῶν νεύρων. Ἡ διέγερσις δηλονότι τῆς αἰσθητικῆς ἰνὸς προχωρεῖ μέχρι τῶν κεντρικῶν ὀργάνων, ἐνταῦθα δὲ μερίζεται εἰς δύο βραχίονας, ὧν ὁ μὲν εἰς ἐκινούμενος μέχρι τῆς ψυχῆς διεγείρει ἐν αὐτῇ αἰσθημα, ὁ δ' ἕτερος μεταδίδει διὰ τινος γαγγλίου εἰς τὸ ἐν τῷ κέντρῳ πέρας τοῦ κινητικοῦ νεύρου καὶ παράγει σκόπιμὸν τινα κίνησιν· ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἔχομεν συγχρόνως αἰσθημα καὶ κίνησιν. Πολλὰκις ὅμως ὁ ἐρεθισμὸς δὲν φθάνει μέχρι τῆς ψυχῆς καὶ τότε δὲν αἰσθανόμεθα αὐτόν, ἀλλὰ μόνον τὴν κίνησιν. Αὗται αἱ ἀντανταχλαστικαὶ κινήσεις χρησιμεύουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἀποσκόπην βλαβερῶν καὶ ἀνευ συνειδήσεως χρησιμοποίησιν ὠφελίμων ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. (Τοιαῦται εἶναι αἱ κινήσεις τῆς ἀναπνοῆς, ἡ κατάποσις ἕνεκα τῆς θίξεως τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς γλώσσης, ὁ ἔμετος ἕνεκα ἀηδοῦς γεύσεως, ἡ βῆξ εἰσπνευμένου ἀλλοτρίου σώματος εἰς τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν καὶ τοῦ πνεύμονος, τὰ δάκρυα, ἃ διεγείρουσι τὰ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν εἰσπίπτοντα ἀλλότρια σώματα, ὁ παρμὸς ὅταν ἡ βλεννογόνος μεμβράνη τῆς ῥινὸς ἐρεθίζεται ἰσχυρῶς). Λαμβάνουσι δὲ χώραν καὶ ἐπὶ ἀποκεφαλισθέντων ζώων καὶ πολλάκις ἐμφανίζουσιν ἰδίαν σκοπιμότητα· διότι τὰ κινητικὰ νεῦρα ἐν τῷ ὄργανισμῷ τῶν ζώων εἶναι οὕτω διατεταγμένα, ὥστε ὁ ἐρεθισμὸς ἐνὸς μόνο κεντρικοῦ γαγγλίου διεγείρει ὠρισμένα συμπλέγματα αὐτῶν καὶ παράγει ἐπομένως σύστημα συναφῶν κινήσεων. Ἐν ταῖς ἀπ' ἐπιστάτου κινήσεσι τῶν κατωτέρων ζώων αἱ τοιαῦται μηχανικαὶ κινήσεις εἶναι τελειότατα ἀνεπτυγμένα, ἐν ᾧ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ὑποχωροῦσιν εἰς τὸ κράτος τῆς διανοίας.

Αὐτόματοι κινήσεις λέγονται ἐκεῖναι, αἵτινες γίνονται μηχανικῶς ἐξ ἀφορμῆς μὲν ψυχικῶν καταστάσεων, ἀνευ ὅμως βουλήσεως. Τοιαῦται εἶναι πρῶτον αἱ φυσιογενεῖς καὶ ἡ μιμικαὶ κινήσεις, ὡς καὶ αἱ σωματικαὶ τῶν ἀφικαρδιῶν ἐκφάνσεις (π. χ. αἱ μιμικαὶ κινήσεις αἱ συνοδεύουσαι τὰς γεύσεις τοῦ ὀξέος, πικροῦ, γλυκοῦ· σπασμὸς, τρόμος, ἐρυθρίσεις, ὠχρίσεις, κτλ. ἐν τῇ ἀφικαρδίᾳ). Διεφύγουσι δ' αἱ κινήσεις αὗται τὴν ἡμετέραν γνῶσιν καὶ ἐν μέρει καὶ τὴν θέλησιν ἡμῶν. Οἱ μορφασμοὶ καὶ αἱ χειρονομίαι δὲν εἶναι ἐντελῶς ὑπὸ τὸ κράτος ἡμῶν (ἄλλως θὰ ἐκρέματο ἐξ ἡμῶν καὶ ἡ διάπλασις τῆς φυσιογενεῖς, ἥτις συνίσταται ἐκ στερεοποιηθέντων μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν), οὐδὲ γινώσκομεν τίνος ἕνεκα τὸ μὲν γέλαν παρακολουθεῖ τῇ χαρᾷ, τὸ δὲ κλαίειν τῇ λύπῃ.

Μετὰ ταύτας ἔρχονται αἱ μιμητικαὶ κινήσεις, αἵτινες δὲν προέρχονται ἐκ θυμικῶν καταστάσεων τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐκ παραστάσεων κινήσεως· ἡ παράστασις δηλονότι τῆς κινήσεως μετα-

βάλλεται εἰς πραγματικὴν κίνησιν, καὶ δὴ τότε ῥῶον ὅπως ἐλιγώτερον κωλύεται ὑπὸ τῆς ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν κυριαρχίας. (Ὅταν βλέπωμεν ἄλλον χασμώμενον, χασμώμεθα καὶ ἡμεῖς; ὁ θεατῆς παρακολουθεῖ δι' ἐλαφρῶν κινήσεων τῶν χειρῶν τὰς πλήξεις τοῦ παλαιστοῦ· ὁ δ' ἀπαίδευτος συνάπει τῇ διηγῆσει αὐτοῦ διαφόρους χειρονομίας). Καὶ αἱ κατὰ τύπον κινήσεις τοῦ σώματος ἐν τῷ βελτίζειν, χορεύειν, κολυμβᾶν, γυμνάζεσθαι εἶναι τοιαύτης φύσεως. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ κινήσεις γίνονται πιθανῶς διὰ πρακτάσεων κινήσεως, αἵτινες διεγείρουσι τὴν ἀντιστοιχοῦσαν κίνησιν, ὡς αὐταὶ τὸ πρῶτον παρήχθησαν ὑπὸ ταύτης.

Ἐκούσται κινήσεις τέλος εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες ἐκτελοῦνται ἀπὸ κελεύσματος τῆς βουλῆσεως καὶ κατὰ τὰς ὑπ' αὐτῆς ὀριζομένας διευθύνσεις. Ἡ ἐκτέλεσις αὕτη ὑποτίθῃσι κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν κινητικῶν ὀργάνων, ἣν βαθμυδὸν μόνον πορίζομεθα διὰ συνεχῶν κινήσεων καὶ μακροχρονίων ἀσκήσεων.

Σημειωτέον δ' ἐν τέλει, ὅτι πᾶσα ἐξ ἀρχῆς ἐκουσία κίνησις δύναται διὰ συγνῆς ἀσκήσεως καὶ ἐπαναλήψεως νὰ γείνη αὐτόματος, ὡς τὰν ἀπὸ κλινὸς δύναται τις ἀσκηθεὶς νὰ παράγῃ ἐκουσίως τὰς ἐν ἀρχῇ αὐτομάτους κινήσεις.

§. 15*. Ἡ ἀντίληψις.

Τὰ αἰσθήματα εἶναι ψυχικαὶ καταστάσεις, αἵτινες καίπερ προκαλοῦμεθα ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, ἐν τούτοις φέρουσι χαρακτηρὰ καθαρῶς ψυχικόν (βλ. §. 5 ἐν τέλει). Μόνον βαθμυδὸν μανθάνομεν ν' ἀναφέρωμεν τὰς ψυχικὰς ταύτας καταστάσεις εἰς τοὺς προκαλοῦντας αὐτὰς ἐρεθισμοὺς καὶ νὰ χρησιμοποιῶμεν αὐτὰς οὕτως ὡς βοήθημα πρὸς γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Τὸ αἰσθημα ἀναφερόμενον πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν ἀγγελλόμενον ἐξωτερικόν ἀντικείμενον καλεῖται ἀντίληψις. Ἡ ἀντίληψις ἀναφέρεται πρὸς τι αἰσθητὸν ὡς κύριον αὐτῆς ἀντικείμενον, ὅπερ εἶναι πρᾶγμα, ἰδιότης, ἢ συμβεβηκός. Καὶ ἐν μὲν τοῖς σωματικοῖς αἰσθήμασιν ἡ ἀντίληψις περιορίζεται εἰς τὸ ἴδιον ἡμῶν σῶμα, ἐν δὲ τοῖς τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων μεταβαίνει ἐπὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα. Χρώματα, τόνοι, ὀσμαι καὶ χυμοί, βαθμοὶ σκληρότητος καὶ βάρη εἶναι σχέσεις τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ὥς ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τοῦ αἰσθήματος καὶ μεταφέροντες ὡς ἰδιότητας εἰς τὰ πρᾶγματα.

Ὅπως τὸ αἰσθημα γείνη ἀντίληψις, δέον ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς ὀλικῆς ἐντυπώσεως τῶν πολλῶν, ἅτινα συγχρόνως αἰσθανόμεθα τ. ἔ. ν' ἀπομονωθῇ καὶ ν' ἀνενεχθῇ εἰς τὸ παράγον

αὐτὸ ἐξωτερικὸν συμβεβηκός, τ. ἔ. νὰ προβληθῇ. Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αἰσθημα ἀπομονωθῆν πάντων τῶν λοιπῶν καὶ προβληθῆν πρὸς τὰ ἑξῶ.

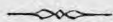
Ἡ ἐργασία τῆς ἀπομονώσεως καὶ προβολῆς γίνεται κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀρτιγενές παιδίον ὁρᾷ, χωρὶς νὰ θεάται, ἀκούει, χωρὶς ν' ἀκοῶται· ἔχει αἰσθήματα, ἀλλ' οὐχὶ ἀντιλήψεις. Πᾶν ὅ,τι συγχρόνως αἰσθάνεται, συγχωνεύεται ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ εἰς μίαν ἀχώριστον ὁλικήν ἐντύπωσιν, ἣτις κατὰ τὸν τόνον αὐτῆς ἐξαγγέλλεται ὡς εὐάρεστο· ἢ δυσάρεστο, οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσα ἐρμηνείαν τοῦ περιεχομένου τῶν ἑαυτῆς συστατικῶν. Ἐξοικείωσις πρὸς τὰ ἑξῶ δὲν λαμβάνει ἐνταῦθα χώραν.

Αὕτη ἀρχεται μετὰ τῆς ἀπομονώσεως αἰσθημάτων ἐνίων, ἢ, ἐπειδὴ τοιούτη τις οὐδέποτε ἐπιτυγχάνει καθ' ὅλοκληρίαν, τινῶν συμπλεγμάτων ἐξ αὐτῶν, διακρινομένων διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῶν ἰσχύος καὶ ἀντιθέσεως πρὸς τὰ σύγχρονα πολλὰ αἰσθήματα. Ἐὰν αἰσθημα τι ὑψωθῇ πολὺ ὑπὲρ τὸ κατώφλιον, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ σύγχρονα αἰσθήματα καταπίπτουσι πρὸς αὐτὸ ἢ καὶ ὑπ' αὐτό, δύναται ῥαδίως νὰ διακριθῇ ἀπ' αὐτῶν, τ. ἔ. ν' ἀπομονωθῇ. Οὕτως ἐν τινι κράματι τόνων γίνονται ἐν πρώτοις ἐκεῖνοι οἱ τόνοι ἀκουστοί, οἵτινες ἀποχωρίζονται τῶν λοιπῶν διὰ τῆς ἰσχύος καὶ ἀντιθέσεως.

Ἡ προβολὴ τῶν αἰσθημάτων ἐκτελεῖται διὰ τοῦ συστήματος τῶν τοπικῶν σημείων. Τοπικὸν δὲ σημεῖον καλεῖται ὁ ἰδιάζων χρωματισμὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ αἰσθήματος, ὃς δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διευθύνσεως τῆς προσβολῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου. Ἐὰν σύμπαντα τὰ αἰσθήματα, ἅτινα προσβάλλουσι τὴν περιφέρειαν ταύτην ἐν τινι ὁρισμένῃ θέσει, ἔχωσι κοινὸν τὸ περιεχόμενον, πρόδηλον ὅτι πάντα θ' ἀναχθῶσιν εἰς μίαν κοινὴν ἀρχήν, καὶ ἐὰν ἡ παράστασις τοῦ τόπου εἶναι ἤδη ἀνεπτυγμένη ἐν τῇ ψυχῇ, εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον. Οὕτω συμβαίνει, ὥστε νὰ μεταθέσωμεν τὰ αἰσθήματα ἐκ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα, κατὰ περιστάσεις μάλιστα καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Οὕτω τὸν πόνον τοῦ τραύματος αἰσθανόμεθα ἐν τῷ τρυματισθέντι μέρει, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ μέλους ἐν τῷ μὴ ὑπάρχοντι. Τόνους καὶ χρώματα ἀπ' ἐνκνίαις δὲν μεταθέτομεν εἰς τὸ οὖς καὶ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλ' εἰς τὸν ἑξῶ κόσμον.

Καὶ τὸ προβάλλειν, ὅπερ διὰ τῆς προσελεύσεως τῆς τοῦ τόπου παραστάσεως μεταβαίνει εἰς τὸ τοποθετεῖν, εἶναι ἔργον τῆς ἀσκήσεως. Τὸ παιδίον δὲν τοποθετεῖ τὰ αἰσθήματα· καὶ

ἐπὶ ἀλγεινοτάτων ἐγχειρήσεων δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κρατῇ τις τὰς χεῖρας αὐτοῦ, διότι ἀγνοεῖ τὴν ἔδραν τοῦ πόνου καὶ δὲν δύναται νὰ εὕρῃ αὐτὴν διὰ τῆς χειρὸς. Καὶ αὐτὸς ὁ ἐνήλιξ προβάλλει πολλάκις ἐσφαλμένως, καθόσον μεταθέτει πρὸς τὰ ἔξω τὸν ἐν τοῖς ὡσὶ βόμβον ἢ τὰς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ μυῖας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΦΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ ΑΥΤΩΝ.

§. 16.

Ἐν μὲν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἡρευνήσαμεν τὰ αἴτια καὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως τῶν πρώτων τῆς ψυχῆς καταστάσεων, τῶν αἰσθημάτων, ἀπάντων ὁμοῦ καὶ ἐκάστων ἰδίᾳ· ἐν δὲ τῷ παρόντι θέλομεν ἐξετάσει τὰς μεταβολάς, ὡς ὑφίστανται ἐν τῇ ψυχῇ αἱ πρώται αὐταὶ καταστάσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς νόμους, καθ' οὓς ἐκ τῶν ἀλλοιώσεων τούτων παράγονται ἄλλα προϊόντα τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προτάσσομεν τὰς ἐπομένας εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις.

Τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων, ὡς ἔχει ἄνθρωπός τις ἐν οἰκείῃ ποτε στιγμῇ, ἀποτελεῖ τὴν κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου τούτου.

Αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν συνείδησιν ταύτην παραστάσεις εἶναι ἀνκρίθμητοι· προέρχονται δὲ τὸ μὲν ἐκ τῆς κοινῆς αἰσθήσεως, ἥτις παρέχει τὴν περὶ τοῦ σώματος συνείδησιν ἡμῶν, τὸ δὲ ἐκ τῶν πέντε αἰσθήσεων, δι' ὧν λαμβάνομεν εἰδήσιν περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· καὶ τέλος ἐν ἐκάστη στιγμῇ ἔχομεν πλῆθος παραστάσεων ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ, αἵτινες εἰς οὐδεμίαν ἐπίδρασιν τῶν κατὰ τὸ παρὸν περικυκλούντων ἡμᾶς αἰτίων δύνανται ν' ἀνχρῆθῃ, καὶ αἵτινες ἐπομένως πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ προγεγεννημένων αἰσθημάτων, ἅτινα διατελοῦσιν ὑπάρχοντα.

Ἄπασαι αὐταὶ αἱ παραστάσεις συνδέονται εἰς αὐστηράν ἐνότητα, ἥτις ἐπεκτείνεται καὶ εἰς αὐτὰς τὰς παραστάσεις τὰς προερχομένας ἐκ συμβεβηκότων, ἅτινα τοπικῶς εἶναι ἐκτὸς ἀλλήλων.

Ἄλλ' αἱ πολλαὶ καὶ ἀντίθετοι αὐταὶ παραστάσεις αἱ εἰς αὐστηράν ἐνότητα συνερχόμεναι, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνεται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συμφέρονται εἰς σκοτεινόν τι καὶ ἀδιακόσμητον χάος. Ἡ ἀσάφεια λοιπὸν εἶναι ἡ πρώτη κατὰ

στασις τῆς συνειδήσεως, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται ἐν τῷ ἀριγενεῖ παιδίῳ, ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων καὶ ἐν τῷ ὕπνῳ.

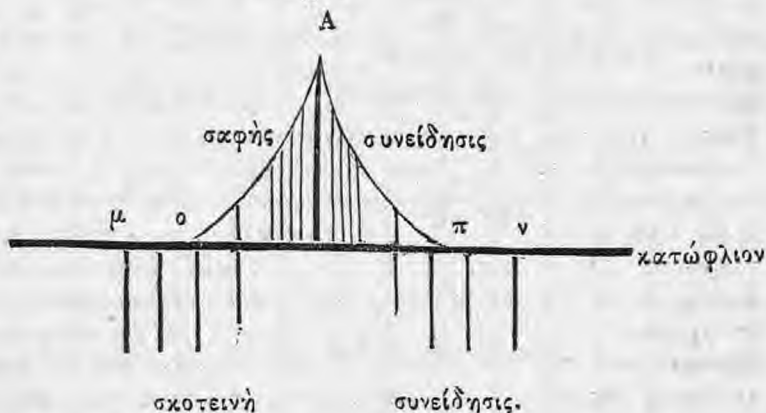
Ἡ ἀσάφεια αὕτη διαρκεῖ, ἐφ' ὅσον αἱ παρυστάσεις ἔχουσι τὴν αὐτὴν, ἢ περίπου τὴν αὐτὴν, ἰσχύος (§. 6), ἢ ἴνα ἐν εἰκόνι εἰπωμεν, ἐφ' ὅσον ἴστανται ἐν τῷ αὐτῷ ὕψει ὑπεράνω τοῦ κατώφλιου (ὡς δεικνύει τὸ προκείμενον σχῆμα).

Σχ. 1.

Ἀλλὰ τάχιστα παρέχεται εἰς τινὰς τῶν παρυστάσεων ἀφορμή, ὅπως εἴτε διὰ τῆς ἰσχύος τῆς ἐξωτερικῆς ἐντυπώσεως εἴτε διὰ συνδέσεως μετ' ἄλλων συγγενῶν παρυστάσεων ἐξυψώσῃ τιν ὑπὲρ τὰς λοιπὰς (κατὰ τὸ ἐπόμενον διάγραμμα).

Σχ. 2.

Καθ' ὅσον δ' αὐταὶ ἐξυψοῦνται, καταπίπτουσιν, ὡς αὐτόθεν ἐννοεῖται, αἱ ἄλλαι παρυστάσεις ὑπὸ τὸ κατώφλιον (ὅπως ἢ ἐν μέρει), ἐξ οὗ ἐπέρχεται κορύφωσις τῆς συνειδήσεως εἰς τὸ A, καὶ στένωσις (ἀπὸ τῆς διαμέτρου μ ν εἰς τὴν σ π).

Οὕτως ἡ ζωηρὰ σωματικὴ ἀλγηδὼν ἀποχωρίζεται τῶν λοιπῶν σωματικῶν αἰσθημάτων· ὥσαύτως ἡ παρυστάσις τοῦ ζωηροῦ φωτιζομένου ἀντικειμένου ἐπικρατεῖ τῶν λοιπῶν ὁμοίως μεταξὺ πλήθους ἀνθρώπων προκύπτει ζωηρὰ ἡ μορφή τοῦ γνωρίμου ἡμῶν.

Ὅθεν ἡ συνείδησις ἡμῶν δύναται ἢ νὰ ἐξαπλωταὶ ἐπὶ ἀ-

πείρου πλήθους παραστάσεων, ἢ νὰ περισυνάγῃται εἰς στενόν τινα κύκλον συγγενῶν παραστάσεων. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει αἱ παραστάσεις μένουσι σκοτειναί, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ γίνονται σαφεῖς. Διὰ τοῦτο διακρίνομεν σκοτεινὴν (δυνάμει) καὶ σαφὴ (ἐνεργείᾳ) συνείδησιν.

Ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἥτις παράγει τὴν στέγνωσιν καὶ συναγωγὴν (κορύφωσιν) τῆς συνειδήσεως ἡμῶν πρὸς σαφήνησιν τῶν παραστάσεων καλεῖται *προσοχή*. Ἡ προσοχὴ εἶναι ἐκάστοτε τετραμμένη πρὸς ἓν μόνον ἀντικείμενον Α, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴν τοῦ τῶν παραστάσεων κώνου, καὶ περὶ ὃ συναθροίζονται πᾶσαι αἱ ὅπως δῆποτε μετ' αὐτοῦ συνδεόμεναι παραστάσεις, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἄλλαι αἱ ξέναι πρὸς αὐτὸ (καὶ πν) πιέζονται ὑπὸ τὸ κτώφλιον. Ἐὰν δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς εἶναι εὐρύ ἢ πολλαχῶς σύνθετον, ὡς συμβαίνει συνήθως, ἡ κορυφὴ τοῦ τῆς προσοχῆς κώνου κινεῖται ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλο σημεῖον.

Τὸ ἐναντίον τῆς προσοχῆς εἶναι ἡ καθολικὴ διάχυσις, ἥτις πρὸς οὐδὲν ὠρισμένον ἀντικείμενον τρέπεται (δλιγορία, ἀδιαφορία, ὑπνωδία.) Ἡ δ' ἐκ μέρους διάχυσις, ἡ πρὸς πάντα δηλονότι τὰ ἄλλα ἐκτὸς τοῦ σχετικοῦ ἀντικειμένου, εἶναι ἀχωρίστως μετὰ τῆς προσοχῆς συνδεδεμένη· διότι τὸ προσέχειν εἰς τὸ ἐν σημαίνει πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ ἀδιαφορεῖν. Γνωστὴ π. χ. εἶναι ἡ ἀδιαφορία τῶν σοφῶν πρὸς τὰ περίξ αὐτῶν γινόμενα, οὕσα ἐπακολούθημα τῆς εἰς τὴν σπουδὴν τετραμμένης προσοχῆς. Πολλὰ μεταβολαὶ ἐγγύ, ἡμῶν ἀπόλλυνται ἡμῖν, διότι ἡ προσοχὴ ἡμῶν εἶναι πρὸς ἄλλας παραστάσεις τετραμμένη. Ὅταν π. χ. ἐγκύπτωμεν εἰς τινα ἀσχολίαν, δὲν ἀκούομεν τὸν κτύπον τοῦ ὥρολογίου, δὲν παρατηροῦμεν τὸν εἰσπερχόμενον κ. τ. λ. Οὕτως ὁ Ἀρχιμήδης βεβυθισμένος εἰς τὴν μελέτην τῶν γεωμετρικῶν αὐτοῦ σχημάτων δὲν ἠδύνατο ν' ἀκούῃ τὰς πολεμικὰς κραυγὰς τῆς ἀλώσεως τῶν Συρακουσῶν ¹⁾.

Τὰ ἐξωτερικὰ αἴτια τῆς ἀντιλήψεως δὲν λείπουσιν ἐνταῦθα· τὰ κύματα τοῦ ἀέρος φθάνουσιν εἰς τὸ οὖς καὶ αἱ ἀκτῖνες τοῦ

1). «Τῇ θεωρίᾳ δεδοκῶς ἄμα τὴν τε διάνοιαν καὶ τὴν πρόσοψιν οὐ προήθετο τὴν καταδρομὴν τῶν Ῥωμαίων οὐδὲ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως». — ὅπ' οἰκείας δὴ τινος καὶ συνοίκου θελγόμενος αἰετὶς ἑλκίστο καὶ σίτου καὶ θεραπείας σώματος· ἐξέλειπε, βίᾳ δὲ πολλῶν ἐλκόμενος ἐπ' ἀλειμμα καὶ λουτρὸν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἔγραφε σχήματα τῶν γεωμετρικῶν, καὶ τοῦ σώματος ἀηγιμένου διῆγε τῷ θακτῶν γραμμάς. Πλούτ. Μαρκελλῶν 19. 17.)»

πρωτός εἰς τὸν ἀφελκμόν, οὐδεμία δ' ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι καὶ σκοτεινὰ τινὰ αἰσθημάτων ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ψυχῇ. Ἀλλ' ἡ προσοχὴ εἶναι τετραμμένη πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα.

Ἡ προσοχὴ ἔλκεται μὲν ἀκουσίως ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων ἐντυπώσεων (βροντὴ καὶ ἀστραπὴ, φαινόμενα ἀντιθέτου φύσεως, τὸ κακινόν), δύναται ὁμῶς νὰ τραπῇ καὶ ἐκουλῶς πρὸς τὰ ἐλαχίστου λόγου ἄξια πράγματα.

§. 17. Θεμελιώδεις νόμοι τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων.

Εἰς τὴν (σαφῇ) συνειδήσιν εἰσθαλεῖται ἐκάστητε ἀναρίθμητος πληθὺς παραστάσεων, μέρος μὲν ἐκ τοῦ καθολικοῦ αἰσθητικοῦ ρεύματος καὶ τῶν πάντε αἰσθήσεων, μέρος δ' ἐκ τοῦ κύκλου τῶν σκοτεινῶν παραστάσεων· διότι πᾶσα σκοτεινὴ παράστασις ζητεῖ νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως, ὅπερ καὶ θὰ κατάρθου, ἐὰν δὲν ἴσταντο ἐμποδῶν ἡ αὐτὴ σπουδὴ τῶν λοιπῶν ἐσκοτισμένων παραστάσεων.

Ἀλλ' ἡ συνειδήσις ἡμῶν δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις· τοῦναντίον ἡ πείρα διδάσκει, ὅτι ὅσο μᾶλλον ἡ παραστατικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς τρέπεται πρὸς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, τόσο μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποτρέπωμεν αὐτὴν ἀπὸ παντός ἄλλου. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν δὲν δύναται οὔτε εἰς πολλὰς διεγέρσεις, καὶ μάλιστα ἐκ δικφόρων αἰσθήσεων προερχομένας, συγχρόνως διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ν' ἀποκρίνηται, οὔτε ἐν γένει νὰ ἔχῃ πολλὰς παραστάσεις μετὰ τῆς αὐτῆς σαφηνείας. Τὸ γεγονός τοῦτο καλεῖται στενότης τῆς συνειδήσεως.

Ἐνεκα τῆς στενότητος τῆς συνειδήσεως αἱ παραστάσεις καθίστανται εἰς ἀμοιβαῖον ἀνταγωνισμόν, ἀμφισβητοῦσαι ἐκάστη ἐαυτῇ τὸν στενὸν τοῦτον χώρον τῆς συνειδήσεως. Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι τὸ ἀπωτέρω, τὸ δὲ προσεχές αἴτιον τοῦ ἀγῶνος τούτου εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν παραστάσεων (μέλαν, λευκόν· ὑψηλόν, χαμηλόν κτλ. ὡς ἀποκλείοντα ἄλληλα ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν ἀνταγωνίζονται περὶ τοῦ κατέχειν τὸν χώρον τῆς συνειδήσεως). Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος τούτου εἶναι ἀμοιβαῖα κώλυσις, ἐν ᾗ ἡ ἐνέργεια μιᾶς ἐκάστης παραστάσεως, ἥτοι ἡ συνειδήσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, δεσμεύεται.

Εἰς τὴν κώλυσιν δὲν ὑπόκεινται αἱ παραστάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐδεμία ἀντίθεσις ὑπάρχει. Αὗται δ' εἶναι πρῶτον αἱ αὐταὶ καὶ δεύτερον αἱ ἑτεροειδεῖς (σύμφωνοι ἢ ἀσύμφωνοι) παραστάσεις. Αἱ παραστάσεις «λευκόν» καὶ «ψυχρόν» π. χ. δὲν κωλύονται ἐν τῇ συνθέτῃ παραστάσει «χιῶν».

Ὁμοειδεῖς (τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως, §. 6 καὶ 8) παραστάσεις, οἷον λευκὸν καὶ μέλαν, ψυχρὸν καὶ θερμὸν, εἶναι ἀντίθετοι καὶ κωλύουσιν ἀλλήλας, τ. ἔ. ἐπισκοπίζονται ἀμοιβαίως καὶ κατὰ-πίπτουσι πρὸς τὸ κατώφλιον.

Τὸ μετὰ τὴν κώλυσιν ὑπολειπόμενον συνάπτεται ἐξ ἀνάγκης εἰς αἰσθητὰν ἐνότητα, διότι (κατὰ τὴν προηγουμένην §) αὕτη εἶναι ἡ μορφή τῆς συνειδήσεως.

Ἄλλ' ἐν ᾧ αἱ ἑτεροειδεῖς παραστάσεις ἐνοῦνται μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς ἰσχύος, διότι ὡς ἀπηλλαγμέναι τῆς ἀντιθέσεως δὲν κωλύονται, αἱ ὁμοειδεῖς (ἀντίθετοι) παραστάσεις συνδέονται μόνον μετὰ τῶν ὑπολοίπων τῆς ἰσχύος αὐτῶν, τῶν μετὰ τὴν κώλυσιν μενόντων. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἡ ἑνωσις εἶναι τελεία· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀτελής· ὀνομάζομεν δὲ συντόμως ἐκείνας μὲν τὰς συνδέσεις συμπλοκάς, ταύτας δὲ συγχωνεύσεις. Εἰς τὰς συμπλοκάς παραστάσεων ἀνήκουσι πρὸ πάντων αἱ ἐποπτεῖαι τῶν πραγμάτων ἐκάστων, ὧν τὰ γνωρίσματα δι' αὐτὸ δὴ τὸ ἀσύγκριτον (ἑτεροειδές) αὐτῶν εἶναι ἐλεύθερα πάσης ἀντιθέσεως (§. 13). Διὰ δὲ τῆς συγχωνεύσεως πολλῶν ἐποπτεῶν, ἀνκφερομένων εἰς τοπικῶς γειτόνεύοντα ἀντικείμενα, γεννῶνται μορφώματα παραστάσεων, ἅτινα δὲν εἶναι πλέον συμπλοκαί, ἀλλὰ μόνον ἀτελεῖς συγχωνεύσεις, ὡς αἱ τῶν τοποθεσιῶν εἰκόνες. Ὅταν παρὰ τὴν σύμπλεγμα ἀνθρώπων, τὰ μὲν αἰσθητὰ τὰ εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον ἀνκφερόμενα ἀποτελοῦσι συμπλοκήν, τὰ δ' εἰς τὸ ὅλον σύμπλεγμα, συγχώνευσιν παραστάσεων.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγονται οἱ ἐπόμενοι ἅπλοῖ θεμελιώδεις νόμοι περὶ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων καὶ τῆς συνδέσεως αὐτῶν.

1. Σύγχρονοι παραστάσεις συγχωνεύονται, τ. ἔ. ἐνοῦνται εἰς μίαν μόνην παραστατικὴν ἐνέργειαν.

2. Σύγχρονοι ἑτεροειδεῖς παραστάσεις συγχωνεύονται ἄνευ κώλυσεως εἰς μίαν σύνθετον παράστασιν (συμπλοκήν).

3. Σύγχρονοι ἀντίθετοι παραστάσεις κωλύουσιν ἀλλήλας καὶ συγχωνεύονται ἔπειτα μετὰ τῶν ὑπολοίπων τῶν μετὰ τὴν κώλυσιν μενόντων.

4. Αἱ σύνθετοι παραστάσεις εἶναι ἢ ἐντελεῖς ἢ ἀτελεῖς συνδέσεις αὐτῶν, ἢ συμπλοκαί ἢ συγχωνεύσεις ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ.

§. 18. Περὶ τῆς κώλυσεως ἰδία.

Ἡ κώλυσις ἀνκφέρεται οὐχὶ εἰς τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἰσχύα τῆς παραστάσεως· δὲν εἶναι ἀλλοιῶσις

τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ μείωσις τῆς παραστατικῆς δυνάμεως (ἡ παράστασις «ἐρυθρόν» κωλυομένη ὑπὸ τῆς ἀντιθέτου παραστάσεως «λευκόν» δὲν ἀποβάλλει τὸ ποιὸν αὐτῆς, τὸ ἐρυθρόν», ἀλλὰ γίνεται ἀσθενεστέρᾳ, ἀσφαστεστέρᾳ).

Ἐκτὸς τοῦ μεγέθους τῆς ἀντιθέσεως (ἥτις, ὡς ἐν τῇ προηγούμενῃ § ἐλέγχθη, εἶναι ἡ ἄμεσος αἰτία τῆς κωλύσεως τῶν παρακτάσεων) δύο ἀπλῶν ὁμοειδῶν παραστάσεων ἔχει ῥοπήν ἐν τῇ κωλύσει καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Ὅσῳ μείζων δηλονότι εἶναι ἡ ἀντίθεσις δύο παραστάσεων, τόσῳ μείζων θὰ εἶναι ἀναγκαίως καὶ τὸ ποσὸν τῆς κωλύσεως, ὅπερ ἀμφοτέρω συλλήβδην ὑφίστανται· ἐὰν λοιπὸν ἀμφοτέρω αἱ παραστάσεις ἔχωσι τὴν αὐτὴν ἰσχύν, ἡ κώλυσις ἐκτέρως εἶναι ἔσθ' ἐν τῇ τῆς ἑτέρας, τὸ ποσὸν ἄρα τῆς κωλύσεως διανέμεται εἰς ἀμφοτέρω ἐξ ἴσου· ἐὰν ὅμως ἔχωσιν ἄνισον ἰσχύν, τὸ μέρος ὅπερ ἐκάστη ἀνκδέχεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῆς κωλύσεως, τ. ἐ. ἡ κώλυσις ἐκάστης θὰ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν ἰσχύν αὐτῆς, τ. ἐ. ἡ ἰσχυροτέρα παράστασις θὰ κωλυθῇ ἥττον ὑπὸ τῆς ἀσθενεστέρως ἢ αὕτη ὑπ' ἐκείνης.

Ἐὰν ἐκάστη τῶν πολλῶν συγχρόνως δεδομένων ἢ ἀλλήλαις ἀντιθέτων παραστάσεων κωλυθῇ τόσον ὅσον ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἀντίθεσις πασῶν ἀπαιτεῖ, δὲν ὑπάρχει πλέον αἰτία πρὸς ἄλλην μεταβολὴν τῶν κωλύσεων τούτων. Αἱ παραστάσεις δηλαδὴ ἐμμένουσι τότε ἐν τῇ καταστάσει μείζονος ἢ ἐλάττωτος κωλύσεως, ἐφ' ὅσον δὲν προσέρχονται νέα ἀντίθετοι αὐταῖς παραστάσεις, καὶ πᾶσχουσιν ἐλάττωσιν τῆς πρώτης αὐτῶν σαφηνείας, ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς κωλύσεως αὐτῶν. Αὕτη ἡ μόνιμος κατάστασις ὀνομάζεται *ισορροπία* τῶν παραστάσεων. Ἀλλ' εἰς ταύτην καταντῶσιν αἱ κατ' ἀρχὰς ἐκώλυτοι παραστάσεις βεβημένον μόνον διὰ συνεχοῦς ἐλάττωσεως τῆς κωλύσεως αὐτῶν.

Ἡ μεταβάσις αὕτη τῆς παραστάσεως ἐκ τῆς ἐκωλύτου καταστάσεως εἰς τὴν ἐν μέρει ἢ ὅλῳς ἐκωλυμένην ὀνομάζεται *κατάπτωσις* τῆς παραστάσεως, καὶ δὴ λέγομεν περὶ τῆς παραστάσεως, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐντελῶς ἐκωλύθη, ὅτι κατέπεσεν ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα τῆς συνειδήσεως. Ἀντιστρόφως ὅμως δύναται ἡ κώλυσις παραστάσεώς τινος πάλιν συνεχῶς νὰ ἐλαττωθῇ, αὕτη δὲ νὰ φθάσῃ οὕτως εἰς μείζονα ἐλευθερίαν καὶ σαφήνειαν ἢ πρότερον. Ἡ μεταβάσις αὕτη ἀπὸ τῆς κωλύσεως εἰς τὴν ἐλευθερίαν ὀνομάζεται *ἀνάβασις* τῆς παραστάσεως· πῶσις δὲ καὶ ἀνάβασις συλλήβδην *κίνησις* αὐτῶν. Πᾶσαι αἱ κινήσεις συγχρόνως δεδομένων παραστάσεων ἔχουσιν ὡς τέρμα τὴν ἰσορροπίαν αὐτῶν καὶ διαρκοῦσιν ἕως οὗ αὕτη κατορθωθῇ.

Σύνθετοι παραστάσεις, περιέχουσαι συστατικά μᾶλλον ἢ ἡ-
τον ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα, κωλύονται κατὰ τινα βαθμὸν ἀμοι-
βαίως ἐνεκὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν στοιχείων αὐτῶν (π. χ. πορ-
τοκάλιον καὶ κίτρον). Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα δύναται ἔνθεν μὲν νὰ
εἶναι τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ἐν ταῖς ἀπλάτῃ παραστάσεσιν· ἐκ τριῶν
δηλαδὴ ἢ πλείονων συνθέτων παραστάσεων αἱ ἀσθενέσταται ἐξ-
ωθοῦνται πικτελῶς ἐκ τῆς συνειδήσεως ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων
(μῆλον, πορτοκάλιον, κίτρον, λεμόνιον). ἔνθεν δὲ δύναται ἡ ο-
λικὴ κώλυσις νὰ καταλάβῃ μόνον ἓνα τῶν συστατικῶν μίξ ἐκ
τῶν συνθέτων παραστάσεων, οὗ ἕνεκα αὕτη ἀποβάλλει μέρος
τῆς σαφηνείας, γίνεται μᾶλλον ἀόριστος.

Πάντοτε ὁμοῦ τὰ μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένα συστατικά τῆς
συνθέτου παραστάσεως βοηθοῦνται ἀμοιβαίως ἐν τῇ κατὰ τῆς
κώλυσεως ἀντιστάσει· διὸ πᾶσα ἀπλὴ περὶστασις, συνδεθεῖσα
μετ' ἄλλων, χλεπώτερον ἐξωθεῖται ἐκ τῆς συνειδήσεως, ἢ ἄνευ
ταύτης τῆς συνδέσεως. Αἱ τοιαῦται παραστάσεις ὀνομάζονται
«βοήθειαι». (Ἐν τῇ συνθέτῳ παραστάσει τῆς πατρίδος ἡμῶν αἱ
μερικαὶ παραστάσεις αὐτῆς: πατρικὴ οἰκία, γειτονία, πατήρ,
μήτηρ, ἀδελφοὶ εἶναι βοήθειαι ἀλλήλων καὶ τῆς συνθέτου
παραστάσεως). Σημειωτέον ὁμοῦ, ὅτι αἱ παραστάσεις ἕκασται
ἐπὶ τοσοῦτον μόνον εἶναι βοήθειαι ἀλλήλων, ἐφ' ὅσον εἶναι
μετ' ἀλλήλων συγκεχυανυμέναι, τ. ἔ. ἡ ἀμοιβαία βοήθεια, ἣν
χορηγεῖ ἡ μίξ τῇ ἑτέρᾳ εἶναι ἀνέλογος τῆς ἰσχύος, ἣν εἶχεν
ὅτε συνεδέθη μετ' αὐτῆς.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐπίσης, διὰ τί πολλάκις φαίνεται ἡμῖν
ὅτι παραστάσις τις κωλύεται ὑπ' ἄλλης οὐχὶ ἀντιθέτου, ἀλλ' ἐ-
τερογενοῦ, ἀσυγκρίτου· ἡ κώλυσις δηλονότι ἐν τῇ περιπτώσει
ταύτῃ γίνεται οὐχὶ διὰ τῆς ἀσυγκρίτου παραστάσεως, ἀλλὰ
διὰ τινος μετ' αὐτῆς συμπεπλεγμένης, ἥτις εἶναι ἀντίθετος
πρὸς τὴν κωλυομένην ἢ πρὸς τι τῶν συστατικῶν αὐτῆς. (Οὕτω
π. χ. κλείομεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅπως ἀκούωμεν ἀμερίστως με-
λωδία τινά· ὁ μεγαλοφῶνως ἀναγινώσκων διαταράσσει τὸν ἡ-
συχῶς ἀναγινώσκοντα, διότι οἱ ἀκούοντες φθόγγοι διεγείρουσιν
ἐν τῇ ψυχῇ τούτου παραστάσεις ὁμοίων φθόγων, οὗτοι δὲ, ἀν-
τίθετοι ὄντες πρὸς αὐτὸς ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν, κωλύουσι
τούτους;).

§. 19. Ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων.

Ἡ ἐντελής κώλυσις παραστάσεώς τινος εἶναι ἡ ἐπισκόπησις
αὐτῆς. Ὁ βαθμὸς δηλονότι τῆς σαφηνείας αὐτῆς γίνεται ἴσος
τῷ μηδενί, ἡ παράστασις κατέρχεται ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα, δὲν ἔ-

χομεν πλέον συνείδησιν αὐτῆς, περιπίπτει εἰς τὴν λήθην.

Ἄλλ' ἡ ἐπισκότησις δὲν εἶναι ἐκμηδένισις τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ δέσμευσις μόνον τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας, μετὰ βασις αὐτῆς εἰς λαμβάνουσαν κατάστασιν· αἱ ἐπιλησθεῖσαι δηλ. παραστάσεις δὲν ἀπώλονται ἐκ τῆς ψυχῆς. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ γεγονός τῆς ἀναπλάσεως.

Καλεῖται δὲ ἀνάπλασις ἡ ἐπαύροδος τῶν ἐσκοτισμένων παραστάσεων εἰς τὴν συνείδησιν, ἥτοι ἡ ἀνάνησις τῶν ἐπιλησθημένων. Ἡ πείρα διδάσκει ὅτι πᾶσα παράστασις, ὑπάρξασά ποτε ἐν τῇ συνείδησει, δύναται πάλιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτήν, ἐὰν ἐπέλθωσιν εὐμενεῖς περιστάσεις.

Αἱ εὐμενεῖς δ' αὐταὶ περιστάσεις εἶναι ἡ ἄρσις τῆς κωλύσεως, ἥτις εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐπισκοτήσεως αὐτῶν.

Δύναται δ' ἡ κεκωλυμένη παράστασις ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς ἐπενεγκούσης τὴν ἐπισκότησιν (λήθην) αὐτῆς κωλύσεως κατὰ δύο τρόπους, ἢ δι' οἰκείας δηλ. δυνάμεως ἢ διὰ βοήθειαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον συμβαίνει, ὅταν ἐρχηται εἰς τὴν συνείδησιν παράστασις ἔχουσα τὸ αὐτὸ καὶ ἡ κεκωλυμένη περιεχόμενον· τὸ δὲ δεύτερον ὅταν εἰσέρχηται εἰς τὴν συνείδησιν παράστασις συμπλεγμένη ἢ συγχωνευμένη μετ' αὐτῆς. Λοιπὸν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει αἰτία τῆς ἀναπλάσεως εἶναι ἡ ταυτότης, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὁ συγχρονισμός.

Παράστασις τις A ἐπανερχέται δι' οἰκείας δυνάμεως εἰς τὴν συνείδησιν, ὅταν εἰσέλθῃ εἰς ταύτην ἡ παράστασις A_1 , ἔχουσα τὸ αὐτὸ ποῖον τῇ κεκωλυμένη παραστάσει A , διὰ τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀντίθετος πρὸς τὰς κωλύουσας ταύτην παρακινήσεις B , Γ κλ. διὸ καὶ κωλύει αὐτάς. Ἐντεῦθεν ἀναγκάζονται αὐταὶ νὰ στρέψωσι τὴν ἐνέργειαν, δι' ἧς τέως ἐκώλυον τὴν A παράστασιν, ἐναντίον τῆς A_1 · οὕτως ὁμοῦς ἡ παράστασις A ἐλευθεροῦται ἀπὸ τῆς κωλύσεως, ἣν ἐπήνεγκον αὐτῇ αἱ παραστάσεις B , Γ , κλ. καὶ ἀναβαίνουσα εἰσέρχεται πάλιν εἰς τὴν συνείδησιν. Ἀλλὰ συγχρόνως συγχωνεύεται μετὰ τῆς παραστάσεως A_1 ἕνεκα τῆς ταυτότητος τοῦ περιεχομένου καὶ λαμβάνει οὕτω παρὰ ταύτης θετικὴν βοήθειαν ἐν τῇ ἀναβαίνειν. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται, καὶ ὅταν αἱ παραστάσεις A καὶ A_1 εἶναι μόνον συγγενεῖς κατὰ τὸ ποῖον, λοιπὸν ἐν γένει ὁμοειδεῖς. Ἡ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον γινομένη ἀνάπλασις καλεῖται ἄμεσος καὶ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἄμεσον κώλυσιν τῶν παραστάσεων, τὴν διὰ τῆς ἀντιθέσεως δηλονότι γινομένην. Τὸ ἀπλούστατον δὲ παράδειγμα αὐτῆς εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἤδη γνωστοῦ.

Ἄλλ' ἐκ πείρας γινώσκομεν, ὅτι ἡ διὰ τῆς ἄμεσου ἀναπλάσεως ἐπανερχομένη εἰς τὴν συνείδησιν παράστασις τείνει νὰ ἐπα-

ναφέρῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὰς μετ' αὐτῆς πρότερόν ποτε συνδεθεί-
σας καὶ ἐντελῶς σὺν αὐτῇ κωλυθείσας, καί, ἐὰν δὲν ὑπάρχωσιν
ἐμπόδις πραγματικῶς ἀνέλκει αὐτὰς εἰς τὴν συνείδησιν. (Ἡ οὐλὴ
ἀναμνησκεί τὴν Εὐρύκλειαν τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὴν ἱστορίαν
τῆς οὐλῆς. Ὁ κύων ἐκ τῆς ὁσμῆς ἀνχγνωρίζει τὸν ἡλλοιωμένον
τῇ μορφῇ Ὀδυσσεύ καὶ ἀποθνήσκει). Αἰτία τῆς ἀναπλάσεως ἐν-
ταῦθα εἶναι ἡ συνύπαρξις καὶ ἡ συγγώνευσις τῶν παραστάσεων,
τ. ἔ. ὁ συγχρονισμός. Ἡ τοιαύτη ἀνάπλασις ὀνομάζεται ἔμμεσος,
διότι προϋποτίθῃ τὴν ἄμεσον ἀνάπλασιν τῶν βοηθειῶν, ἀντι-
στοιχεῖ δ' εἰς τὴν ἔμμεσον κώλυσιν, τὴν γινομένην τῇ παραστά-
σει διὰ μέσου τῆς μετ' αὐτῆς συμπεπλεγμένης.

§. 20. Ἰδιαίτεροι νόμοι τῆς ἀναπλάσεως.

Πᾶσα ἀνάπλασις τῶν παραστάσεων δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὰ
δύο εἶδη τῆς ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἀναπλάσεως. Ἐν τούτοις δια-
κρίνονται ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τέσσαρες ἰδιαίτεροι νόμοι τῆς
ἀναπλάσεως, οἱ ἐπόμενοι.

1. Ὁ νόμος τῆς ὁμοιότητος, καθ' ὃν ὁμοιοὶ παραστάσεις ἀ-
ναπλάττουσιν ἀλλήλας. Ὅμοιοι δὲ παραστάσεις εἶναι ἐκεῖναι,
αἵτινες ἐν μέρει εἶναι αἱ αὐταί, ὡς ΑΒ καὶ ΑΓ. Ἐὰν λοιπὸν ἔλθῃ
εἰς τὴν συνείδησιν ἡ ΑΒ, ἀνακαλεῖται εἰς αὐτὴν τὸ μὲν Α τῆς
συνθέτου παραστάσεως ΑΓ δι' ἀμέσου, τὸ δὲ Γ δι' ἐμμέσου ἀνα-
πλάσεως (διὰ τοῦ Α). Οὕτως ἡ εἰκὼν ὑπομνησκεί ἡμᾶς τὸ
πρωτότυπον. Ἐπὶ τοῦ νόμου τούτου βασιίεται ἡ ἐνέργεια τῆς
μεταφορᾶς, τῆς ἀλληγορίας καὶ τῆς παραβολῆς.

2. Ὁ νόμος τῆς ἀντιθέσεως, καθ' ὃν ἀντίθετοι παραστάσεις
ὀψώνουσιν ἀλλήλας ἀμοιβαίως. Ἀντίθετοι δὲ παραστάσεις λέ-
γονται ἐκεῖναι, αἵτινες εἶναι ὁμοιοὶ καὶ ἐναντίαι, καὶ ἐν αἷς ἡ
ἐναντιότης ἐπικρατεῖ τῆς ὁμοιότητος· οἷον ὠκύπους Ἀχιλλεὺς
καὶ βραδύπους χελώνη· γίγας καὶ νάνος. Αἱ ἀντίθετοι παρα-
στάσεις ἔχουσι τὴν ιδιότητα νὰ διαφωτίωσιν ἀλλήλας. Οὕτω
π. χ. ὁ ἐπαίτης φαίνεται πτωχότερος, ἀντιβαλλόμενος πρὸς τὸν
Κροῖτον· ὁ ἀγύρτης χαρακτηρίζεται ἰσχυρότερον, ἐὰν τις ὀνο-
μάσῃ αὐτὸν χρηστὸν ἄνδρα, ἢ ὁ τοκογλύφος, ὅταν τις καλῇ αὐ-
τὸν σπυαλὸν. Ἐκ τῶν πολλῶν πραγμάτων, ἃ κεκτημένα, φαί-
νεται ἡμῖν νῦν ἐκεῖνο ὡς τὸ τιμιώτατον πάντων, ὅπερ μέλλο-
μεν ν' ἀποβῶμεν, ἢ δὲ μήτηρ ἐκεῖνο ἐκ τῶν τέκνων θεωρεῖ
ὡς τὸ προσφιλέστατον, ὅπερ ἀφῆρπασεν αὐτῆς ὁ θάνατος. Ὁ εὐ-
ρὼν τὸ πεπλανημένον πρόβατον χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ
τοῖς ἐννεμήλοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς
ιδιότητος τῶν ἀντιθέσεων βασιίεται καὶ ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ
τρυγικοῦ εἰς τὸ κωμικὸν ἐν τῷ δράματι (Σαίκτηρος), ὡς καὶ ἡ

καυστική ενέργεια τῆς εἰρωνείας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν σαρκασμὸν καὶ τὴν εὐφημίαν.

3. Ὁ νόμος τοῦ συγχροισμοῦ, καθ' ὃν ἀπαραστάσεις συγχρότως ὑπάρξασαι ἐν τῇ συνειδήσει ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας, καὶ δὴ δι' ἐμμέσου ἀναπλάσεως, διότι εἶναι μέρη συνθέτου παραστάσεως, ἐπομένως βοηθῆται ἀλλήλων. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον συνδέομεν ἐν τοῖς νοήμασιν ἡμῶν τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐν τῇ μορφῇ τῆς τοπικῆς γειτορίας καὶ τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας προσφερόμενα. Συμβαίνει δ' ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ ὅπως τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ συμβαίνει ἐν τῇ συνδέσει καθ' ὁμοίτητα. Ἐν μὲν ταύτῃ δηλονότι συνάπτονται αἱ παραστάσεις ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, εἴτε συνδέονται τοπικῶς καὶ χρονικῶς· εἴτε μὴ· ἐκεῖ δὲ συνάπτομεν τὰ κατὰ τὸν τρόπον καὶ χρόνον ἐγγὺς ἀλλήλων ἰστάμενα, οὐδόπως λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸ περιεχόμενον συγγενεύωσιν ἢ οὐ. Ἐντεῦθεν ἐννοεῖται ὀρθῶς, ὅτι ἡ μὲν ὁμοιότης ἄγει εἰς τὴν λογικὴν (ἐπὶ τοῦ ποιοῦ στηριζομένην) σύνδεσιν τῶν παραστάσεων, ὁ δὲ συγχρονισμὸς μᾶλλον εἰς τὴν μηχανικὴν.

4. Ὁ νόμος τῆς διαδοχῆς, καθ' ὃν ἀπαραστάσεις αἰτίαις ἡλθοῦν εἰς τὴν συνειδήσειν διαδοχικῶς ἀναπλάττουσιν ἀλλήλας κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τάξιν». Ὁ νόμος οὗτος δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν προηγούμενον, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐπομένῃ § ἀκριβεστεράς αὐτοῦ ἀναπτύξεως.

Ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων κατὰ τοὺς τέσσαρς νόμους τῆς ἀναπλάσεως ὀνομάζεται συνειρμὸς τῶν ιδεῶν.

§. 21. Ἡ ἀνάπλασις τῶν σειρῶν.

Ἡ συγχώνευσις ἐπεκτείνεται οὐ μόνον ἐπὶ τὰς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς ἀλλήλαις ἀκολουθούσας παραστάσεις καὶ γίνεται τοιοῦτοτρόπως διαδοχῇ. Ὅταν αἱ παραστάσεις Α καὶ Β ἀκολουθῶσιν ἀμέσῳ ἀλλήλαις, συνυπάρχουσιν ἐν τούτοις στιγμὴν τινα συγχρότως, πλὴν ὅτι τὸ μὲν Α εἶναι ἐν τῷ καταβαίνειν, τὸ δὲ Β ἐν τῷ ἀναβαίνειν· ὅθεν δὲν συγχωνεύεται ὅλη ἡ ἔντασις τοῦ Α, ἀλλὰ μόνον τὸ ὑπόλοιπον αὐτοῦ α μεθ' ὅλης τῆς ἐντάσεως τοῦ Β.

Τὴν θεωρίαν ταύτην δύναται τις νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπὶ ὁλόκληρον σειρὰν παραστάσεων Α, Β, Γ, Δ... Ἐν ἡ ἀκολουθία εἶναι ἱκανῶς ταχθεῖς, αἱ ἐπόμεναι παραστάσεις Β, Γ, Δ... θὰ εὐρωσιν ἐν τῇ συνειδήσει βραχυμῆδον ἐλαττούμενα ὑπόλοιπα α, α₁, α₂, α₃... τοῦ καταβαίνοντος Α καὶ θὰ συγχωνεύωσι μετ' αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων τοῦ Β, ἅτινα

βηθμηδὸν σμικρυνόμενα $\beta, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \dots$ συγχωνεύονται μεθ' ἀπασῶν τῶν ἐπομένων παραστάσεων. Ὅτε εἰσῆλθε τὸ Β εἰς τὴν συνείδησιν, τὸ Α εἶχε καταπέσει εἰς τὸ ὑπόλοιπον α' ὅτε εἰσῆλθε τὸ Γ, τὸ μὲν Α εἶχε κατέλθει εἰς τὸ μικρότερον ὑπόλοιπον α_1 , τὸ δὲ Β εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ὑπόλοιπον β' καὶ ὅτε εἰσῆλθε τὸ Δ, τοῦ μὲν Α ὑπῆρχε τὸ ὑπόλοιπον α_2 , τοῦ δὲ Β τὸ ὑπόλοιπον β_1 , τοῦ Γ τὸ ὑπόλοιπον γ κ.τ.λ. Ακμῶναμεν λοιπὸν τὸ ἐπόμενον σχῆμα συγχωνεύσεων διὰ τὰ ἀλλήλοις ἀκολουθοῦντα χρονικὰ μόρια, καθ' ἃ ἐκέστη τῶν παραστάσεων Α, Β, Γ... ἔφθασεν εἰς τὸν ὑψιστον βηθμὸν τῆς σαφηνείας αὐτῆς.

1. Α	
2. α Β	$\alpha > \alpha' > \alpha_2 > \alpha_3$
3. α' β Γ	Ὅπου: $\beta > \beta_1 > \beta_2 > \beta_3$
4. α' β' γ Δ	$\gamma > \gamma_1 > \gamma_2$
5. α' β' γ' δ Ε	

Ἡ ἀμοιβαία βοήθεια, ἣν αἱ παραστάσεις χορηγοῦσιν ἀλλήλοις ἐν τῇ ἀνκπλάσει, εἶναι ἀνάλογοι τῆς ἰσχύος, μεθ' ἧς συνεχωνεύθησαν (§. 18). Ὅταν ὁμῶς παραστάσις τις Α εἴναι συγκεχωνευμένη μετὰ πολλῶν ἄλλων παραστάσεων Β, Γ, Δ, Ε κατὰ βηθμηδὸν ἐλαττούμενα ὑπόλοιπα α, α_1 , α_2 , $\alpha_3, \dots$, θ' ἀνκπλάσῃ μὲν πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις, ἀλλὰ μετ' ἀρίστου τάχους, διότι ἡ ἀνάβασις τῆς ἀναπλαττομένης παραστάσεως ἐξαρτᾶται, ὅσον ἀφορᾷ τὸν βηθμὸν αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς βοηθείας. Θὰ ἐμφανισθῇ λοιπὸν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ θὰ φθάσῃ εἰς τὸν ὑψιστον βηθμὸν τῆς σαφηνείας αὐτοῦ πρῶτον τὸ Β καὶ εἶτα τὸ Γ, καὶ τι βραδύτερον τὸ Δ, τ. ἔ. ἡ σειρὰ θὰ ἐκτυλιχθῇ διαδοχικῶς. Ἐνταῦθα αἱ παραστάσεις ὑψοῦνται βηθμηδὸν ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα (κατώφλιον), φθάνουσιν εἰς τὸν ὑψιστον βηθμὸν τῆς σαφηνείας αὐτῶν ἐν τῇ συνειδήσει, καὶ κατέρχονται πάλιν πρὸς τὸν ὀρίζοντα. Τὸ ἐπόμενον σχῆμα ποιεῖ αἰσθητὴν τὴν θέσιν τῶν παραστάσεων ἐν τῇ στιγμῇ, καθ' ἣν τὸ Α ἔχει διέλθῃ πάσας τὰς φάσεις αὐτοῦ (ἐννέα οὐσας ἐνταῦθα), τὸ δὲ μέλος Ε ἵσταται ὑψηλότατα, τ. ἔ. ἡ σειρὰ ἀνεπτύχθη μέχρι τοῦ Ε.

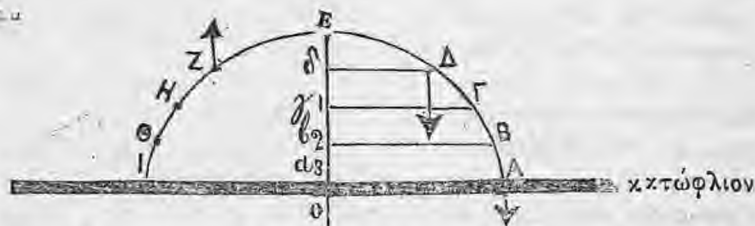
Τὰ μέλη Α ἕως Ε εἶναι ἐν τῷ κατὰβαίνειν, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ Ε μέχρι τοῦ Ι ἐν τῷ ἀναβαίνειν. Ἐν τῷ προσεχέστατῳ μορίῳ τοῦ χρόνου φθάνει τὸ Ζ εἰς τὸ ὕψος τῆς παραστάσεως (ΕΟ), ἐν τῷ κατόπιν τὸ Η κ.τ.λ.

Ἐνταῦθεν ἐξάγονται αἱ ἐξῆς νόμοι τῆς τῶν σειρῶν ἀνκπλάσεως.

1. Τὸ πρῶτον μέλος τῆς σειρᾶς (Α) ἀναπλάττει τὰ ἐπόμενα κατὰ σειρὰν ἐν τῇ τάξει, ἐν ἣ ἡ σειρὰ τὴν ἀρχὴν παρεστάθη

καὶ ζητεῖ τὰ ἐνθάδε πᾶσαν παράστασιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐν-
τελευτῆς ἀργαίας αὐτῆς σαφηνεῖται· τὸ μὲν πρῶτον ποιεῖ, διότι
εἶναι συγκεχωνωμένον κατὰ βεβημῆδὸν ἐλαττούμενα ὑπόλοιπα
μεθ' ἀπασῶν τῶν ἀκολουθοῦσιν παρκατάσεων· τὸ δὲ δεύτερον,
διότι ταῦτα τὰ βεβημῆδὸν ἐλαττούμενα ὑπόλοιπα εἶναι συγκε-
χωνωμένα μετὰ τῆς ὅλης ἐντάσεως ἀπάντων τῶν ἐπομένων
μελῶν, ὡς καταφαίνεται ἐν τῷ σχήματι.

Σχ. 3.

2. Τὸ τελευταῖον μέλος (E) τῆς σειρᾶς ἀναπλάττει ἅπαντα
τὰ προηγούμενα συγχρόνως, ἀλλ' ἐν βεβημῆδὸν ἐλαττοῦμένοις
βαθμοῖς σαφηνεῖται· διότι συνεχωσύνθη μετὰ τῶν βεβημῆδων ἐ-
λαττοῦμένων ὑπολοίπων (δ , γ , ϵ) τῶν προηγούμενων μελῶν
(Δ , Γ , B), ἔχον αὐτὸ ὅλην τὴν ἐντάσιν (E), εἰς μίαν μόνην ὅλη-
κὴν παρκατάσιν (E δ γ , ϵ α), ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς πέμ-
πτης γραμμῆς τοῦ σχήματος. Αἱ παρκατάσεις σχηματίζουσιν
ἐνταῦθα ἀγαθὰ, ἥτις εὐκαιρίας δοθείσης δύναται νὰ ἐκτυλιχθῇ
εἰς σειράν.

3. Μέσον τι μέλος τῆς σειρᾶς (Γ) θεωρητέον διὰ μὲν τὰ
προηγούμενα ὡς τελευταῖον, διὰ δὲ τὰ ἐπόμενα ὡς πρῶτον μέ-
λος· ἀναπλάττει λοιπὸν τὰ μὲν προηγούμενα μέλη συγχρόνως,
τὰ δ' ἐπόμενα κατὰ σειράν.

4. Ἡ ἰκανότης τῆς σειρᾶς πρὸς ἐκτίλειν, τ. ἔ. ἡ τακτικὴ
αὐτῆς ἀνάπτυξις, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς συνδέσεως τῶν μελῶν
πρὸς ἄλληλα· αὕτη δὲ πάλιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν
μελῶν, μεθ' ὧν οἰσυνήποτε μέλοι τῆς σειρᾶς, π. χ. A, εἶναι
ἔτι συνημμένον διὰ τῶν βεβημῆδων ἐλαττοῦμένων ὑπολοίπων
αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὑπόλοιπα ταῦτα γίνονται ἀεὶ μικρότερα,
ἐν ἑξ αὐτῶν ἐπομένως πρέπει νὰ γείνη ἴσον τῷ μηδενί, διὰ
τοῦτο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δι' αὐτῶν μετὰ τοῦ A συνδεδεμένων
μελῶν θὰ εἶναι πεπερασμένος καὶ σχετικῶς μικρὸς. Ἐπὶ μακρο-
τέρων σειρῶν ἄρα ἡ ἐκτύλιξις τῶν μελῶν δὲν ἐξουσιάζεται
πλέον ὑπὸ τοῦ πρώτου μέλους, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις μεταδίδεται
διὰ τῶν μεσολαβούντων μελῶν μέχρι τοῦ τελευταίου κυματο-
ειδῶς.

§. 22. Ἡ μνήμη.

Ὅτι αἱ παραστάσεις δὲν ἀπόλλυνται διὰ τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν ἐπισκοπῆσεως, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός τῆς ἀναπλάσεως. Ἀλλὰ πᾶσα ἀναπλασις δὲν εἶναι ἤδη καὶ ἐνέργεια μνήμης. Παρὰ τῆς μνήμης ἀπαιτοῦμεν νὰ διατηρῇ καὶ δοθεῖς, ἀφορμῆς, ν' ἀναπλάττῃ ὅ,τι ὑπῆρξεν ἐν τῇ συνειδήσει καὶ ἐξεβλήθη ἐξ αὐτῆς ἀκριβῶς τοιοῦτον ὅσον ὑπῆρξε τὴν ἀρχήν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔργον τῆς μνήμης εἶναι τὸ πιστῶς μνημονεύειν καὶ ἀναμνησθεσθαι. Ἡ μνήμη λοιπὸν εἶναι ἀναλλοίωτος ἀνάπλασις, τὸ δὲ χαρακτηρίζον αὐτὴν ἰδίωμα εἶναι ἡ πίστις.

Εἶναι δὲ πιστὴ ἡ μνήμη, ἐὰν πάντα τὰ στοιχεῖα τῶν συνθέτων παραστάσεων καὶ πάντα τὰ μέλη τῶν σειρῶν συνδένονται κατὰ τὴν δεδομένην αὐτῶν τάξιν οὕτως, ὥστε ἐν τῇ ἀναπλάττει νὰ μὴ συμβαίνει μετὰθεσις τῶν συστατικῶν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον μεταλλαγή αὐτῶν πρὸς ἄλλαν μὴ δεδομένην. Ἐξαρτᾶται δὲ τοῦτο ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς τελειότητος τῆς συγχωνεύσεως τῶν παραστάσεων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βοηθειῶν αὐτῶν, ἔνθεν δ' ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως. Εἶναι δ' αἱ συγχωνεύσεις τῶν παραστάσεων τόσῳ τελειότεραι, ὅσῳ ὀλιγώτερον κεκωλυμέναι εἶναι αὗται, ὅταν συγχωνεύωνται καὶ ὅσῳ μακρότερον χρόνον συνυπῆρξαν ἐν τῇ συνειδήσει. (Παροδικαὶ συναντήσῃ παραστάσεων ἐν κατὰβίβσει εὐρισκόμενων ἐκπίπτουσι τῆς μνήμης, ἐν ᾧ αἱ συνδέσεις τῶν παραστάσεων, ὧν ἡ σφρήνεια αὐξάνεται διὰ τῆς προσοχῆς, συγκρατοῦνται λίαν ἐνδομύχως). Ἡ δ' ἐπαναλήψις στερεοῦ καὶ καθίτησιν ἐνδομυχωτέρως τὰς συνδέσεις τῶν παραστάσεων (καὶ μελέται τὴν μνήμην σώζουσι τῷ ἐπαναμνησθεσθαι καὶ «ὅ πολλὰκις ἐννοοῦμεν, ταχὺ ἀναμνησκόμεθα» Ἀριστοτ.) γίνεται δ' ἰδίως ἡ σύνδεσις δύο ὁμοειδῶν παραστάσεων στερεωτέρως, ὅταν ἐκτέρῳ συνδέσῃται ἐναλλάξ ἀκωλύτως μετὰ τινος ὑπολοίπου τῆς ἐτέρως (ἄρτος panis, panis ἄρτος).

Ἡ τελεία μνήμη ἔχει πρὸς τῇ πίστει διάρκειαν, ἣτις εἶναι ἐπὶ μακρὸν χρόνον πίστις καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἰσχύος τῶν βοηθειῶν εὐκολίαν (περὶ τὸ μνημονεύειν) ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς προσοχῆς καὶ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιλήψεως εὐρυχωρίαν καὶ ἐτοιμότητα (ἐν τῷ ἀναμνησθεσθαι), αἵτινες πρὸς τοῖς εἰρημένους ἐξαρτῶνται καὶ ἐκ τῆς ἀρμονικῆς διαμορφώσεως τῆς συνειδήσεως, ἐπομένως ἀπὸ τῆς υποστηρίξεως τῆς μνήμης ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰφαίνεται ὅτι ἡ μνήμη δὲν εἶναι αὐθόπρκατος δόνησις τῆς ψυχῆς, ὡς ἐδόξασεν ἡ ἀρχαία ψυχολο-

γυμνασία καὶ οἱ ἐκείνην ἐκείνην.

γίγ, ἀλλὰ μόνον ἀφηρεμένη ἔννοια τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὑπό τινας περιστάσεις γίνεται ἡ ἀναπλάσις.

Διακρίνονται δὲ τρεῖς εἴδη μνήμης, ἡ μηχανική, ἡ κριτική καὶ ἡ ἀγγίσιμος. Ἡ πρώτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς μηχανικῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων, τῆς διὰ τοῦ ἀπλοῦ συγχρονισμοῦ γινομένης. Δυνάμεθα δηλονότι νὰ μνημονεύμεν καὶ ἐντελῶς ἀκατάληπτα πράγματα καὶ ν' ἀναμνησκώμεθα αὐτὰ ἀκριβῶς (δι' ἐμμέσου ἀναπλάσεως), ὡς συμβαίνει π. χ. ἐν τῇ ἀνευ κατανοήσεως «ἀπομνημονεύσει», ὅπου οὐδόλως φροντίζομεν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας τῶν μνημονευθέντων. Ὡστε ψυχὴ τῆς μηχανικῆς μνήμης εἶναι ἡ ἐπαράληψις. Ἡ μνήμη αὕτη εἶναι μὲν πιστὴ καὶ διαρκής, στερεῖται ὅμως τῆς ἀποχρώσεως ἐτοιμότητος, διότι ἐν τῇ ἐλαχίστῃ μεταθέσει τῶν μνημονευτῶν (ἐρώτησις ἐν τῷ μαθήματι) οὐχὶ σπανίως ἐπιλείπει ἡμᾶς.

Ἀλλὰ γινώσκομεν ἐκ πείρας, ὅτι ἡ κατανόησις, ἥτις ἐστὶ γνῶσις τῆς ἐσωτερικῆς συγγενείας τῶν μνημονευτῶν, καθίστασι πολὺ εὐχερέστερον τὸ μνημονεύειν. Εἰς τὸν ἀπλῶς ἐξωτερικὸν δηλονότι συνειρμὸν τῶν παραστάσεων δι' ἐμμέσου ἀναπλάσεως (τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς διαδοχῆς) προστίθεται καὶ ἡ ἐσωτερικὴ σύνδεσις αὐτῶν δι' ἀμέσου ἀναπλάσεως (κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος καὶ ἀντιθέσεως), ἥτις εἶναι κατὰ τοῦτο στενωτέρω καὶ μονιμωτέρω, ὅτι δὲν κρέμαται ἐκ τοῦ τυχαίου καὶ εὐμεταβλήτου συνειρμοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν ἀναγκαιῶν σχέσεων τοῦ ποιοῦ τῶν παραστάσεων, αἵτινες ἀεὶ μένουσιν αἱ αὐταί. Οὕτως ἐντυπώνομεν ἐν τῇ μνήμῃ τὴν μαθηματικὴν ἀπόδειξιν, ὅταν κατανοῶμεν αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κατανοεῖν εἶναι ἔργον τοῦ νοῦ (τοῦ κριτικοῦ τῆς ψυχῆς), συμπράττει ἐνταῦθα τῇ μνήμῃ ὁ νοῦς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ταιαύτη μνήμη καλεῖται κριτικὴ· διακρίνει δ' αὐτὴν ἡ ἐτοιμότης.

Ἡ δ' ἀγγίσιμος μνήμη ζητεῖ νὰ ἰδρῶσιν κατὰ τὸν τρόπον τῆς κριτικῆς μνήμης ἀναγκαιῶν τινὰ σχέσιν καὶ μεταξὺ τοιούτων παραστάσεων, αἵτινες ἀπλῶς διὰ τοῦ συγχρονισμοῦ (καὶ τῆς ἐμμέσου ἀναπλάσεως) συνδέονται, ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ μεταβάλῃ τὴν μηχανικὴν μνήμην εἰς κριτικὴν, ὅπου καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἀγγίσιμος, ἥτις ἀνακαλύπτει ὁμοιότητας μεταξὺ ἀνομοίων πραγμάτων. Οὕτω π. χ. μεταξὺ τῶν δύο παραστάσεων ἀνθρωπικὸς homo παρεμβάλλει ἡ ἀγγίσιμος τρίτην τινὰ ἔχουσαν ὁμοιότητα πρὸς ἀμφοτέρας, τὴν λέξιν χῶμα, ἥτις συγγενεῖς μὲν κατ' ἐννοιαν πρὸς τὴν ἀνθρωπος (χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ θεὸς ἐπλασε τὸν ἀνθρωπον), εἶναι δὲ σχεδὸν ἐντελῶς ὁμόφωνος πρὸς τὴν homo. Ἀλλ' ἡ μνήμη αὕτη χρήζει τῆς συμπράξεως τῆς

φκντασίαι καὶ διὰ τοῦτο μόνον θπου αὕτη ὑπάρχει ζωηρά εἶναι δυνατή.

§. 23*. Πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς μνήμης.

Ἡ μνήμη εἶναι ἡ βάσις πάσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, διότι συνάπτει πρὸς ἄλληλα τὰ πολλά διαδοχικὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου, ἅτινα ἄλλως θὰ ἔμενον ἄτρετα, καὶ κατασκευάζει ἐξ αὐτῶν ἓν ὅλον. Διὰ τῆς μνήμης ἄγεται τὸ ἐκαστοτε ἐνεστος τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου κατὰ πάτας τὰς ἐποφείας εἰς ἐπαφὴν καὶ ἀμειβίαν σχέσιν μετ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ πικρελθόντος. Ἄνευ μνήμης ὁ ψυχικός ἡμῶν βίος θὰ περιεκλείετο καὶ καὶ θὰ ἐδεδεσμεύετο ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν παραστάσεων ἐκάστης στιγμῆς, ὡς παρατηροῦμεν ταῦτα ἐπὶ τῶν πλείστων ζώων, ὧν ἡ φροντίς καὶ ἐπιθυμία σπανιώτατα ἐξέρχονται τοῦ κύκλου τῶν ὑπὸ τῆς στιγμῆς προσφερομένων αὐτοῖς αἰσθημάτων.

Ἀλλ' ἡ μνήμη δεικνύει ἀξιοσημεῖωτον ἀναπτύξεως πορείαν δι' ἐκάστης τῶν ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τερικτωτάτη εἶναι ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, καθ' ἣν ἀποταμιεύεται ὑπ' αὐτῆς εἰς πλῆθος ὑπέρμεγα τὸ ὕλικόν δι' ἅπασαν τὴν μέλουσαν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Κατὰ τὰ τρία ἕως πέντε πρῶτα ἔτη δηλ. μαθαίνει τὸ παιδίον διὰ τῆς ἐν τῇ μνήμῃ διατηρήσεως τῶν μυϊκῶν αἰσθημάτων (§ 7) νὰ κυβερνᾷ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα, νὰ ἐξοικειῶται τοπικῶς ἐν τοῖς περιστοιχοῦσιν αὐτὸ ἀντικειμένους, μαθαίνει ἀναρίθμητα πράγματα μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν ιδιοτήτων, καὶ διατάσσει αὐτὰ εἰς συμπλέγματα καὶ σειράς· οἰκειοποιεῖται ὡσπύτως κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον γραμματικὴν καὶ λεξικὴν τῆς μητρικῆς γλώσσας κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῶν κεφάλαια, ὥστε ὀρθῶς εἶπεν ὁ Ἱ. Παῦλος· ὅτι «ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς μαθαίνει πλείω ἢ κατὰ τὰ τρία ἀκαδημαϊκά.»

Ἡ καταπληκτικὴ αὕτη ἐνέργεια τῆς μνήμης διαρκεῖ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ἔτεσι τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ καθίστησι τὸ παιδίον ἱκανὸν νὰ μάθῃ εὐκόλως μίαν ἢ πλείους ξένας γλώσσας, νὰ οἰκειοποιηθῇ ὀνόματα καὶ ἀριθμούς καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ σῶμα ἐπιτήδειον εἰς διαφόρους τέχνας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶναι ἡ περίοδος τῆς κυριαρχίας τῆς μηχανικῆς μνήμης, καθ' ἣν τὸ παιδίον δέχεται ἐν ἐαυτῷ προθύμως πᾶν τὸ προσφερόμενον, χωρὶς νὰ ἐρωτᾷ «πῶς» καὶ «διὰ τί».

Μετὰ τῆς ἡλικίας τῆς παιδικῆς ἡλικίας κατὰ τὸ 12ον ἔτος ἀποταμιεύεται καὶ ἐναποτίθεται ἐν τῇ μνήμῃ ὁ κόσμος τῶν ἐποπτειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐξαιρουμένων ἐνίων προσθηκῶν γινο-

μένων ἐν τῇ ὀψιαιτέρᾳ ἡλικίᾳ· τὸ παιδίον ἐξέμαθεν ἤδη ἐντελῶς γραμματικὴν καὶ λεξικὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἡ δ' ἐν τόπῳ προσοικειώσεως ἐπερατώθη. Χρώματα, τόνοι, ὀνόματα, ἀριθμοί, πρόσωπα καὶ πράγματα, πάντα ταῦτα κατετέθησαν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς μνήμης.

Ἐν δὲ τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ τὸ ὕλικόν τῆς μνήμης λαμβάνει μόνον μικρὰς ἐπαυξήσεις κατὰ τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, τ. ἐ. τὰς ἐποπτείας τῶν αἰσθήσεων, πολλῶ σπουδαιότερας ὅμως κατὰ τὰς συνδέσεις τοῦ ὕλικου τούτου εἰς νέα σπουδαῖα μορφώματα, εἰς ὧν τὴν κατασκευὴν ἐργάζεται πρὸς τῇ μνήμῃ ὁ νοῦς καὶ ἡ φαντασία. Ὁ νεανίας διέρχεται τὰ ἔτη αὐτοῦ ἐν αἰσθητῇ σφαίρᾳ, γνωστῇ ἤδη εἰς αὐτόν, ἥτις διὰ τοῦτο ὀλίγας νέας ἐντυπώσεις παρέχει αὐτῷ· ἡ δ' ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου προσφερομένη αὐτῷ ἄλλη διδασκαλία, βασίζεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς θεας τῶν γνωστῶν αὐτῷ 24 γραμμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀκοῆς τῶν γνωστῶν φθόγγων τῆς μητρικῆς γλώσσης· ἀλλὰ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν φθόγγων τούτων εἰσάγεται εἰς τὰς καταστάσεις καὶ σκηνὰς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ τῆς φυσικῆς καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας.

Ἐτι στασιμωτέρα ἀποβαίνει ἡ μνήμη ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ. Ὁ καιρὸς τοῦ συλλέγειν παρῆλθεν· ἤρξατο δὲ ἡ περίοδος τῆς ἐλευθέρως χρήσεως τῶν πρότερον συναθροισθέντων εἰς αὐτοτελεῖς κρίσεις καὶ ἀποφάσεις. Ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ χαλεπώτατα μανθάνει τις ξένην γλῶσσαν καὶ μετὰ κόπου μόνον διατηρεῖ ἐν τῇ μνήμῃ ὀνόματα καὶ ἀριθμούς. Ἡ ἐλάττωσις τῆς μνήμης ἐν ταύτῃ ἤδη τῇ περιόδῳ συνέχεται μετὰ τῆς ἐλαττουμένης ἐπιδεκτικότητος καὶ ἐρεθιστότητος τοῦ νευρικοῦ συστήματος· ὥστε αἱ πρὸ πολλοῦ παρωχνημένοι ἐντυπώσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ νῦν ἐν μέρει ἐμφανίζονται ζωηρότεραι, ἢ αἱ ἐν ταύτῃ τῇ περιόδῳ προσκτηθεῖσαι.

Ἐν τῷ γῆρα δεικνύει ἡ μνήμη σφοδρὰν παρακμὴν. Τὰ μὲν παλαιὰ λησμονοῦνται, τὰ δὲ νέα δὲν παραμένουσιν ἐν τῇ μνήμῃ. Μόνον τὰ σπουδαιότατα συμβάλλοντα τοῦ βίου καὶ αἱ ἐν τῇ συνειδήσει συχνότατα ὑπάρξασαι παραστάσεις ἐξέχουσιν ὡς νῆσοι ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς καθολικῆς λήθης. Συμβαίνει δ' ἐν τούτοις ἐνταῦθα, ὥστε ὁ πλήρης ἡμερῶν γέρων ν' ἀναμνησκῇται ζωηρότερον καὶ εὐκολώτερον τὰ συμβάλλοντα τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας ἢ τὰ ἐν ἡ δίο ἔτη ὀπίσθεν αὐτοῦ κείμενα.

§. 24. Ἡ φαντασία.

Προϊόντος τοῦ παραστατικοῦ βίου τῆς ψυχῆς συναναμίγνυνται πολλάκις δι' ἀμέσου κατ' ἐξοχὴν (ἀλλὰ καὶ δι' ἐμμέσου) ἀναπλάσεως παραστάσεις ἐκ διαφόρων συστημάτων καὶ σειρῶν τοιουτοτρόπως, ὥστε αἱ ἐντεῦθεν κατασκευαζόμεναι συνδέσεις δὲν φέρουσι πλέον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποδόσεως τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ τὸν τῆς παραγωγῆς νέων. Αὕτη ἡ μεταβεβλημένη ἀνάπλασις, ἣτις εἶναι πολλῶ συχνοτέρα καὶ ἐπικρατεστέρα τῆς ἀμεταβλήτου, καλεῖται *φαντασία* ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως.

Ἡ μνήμη εἶναι τελεία, ὅταν πιστῶς καὶ ἀκριβῶς ἀναμνησκῇται τὰς ἀρχαίας συνδέσεις τῶν παραστάσεων, ὅταν δ' ἀστοχῇ τούτου, εἶναι ἀτελής καὶ ἐλλιπής. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐλάττωμα τῆς μνήμης εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς φαντασίας. Ὅσοι δηλονότι ἡ μεταβεβλημένη ἀνάπλασις ἀφίσταται τῆς ἀμεταβλήτου, τόσο μείζων καὶ γονιμωτέρα εἶναι ἡ φαντασία. Ὅθεν ὁ χαρακτήρ τῆς φαντασίας εἶναι ἡ πρωτοτυπία τ. ἐ. ἡ καιριότης τῶν ἰνδαλμάτων αὐτῆς.

Παρά τῆς φαντασίας λοιπὸν ἀπαιτοῦμεν νὰ δημιουργῇ καινὰ. Ἀλλ' ἡ δημιουργικὴ αὕτη ἐνέργεια τῆς φαντασίας δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναφερῇται εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀπλῶν στοιχειωδῶν παραστάσεων (τῶν αἰσθημάτων), αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῶν συνθέτων παραστάσεων καὶ σειρῶν· διότι τὰ ἀπλὰ αἰσθήματα μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν αἰσθήσεων δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἐκ νέου, ὥστε οὐδεμία φαντασία ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐφεύρῃ νέον τι χρῶμα ἢ ἀνήκουστόν τινα φθόγγον, ἢ νὰ δηλώσῃ τῷ ἐκ γενετῆς τυφλῷ τὰς παραστάσεις τῶν χρωμάτων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ φαντασία εἶναι *περιορισμένη*.

Μένει ὅμως αὐτῇ εὐρὺ στάδιον ἀνοικτὸν ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν συνδέσεων, αἵτινες δύνανται νὰ κατασκευασθῶσιν ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων χορηγουμένης καὶ ὑπὸ τῆς μνήμης διατηρουμένης ὕλης, καὶ ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀπείρως μέγας. Πᾶσαι αἱ μελωδίαί, καὶ ἀρμονίαι συντίθενται ἐξ ὀλίγων τόνων, πάντα τὰ δράματα ἐκ ποιῶν τινῶν χαρακτήρων καὶ καταστάσεων, πᾶσαι αἱ λέξεις ἐξ ἐνίων τῶν 24 γραμμάτων, καὶ ὅμως οὐδεμία φαντασία δύναται ν' ἀποτολήσῃ νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν ποικιλίαν τῆς μουσικῆς καὶ γλώσσης καὶ τῶν δραμάτων. Αὕτη εἶναι ἡ *ἐλευθερία* τῆς φαντασίας.

Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη τῆς φαντασίας ἀποβλίνει ἀκολασίᾳ καὶ παρᾶγει μόνον αἰσχρά, γελοῖα καὶ ἀηδῆ προϊόντα, ἐὰν διευθύνῃται ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ ἀληθοῦς, καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τὰ

φαντάσματα τοῦ παρόφρονος, τοῦ ὄνειρώττοντος, τοῦ παιδίου φέρουσι πολλάκις τὸν χαρακτηῖρα τοῦτον. Ἡ ἀχαλίνωτος αὕτη ἐνέργεια τῆς φαντασίας δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ νοῦ, ὃς εἰς μὲν τὰ ἄλλα αὐτῆς τίθησι φραγμάν, εἰς δὲ τὴν ὁρμὴν πρὸς ὑπερβολὰς μέτρον. Τχύτην τὴν ὑπὸ τοῦ νοῦ διευθυνομένην ὀνομάζομεν ἰδίως *φαντασίαν*, τχύτην ὀχυράζομεν ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῆς τέχνης.

Ἡ πρωτοτυπία τῆς φαντασίας ἐκδηλοῦται ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν ἀρχαίων συνδέσεων καὶ σειρῶν 1) διὰ παραλείψεως ἥτοι ἀφαιρέσεως, ὅποτε ἡ φαντασία καλεῖται ἀφαιρετικὴ· αὕτη συντέμνει μὲν τὰς σειράς, ἀφαιρεῖ δ' ἐκ τῶν συνθέτων παραστάσεων (τῶν ἐπαπειῶν) τὰ ἐπουσιώδη συσταστικά, καὶ συμπράττει οὕτω εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν· 2) διὰ προσθέσεως ἥτοι ἐπιδιορισμοῦ, ὅποτε ἡ φαντασία ὀνομάζεται ἐπιδιοριστικὴ· αὕτη περικομεῖ τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα προσάπτουσα εἰς αὐτὰ νέα γνωρίσματα· οὕτως ὁ διηγούμενος περικομεῖ ἐκ τοῦ ταμείου τῆς φαντασίας αὐτοῦ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ λυμάνεται συγχρόνως αὐτὰ· 3) διὰ συνδυασμοῦ ἀμφοτέρων τῶν προηγουμένων ἐνεργειῶν, τ. ἔ. δι' ἀφαιρέσεως καὶ προσθέσεως· ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἡ φαντασία κλιεῖται συνδυαστικῇ. Τὰ φαντασιώδη μυθολογικὰ ὄντα Σάτυροι, Σειρῆνες, Κένταυροι, Μέδουσα, Χίμαιρα εἶναι προϊόντα τῆς συνδυαστικῆς φαντασίας.

Σημ. Ἡ φαντασία εἶναι λίαν σπουδαία ψυχικὴ δύναμις. Εὐρύνει τὸν πνευματικὸν ἡμῶν ὀρίζοντα ὑπὲρ τὰ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς πείρας κεχαρσμένα ὅρια τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὴν εὐρείαν καὶ ἀπέραντον χώραν τοῦ δυνατοῦ, μεταφέρουσα ἡμᾶς εἰς θέσεις, ἐν αἷς οὐδέποτε ὑπῆρξαν καὶ προσάγουσα ἡμῖν ἀντικείμενα ἅτινα οὐδέποτε ἀντελήφθημεν διὰ τῶν αἰσθήσεων.

Διὰ τῆς ιδιότητος ταύτης ἡ φαντασία ἀποβαίνει ὁ ὅρος τῆς προόδου πάσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ἀυτὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ δύναμις, πρὸς ἣν στρέφεται πᾶσα διδασκαλία καὶ ἀπὸ τῆς συμπτύξεως τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται πάσης διδασκαλίας ἡ καρποφορία. Διότι, ἐξαιρουμένων τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς ἀπαιτεῖται αἰσθητὴ ἀπόδειξις τοῦ διδασκομένου, ἡ διδασκαλία ἐργάζεται διὰ λέξεων τ. ἔ. διὰ συνθηματικῶν σημείων καὶ προσδω· κα, ἵνα ὁ τρόφιμος συνοδεύῃ τὰς λέξεις ταύτας διὰ τῶν παραστάσεων αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ πράγματα, ἅτινα σημαίνουσιν αἱ λέξεις αὗται, εἶναι εἰσέτι νέα εἰς τὸν τρόφιμον, διότι ἡ διδασκαλία προτίθεται νὰ μεταδώσῃ αὐτῷ ὅ,τι εἰσέτι ἀγνοεῖ. Ἔργον λοιπὸν τῆς φαντασίας εἶναι ἐνταῦθα ν' ἀναζητήσῃ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν γνωστῶν τὰς εἰκόνας, ὅπως συνθέσῃ ἐξ αὐτῶν τὰς νέας παραστάσεις, ἃς προτίθεται νὰ διεγερῇ ἡ διδασκαλία. Ὡς ὁ στοιχειοθέτης συλλέγει ἐκ τοῦ κιβωτίου τῶν στοιχείων τοῦ ἀναγκαίου τύπους, ὅπως μορφώσῃ ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ χειρογράφου λέξεις, περισυνάγει ἡ

φαντασία ἐκ τοῦ ταμείου τῆς μνήμης τὰς εἰκόνας, αἱ ἡ διδασκαλία ζητεῖ νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ. Ὁ μαθητὴς «καταλαμβάνει» τὰς λέξεις τῆς διδασκαλίας, ἐὰν ἡ φαντασία αὐτοῦ κατορθώσῃ νὰ τὰς διαφωτίσῃ διὰ τῶν ἀντιστοιχούντων παραστατικῶν εἰκόνων. Διὰ τῆς φαντασίας λοιπὸν γίνεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πάντα «κατάληψις». Ὅπου αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαφώτισιν τῶν ἀκουσμένων λέξεων διὰ τῶν ἑποπτικῶν αὐτῆς εἰκόνων, ἔκει αἱ λέξεις ἀκούονται ὡς κενοὶ φθόγγοι καὶ διατηροῦνται ὑπὸ τῆς μηχανικῆς μνήμης ὡς ἔρμα δυσφύρητον, ὡς συμβαίνει συχνότατα ἐν τῇ «ἀπομνημονεύσει», ἐν ἣ τὶς οὐδὲν νόημα καὶ οὐδεμίαν παράστασιν ἔχει.

§. 25*. Ἡ παράστασις τοῦ χρόνου.

Ὁ χρόνος σιτηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀλλοιωτέως καὶ τῆς μεταβολῆς. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἀλλοιώσις, οὐδὲ χρόνος θὰ ὑπῆρχεν ὅπου τι ὅμως μεταβάλλεται, ἐκεῖ περυσιάζονται εὐθὺς χρονικοὶ ὅρισμοί, καθόσον τὸ μὲν ἐμφανίζεται ὡς πρότερον τὸ δὲ ὡς ὕστερον. Ἐὰν τις νοήσῃ δύο μεταβολὰς Α καὶ Β, π. χ. ἀστραπὴν καὶ βροντὴν καὶ παραστήσῃ αὐτὰς μεμονωμένας, οὐδὲν ἰδιαιτέρον ἐξάγεται ἐντεῦθεν. Ἐὰν ὅμως τὸ παριστάναι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Α εἰς τὸ Β, τ. ἔ. ἐὰν τὸ Α εἶναι εἰσέτι ἐν τῇ συνειδήσει, ὅτε ἔρχεται τὸ Β, τὸ μὲν Α ἐμφανίζεται ὡς προηγούμενον τοῦ Β, τὸ δὲ Β ὡς ἐπόμενον τῷ Α, Α εἶναι τὸ πρότερον, Β τὸ ὕστερον. Ἐὰν ἐπεκτείνωμεν τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπὶ πολλὰς διαδοχικὰς μεταβολὰς, λαμβάνομεν τὴν μορφήν τῆς σειρᾶς. Ἀλλὰ τὸ διαδοχικῶς παριστάναι δὲν εἶναι εἰσέτι παράστασις τῆς διαδοχῆς. Παιδίξ, ζῶν, καὶ ἐνήλικες ἐστὶ ὅτε παριστῶσι διαδοχικῶς, χωρὶς νὰ ἔχωσι σαφεῖ συνειδήσιν τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας. Αἰτίαν τούτου εἶναι, ὅτι ἐν τῇ ἀνεκλίξει τῆς σειρᾶς Α Β Γ Δ Ε Ζ Η αἱ πρότεροι περυσιάσεις Α Β Γ καταπίπτουσι καὶ ἀφανίζονται ἐν τῇ συνειδήσει, ἐν ᾧ ἔρχονται αἱ ὕστεροι Δ Ε Ζ. Ἐν οὐδεμιᾷ λοιπὸν στιγμή ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συνειδήσει συγχρόνως σύμπαντα τῆς σειρᾶς τὰ μέλη, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀναγκαστὸν, ὅπως δυνήθῃ τις νὰ ἐπιβλέψῃ τὴν σχέσιν αὐτῶν καὶ ν' ἀντιληφθῇ τὴν φύσιν ὡς χρονικὴν.

Ὅπως ἀναπτυχθῇ λοιπὸν χρονικὴ σειρὰ, ἀπαιτοῦνται τρεῖς τινές 1) πάντα τὰ μέλη νὰ ὑπάρχῃσι συγχρόνως ἐν τῇ συνειδήσει μετὰ τινος βαθμοῦ σαφηνείας, 2) ν' ἀνεκλίσσωνται κατὰ σειρὰν καὶ 3) ἡ ἀνεκλίξις αὕτη μόνον κατὰ μίαν διεύθυνσιν Α Η νὰ γίνηται, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντιστρόφως κατὰ τὴν διεύθυνσιν Η Α. Ἡ χρονικὴ σειρὰ ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ δὲν ἀντιστρέφεται χωρὶς νὰ κατ'αστραπῇ ἡ οὐσία αὐτῆς. Ἡ μελωδία δὲν δύναται νὰ ψαλῇ ἀνάποδα, τὸ Πάτερ ἡμῶν δὲν δύναται ν' ἀπαγγελθῇ ἀντιστρόφως κ.τ.λ.

Ἐν τῇ χρονικῇ σειρᾷ ἔχουσι τὰ μέλη σύνδυο, ἐπομένως καὶ τὸ πρῶτον καὶ τελευτᾶτον ὠρισμένην ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἣτις μετρεῖται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταβάσεων, ὡς δέον νὰ ποιήσωμεν, ὅπως φθάσωμεν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέλους εἰς τὸ ἕτερον. Ἡ περιορισμένη χρονικὴ σειρά καλεῖται *χρονικὴν διάστημα*.

Τὸ *χρονικὸν διάστημα* εἶναι ὠρισμένον κατὰ τε τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσόν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν μελῶν, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἐάν τις ἀντικληθῇ συγχρόνως πολλὰς χρονικὰς σειρὰς ἐχούσας τὸ αὐτὸ μῆκος (ἐβδομάς, ἡμέραι, ἔτος) καὶ διακρινόμενας μόνον κατὰ τὸ ποῖον τῶν καθ' ἑκάστα μελῶν, θὰ ἐπισκοπισθῇ ἀμοιβαίως τὸ ἀντίθετον περιεχόμενον τῶν ἐπ' ἄλληλα πιπτόντων μερικῶν μελῶν καὶ θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν συνείδησιν μόνον τὸ ποσὸν τῆς διαδοχῆς ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀλλασσόντων στοιχείων. Ἡ τοιαύτη χρονικὴ σειρά ἢ ὠρισμένον μὲν μῆκος, ἀόριστον ὁμῶς περιεχόμενον ἔχουσα καλεῖται *κενὸν χρονικὸν διάστημα*, π. χ. τὸ ἔτος.

Τὰ ἀόριστα μέλη τοῦ κενοῦ τούτου χρονικοῦ διαστήματος εἶναι τὰ παντὸς περιεχομένου ἀμοιρα *χρονικὰ σημεῖα*. Διάφορα κενὰ χρονικὰ διαστήματα διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν χρονικῶν τούτων σημείων. Ἐάν δ' ἐπιθῶμεν ταῦτα ἐπ' ἄλληλα, τὸ ἐν θὰ προσέξῃ τοῦ ἑτέρου. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται τὸ δυνατόν τῆς συνεχείας τῶν *χρονικῶν σημείων* κατ' ἀμφοτέρως τὰς διευθύνσεις τοῦ πρόσω (παρελθόν) καὶ τοῦ ὀπίσω (μέλλον) ἀτελευτήτως ἐκτεινομένης χρονικῆς γραμμῆς, π. ἑ. εἰς τὴν παρχάστασιν τοῦ ἀπείρου χρόνου ἢ τῆς αἰωνιότητος.

§. 26*. Ἡ παράστασις τοῦ τόπου.—Ἡ τοπικὴ σειρά.

Εἶναι γεγονός, ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ἀγγέλλονται ἡμῖν ὡς ἔχοντα πρὸς ἄλληλα ὠρισμένας τοπικὰς σχέσεις· καὶ ὅτι ὁ ὀρισμὸς τῶν σχέσεων τούτων δὲν ἐκφράζεται ἀπὸ τῆς ἡμετέρας αὐθαυρασίας, ἀλλ' ἰδιάζει εἰς τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ· διότι δὲν κεῖται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἡμῶν νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἐγγὺς ὡς πόρρω, τὸ μέγα ὡς μικρὸν ἢ ἀντιστρόφως.

Ἄλλ' αἱ τοπικαὶ σχέσεις εἶναι μὲν δεδομέναι ἡμῖν μετὰ τῶν αἰσθημάτων, δὲν κεῖνται ὁμῶς ἐν αὐτοῖς, ἑτοιμοί. Αἱ καθ' ἑκάστον διεγέρσεις τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος, αἱ ὁποῖαι ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὴν ἐπ' αὐτοῦ εἰκόνα, γεννῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ μόνον τὴν παρχάστασιν τοῦ χρωματισμένου καὶ φωτεινοῦ, οὐδόλως ὁμῶς ἐμφαίνουσιν, ὅτι τὰ πράγματα τοῦ ἔξω κόσμου ἢ αἱ ὑπ' αὐτῶν ἐριθισθεῖσαι θέσεις τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς κεῖνται τοπι-

κῶς παρ' ἀλλήλοις. Αἱ παραστάσεις Α καὶ Β καθ' ἑκάστην οὐδὲν ὅλως ὑποδεικνύουσι τὴν γειτονίαν τῶν ἀντικειμένων α καὶ β.

Τοῦθ' ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθήμασι καθ' ἑκάστον λαμβανομένοις δὲν ὑπάρχει, δυνατόν νά κηται ἐν τῇ συλλήψει αὐτῶν. Ἐὰν ἀντελαμβανόμεθα τὰς παραστάσεις Α Β...Ι ἀκριβῶς συγχρόνως, θὰ ἐσχηματίζετο βεβαίως ἐξ αὐτῶν ὀλική παράστασις ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδὲν ἔχνος ὑπάρχει τῆς ἐκτὸς ἀλλήλων θέσεως, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ τόνοι συμφωνίας τινὸς οὐδεμίαν ἔτι τοπικὴν εἰκόνα χορηγοῦσιν. Ἐν ᾧ λοιπὸν Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει ὡς ὀλική παράστασις, δεόν αἱ μερικαὶ παραστάσεις νά ἐξελισσῶνται κατὰ σειράν. Πραγματικῶς ἐν πάσῃ τοπικῇ ἀντιλήψει συμβαίνει διαδοχικῇ τις ἔποψις τῶν συγχρόνως ὑπαρχόντων.

Ἐὰν ἡ κατὰ σειράν ἀνάπτυξις ἐλάμβανε χώραν μόνον ἐν τῇ διευσθύνει Α Ι, θ' ἀντελαμβανόμεθα τὴν τοπικὴν παραλληλίαν ὡς χρονικὴν ἀκολουθίαν. Τοῦτο συμβαίνει ἀληθῶς, ὅταν π. χ. διερχώμεθα πινακοθήκην μόνον κατὰ μίαν διεύθυνσιν, π. χ. κατὰ ῥοὴν μόνον.

Ἡ τοπικὴ παραλληλία ἐπιτρέπει ὅμως καὶ τὴν ἀντίληψιν εἰς τοῦμαλιν Ι Α, ἥτις ἐν τινι καθαρῶς χρονικῷ ἀντικειμένῳ π. χ. ἐν τῇ μελωδίᾳ δὲν ἦτο δυνατόν. Ἐκτελοῦμεν δὲ ταύτην, κινουντες τὸν ὀρθόγλυν καὶ τὴν χεῖρα πάλινδρομικῶς κατὰ μῆκος τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀντικειμένου. Ἐκ τούτου μεταβάλλεται ὅμως οὐσιωδῶς ἡ ἀνάπλασις. Ἐπειδὴ δηλονότι ἐνταῦθα ἡ διαδοχικὴ ἀνάπλασις ἄρχει συγχρόνως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν περάτων Α καὶ Ι, αἱ δὲ σειραὶ χωροῦσι κατ' ἀλλήλων, τὴν φοράν τῆς σειράς διαδέχεται ἡ ἡρεμία τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ αἰρομένης οὕτω τῆς διακρίσεως τοῦ «πρὸς καὶ μετὰ», ἡ χρονικὴ ἀκολουθία γίνεται τοπικὴ παραλληλία, ἡ χρονικὴ σειρά τοπικῇ. Ἐκαστον μέσον μέλος αὐτῆς, οἷον τὸ Ε, φαίνεται μεταξὺ Ζ καὶ Δ, εἴτα τοῦ Η καὶ Γ κ.τ.λ. συντόμως εἰπεῖν, ἡ σειρά ζῆτεῖ ἐντεῦθεν νά ἐκτυλιχθῇ κατ' ἀμφοτέρας τὰς διευσθύνσεις ἐξ ἑσῶ καὶ διακρίνεται τῆς ἀπλῶς χρονικῆς σειράς κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ἔχει πρότερον καὶ ὕστερον μέλη, οὐδὲ μίαν ἀρχὴν καὶ ἐν πέρας, ἀλλὰ δύο ἀρχάς καὶ δύο πέρατα.

Ἡ τοπικὴ σειρά ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ μεγέθους αὐτῆς· τὸ μὲν πρῶτον διὰ τοῦ περιεχομένου τῶν μελῶν, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἐν τῇ συλλήψει πολλῶν ἔσων τοπικῶν σειρῶν ἐπισκοπίζεται τὸ ἀντίθετον περιεχόμενον (ποιόν) τῶν ἀντιστοιχῶν μελῶν καὶ μένει μόνον ἡ μορφή τῆς τοπικῆς παραλληλίας, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν ὀριζόμενον ποσόν (μῆκος). Οὕτω λαμβάνομεν τὴν παράστασιν τῆς ὁρισμένης

μήκος έχούσης κενῆς τοπικῆς σειρᾶς, ἢ τοῦ κενοῦ τοπικοῦ διαστήματος, ἐν ᾧ τὴν θέσιν τῶν σκοτισθέντων μελῶν κατέχουσι μόνον τοπικὰ σημεῖα. Δι' ἐξακολουθήσεως τῶν σημείων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐπ' ἀόριστον γεννᾶται ἡ κατ' ἀμφοτέρων τὰς διευθύνσεις ἐπ' ἀπειρον προχωροῦσα γραμμὴ.

Σημ. Ὁ τόπος (χώρος) ὅπως ἔχει καὶ ἄλλην τινὰ ἀνάπτυξιν, ἣς σπερταὶ ὁ χρόνος. Ὅταν δύο χρονικαὶ σειραὶ διασταυρῶνται ἐν τινι σημείῳ, συμπέττουσι καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτῶν σημείων τ. ἔ. ἡ χρονικὴ σειρά ἔχει μίαν μόνην διάστασιν, ἣτις εἶναι δεδομένη ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ «πρὸ» καὶ «μετά». — Ἐν τῷ χώρῳ τοῦναντίον δύο τοπικαὶ σειραὶ δύνανται νὰ διασταυρωθῶσιν ἐν τινι σημείῳ, χωρὶς νὰ συμπέσωσι, διότι τὰ μέλη αὐτῶν διάστανται ἀπ' ἀλλήλων διὰ πλαγίων σειρῶν. Τοῦτο παρέχει τὴν ἔννοιαν τῆς γωνίας ὡς τῆς ἀποκλίσεως δύο εὐθειῶν, καθὼς καὶ τὴν τῆς βέβη- νείας ὡς ὑψώματος τοπικῶν σειρῶν, διακρινομένων διὰ διπλῆς πλευρικῆς ἀντιθέσεως (δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, ἄνω καὶ κάτω). Εἰς τὰς δύο διαστάσεις τῆς ἐπιφανείας προσέρχεται καὶ τρίτη διάστασις· διότι ἐν ἑκάστῳ αὐτῆς σημείῳ δύναται νὰ κατασκευασθῇ τοπικὴ γραμμὴ, ἱσαμένη καθέτως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἣς τὰ σημεῖα πάντα ἔχουσι τὴν αὐτὴν διπλὴν πλευρικὴν ἀντίθεσιν (τὴν κατὰ κορυφὴν δηλ.) καὶ διακρίνονται ἀλλήλων διὰ τινος τρίτης πλευρικῆς ἀντιθέσεως, τῆς τοῦ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω.

§. 27.* Ἡ ἐξοικείωσις ἐν τῷ τόπῳ.

Ἡ ἐξοικείωσις ἐν τῷ τόπῳ γίνεται διὰ τῆς ὁράσεως καὶ ἀφῆς. Ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς αἰσθήσεσι τὸ ἐν τῇ περιφερείᾳ πέρας τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου ἐκπλοῦττι κατ' ἐπιφάνειαν, τῆς μὲν ὁράσεως ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς, τῆς δὲ ἀφῆς ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος, οἱ δὲ ἐρεθισμοὶ παρ' ἀμφοτέραις μετοχετεύονται ἐπὶ μεμονωμένων ἰνῶν· ἀμφοτέρω ταῦτα εἶναι λυσιτελεῖ πρὸς τὴν τοπικὴν ἀντίληψιν.

Ἀλλ' ἡ κατ' ἐπιφάνειαν διάταξις συγχρόνων νευρικῶν ἐρεθισμῶν δὲν ἀποτελεῖ εἰσέτι τὸ ἐλατήριον, δι' ὃ ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τοπικῶν μορφῶν, ὡς θὰ ᾔτο ἴσως εἰς τὸν ἐξωθεν παρκτηρητήν. Ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τοπικῶν μορφῶν οὐχὶ διότι οἱ ἐρεθισμοὶ τοῦ αἰσθητηρίου διατάσσονται τοπικῶς ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς καὶ τῆς ἐπιδερμίδος, ἀλλὰ διότι ἡ τοπικὴ αὐτῶν διάταξις βοηθεῖ τὴν ἐκ δύο μερῶν ἀνάπλασιν, ἣτις εἶναι ὁ κύριος ὅρος τῆς τοπικῆς ἀντιλήψεως, ἡ δὲ τοπικῶς ἀντιληφθεῖσα διαφορά συνδέεται μετὰ τινων τοπικῶν σημείων.

Ἡ ἐν τῷ τόπῳ ἐξοικείωσις ἐκτελεῖται κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ εὐκίνησις. Ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν εἶναι ἐκάστοτε διατεθειμένος μόνον δι' ἐν σημεῖον τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου, δηλαδὴ ἐκεῖνο, οὗτινος ἡ σκοπευτικὴ γραμμὴ διέρχεται διὰ τοῦ τὴν μεγίστην ἐνάργειν ἔχοντος σημείου τοῦ ἀμφιβλη-

στροειδοῦς, δηλ. τοῦ κέντρου αὐτοῦ. Τὰ γειτονικά σημεῖα τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου ἀποκατοπτρίζονται ἐπὶ τῶν πλαγίων μορίων τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς, ἀλλὰ μετ' ἐλάχιστος ἐναργείας. Ὅπως στρογγυλὴ πρὸς αὐτὰ ἡ ἀντιλήψις, πρέπει ὁ ὀφθαλμὸς νὰ στρέφεται τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ ὑποβῇ ληται εἰς αὐτὰ διαδοχικῶς ἡ θέσις τῆς ἐνκορροστάτη: ὁράσεως ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς, ὅπερ συμβαίνει ἄνευ συμπτώσεως τῆς βουλήσεως, πιθανῶς δι' ἀντανακλαστικῆς ἐνεργείας. Ὅταν λοιπὸν ὁ ὀπτικὸς ἄξων κινῆται παλινδρομικῶς κατὰ μήκος εὐθείας τινὸς τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου, γεννᾶται ἐν τῇ ψυχῇ τοπικὴ σειρά. Ἐὰν στρέψωμεν τὸν ὀφθαλμὸν εἰς ἄλλο ὀπτικὸν πεδίον, παρῇ γέται δι' ἀναλόγου περιστροφῆς τοῦ βολβοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοπικὴ σειρά διχόφορος τῆς πρώτης κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ μήκος καὶ θέσιν ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ ἔχοντα, καὶ ἐὰν τοῦτο ἐπαναληφθῇ πολλαῖς, θὰ σχηματισθῇ ἐκ τῶν πολλῶν ἴσων κατὰ τὸ μήκος καὶ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἔχουσῶν τοπικῶν σειρῶν διαφόρου περιεχομένου κενὸν τοπικὸν διάστημα. Μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦτου τοῦ κενοῦ τοπικοῦ διαστήματος θὰ συνδεθῇ ποσὸν τι μυϊκῶν αἰσθημάτων, ἀντιστοιχοῦντων ἀποκλειστικῶς εἰς ταύτην τὴν στροφὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην· διὰ τούτων ὡς τοπικῶν σημείων δύναμεθα τοῦ λοιποῦ νὰ μετρώμεν τὸ μέγεθος καὶ τὴν θέσιν τῶν σχετικῶν γραμμῶν ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ, χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικῶς τὸ πλῆθος τῶν παραλλήλων σημείων. Τοιοῦτοτρόπως μετὰ τῶν μυϊκῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰς διαφόρους στροφὰς τοῦ βολβοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, ἄνω καὶ κάτω, συνδέονται αἱ παραστάσεις ὠρισμένων ἀποστάσεων, διευθύνσεων καὶ θέσεων ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ. Σὺν τῷ χρόνῳ μάλιστα δύναται νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς ἀντιλήψεως ἐνὸς ἐκάστου σημείου τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς, ὡς καὶ μετὰ τῆς ἀντιλήψεως σημείου τινὸς τῆς ἐπιδερμίδος διὰ τῆς ἀφῆς (§. 9), ἐκτὸς τοῦ πραγματικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ (χρῶμα καὶ φωτίνότης) καὶ δευτερεύων τις προσδιορισμός, οὗ τὸ περιεχόμενον δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ φωτὸς καθ' αὐτόν, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ σχετικοῦ σημείου τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς ἐν τῇ ἐπ' αὐτοῦ εἰκόνι καὶ δίδει ἐπομένως ὡς τοπικὸν σημεῖον γινώσιν περὶ τῆς θέσεως ταύτης. Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν τὸ ὀπτικὸν πεδίον φωτίζεται ὁμοιόμορφως, καὶ ἐπὶ κλειστοῦ ὀφθαλμοῦ ἀκόμη ἐξελπώνομεν τὸ ἄθροισμα τῶν ὁμοειδῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων εἰς τινὰ ἐπιγράμματα, χωρὶς ν' ἀφήσωμεν αὐτὰ νὰ συρρεύωσιν εἰς μίαν μόνον ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν ὡς ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἥχου.

Ἄλλ' ἡ ἀφῆ ἔχει καὶ ἄλλον τινὰ προορισμόν· διὰ τῶν ἐκ τοῦ σώματος δηλονότι ἀναχωρουσῶν τοπικῶν αὐτῆς σειρῶν φέρει εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν τὸ βάθος τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου, καὶ οὕτω ὑποστηρίζει καὶ τελειοποιεῖ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὀφθαλμοῦ.

Τὸ ὀπτικὸν πεδίον τοῦ ὀφθαλμοῦ εἶναι ἐπιφάνεια ἄνευ βάθους, ἄνευ ἀποστάσεως μάλιστα ἐνὸς ἐκάστου τῶν σημείων ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ. (Ὁ ὑπὸ τοῦ Chesselton ἱκτρευθεὶς ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἡσθάνετο, ὅτε ἀφῆρεθῇ τὸ γλαύκωμα, ὡς ἐὰν πάντα τὰ ἀντικείμενα ἦπτοντο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡς ἐν τῇ ἀφῇ τῆς ἐπιδερμίδος, οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε νὰ θεωρῇ αὐτὰ ὡς ἀφεστῶτα). Ἡ ἀφῆ κατὰ πρῶτον παρενθέτει μετὰξὺ τοῦ οἰκείου σώματος, ὡς ἀφετηρίας τῆς τοπικῆς ἐκτιμήσεως, καὶ μερικῶν σημείων τοῦ ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐν εἶδει ἐπιφανείας παρχομένου ὀπτικοῦ πεδίου τὰς ἄνισον μῆκος ἐχούσας τοπικὰς αὐτῆς σειράς καὶ βοηθεῖ ἡμῖν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ ὁραμένη ἐπιφάνεια δὲν ἔπτεται ἀμέσως τοῦ ἡμετέρου σώματος, ἀλλὰ κεῖται ἐκτὸς ἡμῶν. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ γράμμα ἀπωθοῦμεν ἀπὸ τοῦ σώματος διὰ τῆς χειρὸς τὸ ἐπίπεδον ὀπτικὸν πεδίον τοῦ ὀφθαλμοῦ· ἡ βᾶσις διὰ τὴν παράστασιν τῆς τρίτης διαστάσεως τοῦ χώρου, τοῦ βάθους, εἶναι οὕτω θεθειμένη.

Εὐθύς ὡς ἐγερθῇ διὰ τῆς ἀφῆς ἡ παράστασις τῆς κατὰ βᾶθος διαστάσεως τοῦ χώρου, ἄρχεται καὶ ὁ ὀφθαλμὸς νὰ πρόσῃχῃ εἰς τὰς διαφορὰς, δι' ὧν δηλοῦται ἡμῖν τὸ ἄνισον μῆκος τῶν ἐξ αὐτοῦ εἰς μερικὰ σημεῖα τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου διευσθυνομένων ἀκτίνων. Τοιούτων γνωρισμάτων δὲν στρεφίται οὐδ' ἡ μακρόφθαλμος ὄρασις. Τοιαῦτα εἶναι ἡ προσαρμυγὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τὸ μακρύν, ἡ δι' ἀσφῶν αἰσθημάτων τῶν μυῶν ἡμῖν ἐξαγγελλομένη, ἡ ὁποία ὅμως ἐπὶ μεγάλων ἀποστάσεων ἐγκαταλείπει ἡμᾶς· ἔπειτα τὸ μετὰ τῆς ἀποστάσεως ἐλαττούμενον μέγεθος τῆς ὀπτικῆς γωνίας, ὅφ' ἦν παρσιζέεται ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ ἀντικείμενόν τι σταθεροῦ μεγέθους· τέλος αἱ ἀλλοιώσεις ἐκεῖναι ἐν τῇ ἐντάσει καὶ ποιότητι τοῦ φωτισμοῦ, αἵτινες εἶναι ὡσαύτως ἀποτελέσματα τῆς ἀποστάσεως.

Εἰς ταῦτα τὰ σημεῖα προσέρχονται ἐν τῇ δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀφθαλμῶν ὁράσει τὸ μυνῆκον αἰσθημα τῆς συγκλίσεως τῶν ὀπτικῶν ἀξόνων, ἥτις διὰ τὰ ἐγγυτέρω κείμενα σημεῖα εἶναι μείζων ἢ διὰ τὰ ἀπωτέρω, ἔπειτα ἡ γένεσις ἀσυμπτῶτων διπλῶν εἰκόνων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὀφθαλμοῖς, αἵτινες παρχοῦσι τὴν ἔμφασιν στερεοσκοπικοῦ βάθους καὶ ὕψους ἐν τῷ ὀπτικῷ πεδίῳ. Ἡ ἀπλῇ ὄρασις λαμβάνει δηλονότι χώραν, ὅταν αἱ εἰκόνες τοπικοῦ τινος σημείου ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὀφθαλμοῖς πίπτωσιν ἐπὶ σημείων τοῦ ἀμφοβλητρεσίδους ἀντιστοιχῶν ἢ ὁμοδῶν κα-

λουμένων. Τὸ σύνολον τῶν τοπικῶν σημείων, ἐν οἷς πληροῦται ὁ ὅρος αὗτος ἐν ἰδιαιτέρᾳ τινὶ προσηλώσει τῶν ὀπτικῶν ἀξόνων, καλεῖται ὀπτικὸν ὄριον (Horopter). Ἐάν λοιπὸν ἀντικείμενόν τι σωματικῆς ἐκτάσεως ἐξέρχεται τῆς τοῦ ὀπτικοῦ ὁρίου ἐπιφανείας μετὰ τῶν μερικῶν αὐτοῦ διαστάσεων, ὁρᾶται διπλοῦν· αἱ δύο διπλαῖ εἰκόνες καλύπτονται διὰ τὴν ἡμετέραν συνείδησιν ἀτελῶς μόνον καὶ παρέρχουσι δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν ἐντύπωσιν τοῦ σωματικοῦ.

Τὰ ὀπτικὰ τεύχεα σημεῖα τοῦ βάρους τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου ἀποβάλλουσι τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, ὅταν τὰ ἀντικείμενα εἶναι πολὺ μεμακρυσμένα· διότι τότε ἐξερπνίζονται αἱ διαφοραὶ τῆς προσκρμογῆς, τῆς συγκλίσεως τῶν ὀπτικῶν ἀξόνων καὶ τοῦ ὀπτικοῦ ὁρίου καθὼς καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς ἀφῆς. Ἐν τοιούτοις περιστάσεσιν, ἐπόμενοι τῇ καθολικῇ συνηθείᾳ, μεταθέτομεν μὲν τὰ ὁρώμενα πάντοτε ἐκτὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς τὸν ἔξω χώρον, ἀλλ' εἰς ἴσας ἀποστάσεις ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τ. ἔ. *προβάλλομεν αὐτὰ εἰς τινα κολλητὴν ἐπιφάνειαν ἢ φανταζόμεθα ἐν ἀορίστῳ ἀποστάσει*. Τοῦτο λαμβάνει χώραν ἐν τῇ θέᾳ τῆς οὐρανίης ἀψίδος.

§. 28. Ἡ πρόσληψις (ἀφομοίωσις).

Αἱ σκοτισθεῖσαι παρυστάσεις δὲν ἀπόλλυνται πνυτελῶς, ὡς γινώσκουμεν ἤδη (§. 19), ἀλλὰ δύνανται πᾶσιν στιγμῇν ν' ἀναπλασθῶσιν, ἐάν δοθῇ αὐταῖς εὐκαιρία. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνακρίμνιμου ταμιεύματος τῶν ἐσκοτισμένων παρυστάσεων ἀναπλάττονται πραγματικῶς ποτὲ μὲν αὗται, ποτὲ δ' ἐκείναι, καθ' ὅσον εὐρίσκουσι βοήθειαν ἐν ταῖς εἰς τὴν συνείδησιν ἀναδυομέναις παρυστάσεσιν.

Πᾶσα νεωσιτὶ εἰσερχομένη παρυστάσις ζητεῖ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀναπλάσεως νὰ ὑψώσῃ εἰς τὴν συνείδησιν κύκλον τινὰ ὁμοίον ἢ συνεχομένων μετ' αὐτῆς παρυστάσεων. Εἰς πᾶσιν νέαν λοιπὸν ἀντίληψιν ἔρχεται ἔσθθεν εἰς ὑπάντησιν μίαν τῶν ὑπαρχουσῶν ἤδη ἀρχαίων παρυστάσεων, δι' ἧς ἡ ψυχὴ ἀντιδρᾷ πρὸς τὴν νέαν, καὶ δι' ἧς ὡς διὰ συνεργούντος ὀργάνου δέχεται αὐτήν. Ἐάν αὕτη ἡ ἀναπεπλασμένη ἀρχαία παρυστάσις εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, ἡ νέα παρυστάσις μετατρέπεται πῶς ὑπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐμφανίζεται δηλονότι διάφορος, ἢ ἐάν δὲν ἤρχeto εἰς συνάντησιν αὐτῆς ἐκείνη ἡ ἀρχαία παρυστάσις. Αὕτη ἢ μετατροπὴ τῆς νεωτέρας (ἀσθενεστέρας) παραστάσεως ὑπὸ τινος ἀρχαιοτέρας, ὑπερτέρας αὐτῆς κατὰ τὴν δύναμιν, ὀνομάζεται πρόσληψις ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀμετάβλητον παρδοχὴν αὐτῆς, τὴν ἀντίληψιν.

Ἡ μὲν ἀρχαία παρὰστασις καλεῖται προσλαμβάνουσα, ἡ δὲ νέα προσλαμβανομένη· τὸ δ' ὅλον φαινόμενον τῆς προσλήψεως συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη ἀντιπαρὰβάλλεται πρὸς ἐκείνην καὶ ἀναγκάζεται νὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτὴν ὥστε ἰσχυροτέραν. Καὶ ἐὰν μὲν ἔχῃ μέρη συμφωνοῦντα μετὰ τῆς προσλαμβανομένης παρὰστάσεως, ἐμφανίζονται ταῦτα μετὰ μείζονος ἰσχύος, ὥστε συνδεόμενα μετὰ τῶν ὁμοίων μερῶν τῆς ἀρχαίας παρὰστάσεως· ἐὰν δ' ἔχῃ μέρη ἀσυμβίβαστα, ταῦτα κωλύονται.

Φαίνεται μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ νεωστὶ ἐλθοῦσα παρὰστασις (ἡ προσληπτέα) ὡς πλεονεκτοῦσα, διότι δι' αὐτὴν τὴν καινότητα αὐτῆς εἰσδύνει εὐθύς εἰς τὴν συνείδησιν μεθ' ἄλλης τῆς δυνάμεως, καὶ μάλιστα ὅταν εἴναι αἰσθησις, ἐν ᾗ ἡ ἀρχαιότερα τῶν παρὰστάσεων ὁμάς δεῖται χρόνου, ὅπως ἀναπτύχθῃ· εὐθύς ὅμως ἡ σχέσις αὕτη μεταβάλλεται, διότι ἡ ἀρχαία παρὰστασις διὰ τὴν πολυμερῆ σύνδεσιν αὐτῆς προσέλκεται ἀεὶ πλείους βοηθείας, αἵτινες ἀπωθοῦσιν ἀπ' αὐτῆς τὴν κώλυσιν. Τέλος δ' ἡ προσλαμβανουσα παρὰστασις δέχεται εἰς ἑαυτὴν τὴν προσλαμβάνομένην, ἀφ' οὗ ἀφομοίωσις αὐτὴν, τ. ἔ. οἰκισθῇ μὲν τὸ αὐτῇ ἀρμόττον, τὸ δὲ ἄλλότριον καὶ ἀντίθετον ἀπώσῃ, ὥς ὁ ὀργανισμὸς προσέλκεται μὲν ἐκ τῆς προσφερομένης τροφῆς τὰ πρὸς τὴν θρεψίν αὐτοῦ συντελοῦντα στοιχεῖα καὶ ἀφομοιοῖ πρὸς ἑαυτόν, ἀποβάλλει δὲ τὰ ἄχρηστα. (Ἔχομεν λ. γ. τὴν ἀρχαίαν παρὰστασιν Α Β Γ δ μ ν, πρὸς ἣν ἀντιπαρὰβάλλεται ἡ νέα παρὰστασις Α Β Γ Δ ο π ρ, ἡ ἀναπλάττουσα ἐκείνην κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Ἐν τῇ προσλήψει λοιπὸν τὰ μὲν Α Β Γ τῆς νέας παρὰστάσεως ἐνοῦνται ἀπλῶς μετὰ τῶν αὐτῶν τῆς ἀρχαίας συστατικῶν, τὸ δὲ Δ ὡς ἀντίθετον τοῦ ἀντιστοίχου τῆς ἀρχαίας σειρᾶς δ κωλύεται, καὶ τὰ σύγκριτα μέρη μ ν συμπλέκονται βαθμηδὸν μετὰ τῶν ο π ρ καὶ ἐνισχύουσιν οὕτω καὶ αὐξάνουσι τὴν προσλαμβανουσαν παρὰστασιν).

Ἡ ἐκ τῶν προηγουμένων καταφθίνεταί, ἡ πρόσληψις προὔποτίθησι τὴν ὑπερξίν τῶν ἀρχαίων προσλαμβανουσῶν παρὰστάσεων· εἴναι δ' αὕτη ὀλικαὶ παρὰστάσεις, τ. ἔ. συγχωνεύσεις καὶ συμπλοκαὶ (ῥδ. §. 17), κοιναὶ εἰκόνες καὶ ἔννοιαι (§. 34), αἱ ἐμπειρίαι, ἐπὶφαις, κατηγορίαι, ἔξεις αἵτινες ἐν παντὶ ἀτόμῳ μορφοῦνται βαθμηδὸν καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις καὶ φάσεις τοῦ βίου τῶν ἀτόμων. (Ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται εἰς διαφόρους βῆταις ἐν τῷ βίῳ ὡς παιδίον, μαθητὴς, φοιτητής, υπάλληλος, λόγιος, συγγραφεύς, διδάσκαλος, ὡς σύζυγος καὶ πατήρ, ὡς μέλος κοινότητος, πολιτείας καὶ ἐκκλησίας). Ἐκάστη τῶν σχέσεων τούτων παράγει κύκλον τινὰ παρὰστάσεων, διαφέροντά πολύ τῶν λοιπῶν. — Αἱ προσλαμβανόμεναι πα-

πραστάσεις αὐξάνονται αἰεὶ προϊούσης τῆς ἡλικίας, διὰ τῶν ἐπα-
νειλημμένων προσλήψεων. Διὰ πάσης προσλήψεως δηλονότι ἐνι-
σχύεται ἡ προσλαμβάνουσα παράστασις, διότι δέχεται ἐν ἑκυ-
τῇ τὴν προσληφθεῖσαν παράστασιν ὡς νέαν βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ
πλουτίζεται κατὰ τὸ περιεχόμενον, συννοοῦσα πρὸς ἑαυτὴν τὰ
στοιχεῖα τῆς προσλαμβανομένης τὰ συμφωνοῦντα πρὸς αὐτήν.

Ἄλλ' ἐν τούτοις συμβαίνει ἐνίοτε καὶ τὸ ἐναντίον· αἱ ἀρχαι-
ότεραι δηλονότι προσληπτικαὶ παραστάσεις κλονοῦνται ὑπὸ
τῶν νεωστὶ εἰτερχομένων, διαλύονται καὶ μετατρέπονται μύ-
λιστα παντελῶς, ὥστε ἀντιστρέφεται ἡ πορεία τῆς προσλήψεως.
«Ἡ ἀκαταμάχητος ἐνάργεια νέας τινὸς ἀντιλήψεως ἐξαναγκάζει
τὴν ἤδη σταθερῶς ὠρισμένην θεωρίαν εἰς νέας μεταβολάς, νέας
συμβάντα ἐν τῷ βίῳ ἀνατρέπουσι παλαιὰς πεποιθήσεις καὶ ἐν
γένει νέα διδόμενα τῆς πείρας διαλύουσι παλαιωτάτους ἐννοιῶν
συνδυασμούς». (Ἡ αἰφνιδία ἐπιστροφή τοῦ Παύλου. — Ὁ ἀκό-
λαστος Πολέμων, μεθύων καὶ ἐστεφνωμένος εἰσώρμησεν εἰς
τὴν τοῦ Ξενοκράτους σχολήν· ἀκούσας δὲ τὸν περὶ σωφροσύνης
λόγον, ἥλλαξεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης βίον καὶ ἐγένετο φι-
λόσοφος. — Ὁμοίον συνέβη τῷ ἱερῷ Αὐγουστίνῳ ἀκούσαντι τοῦ
Ἀμβροσίου κηρύττοντος. Τὸ εἶρηκα τοῦ Ἀρχιμῆδους εἶναι πα-
σίγνωστον). Ἡ τοιαύτη ἀνατροπὴ συνοδεύεται ὑπὸ σφοδρατάων
ψυχικῶν κλονισμῶν, ὅταν συμβαίῃ αἰφνιδίως, ὡς ὅταν π. χ.
καταφωρῶμεν τὸν φίλον ἡμῶν φανερῶς ἀπιστοῦντα. Δύναται ὁ-
μως νὰ συντελεσθῇ καὶ βλῆμῃδὸν ὑπὸ τῆς προϊούσης ἀναπτύ-
ξεως τῆς πείρας ἡμῶν καὶ νὰ λάβῃ τὸν χρακτῆρα καθάρσεως
τῶν ἀρχῶν, δοξῶν καὶ πεποιθήσεων ἡμῶν. (Βλῆμῃδὸν καὶ ἀνα-
παισθῆτως π. χ. μετεμορφώθη ἡ παράστασις τοῦ ἡλίου, ἣν
εἶχομεν παῖδες ὄντες, καὶ ἐν γένει ἡ ἰδέα ἡμῶν περὶ τοῦ κό-
σμου). Οὕτως αἱ προσλαμβάνουσαι παραστάσεις μεταβάλλονται
οὐ μόνον κατὰ τὴν ἰαχὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον, δὲν
πλουτίζονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνακαινίζονται ἐξ ὁλοκλήρου
ἀπαρκαλλάτως, ὡς ὁ ὄργανισμὸς διὰ προσλήψεως καὶ ἀφομοιώ-
σεως νέων στοιχείων ἀνανεύθαι μετὰ τινα χρονικὴν περίοδον
οὕτως, ὥστε οὐδὲν ἐκ τῆς πρώην αὐτοῦ ὕλης ἀπομένει. Τῆς
βαθμιαίας ταύτης μετατροπῆς τῶν παραστάσεων ἡμῶν δὲν λαμ-
βάνομεν συνείδησιν, ὅτε γίγνεται, ἀλλὰ μόνον ὅταν ἐνθυμηθῶ-
μεν τὴν παλαιὰν παράστασιν καὶ ἀντιπαρθεύωμεν αὐτήν πρὸς
τὴν παροῦσαν, καθορῶμεν μετ' ἐκπλήξεως τὴν ἐν τῷ μεταξύ
ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν συντελεσθεῖσαν μεταβολήν. Οὕτω δὲν παρατη-
ροῦμεν τὰς ἀλλοιώσεις, αἱ συνεχῶς ὑφίσταται ἡ μορφή τῶν
ἀνθρώπων, μεθ' ὧν συζῶμεν· οὐδὲ τὰς ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν καθ' ἐκά-
στην διερχόμεθα, γινομένης μεταβολῆς. — Ἡ πρόσληψις δύνα-

ται νὰ ἐνισχυθῇ καὶ διὰ τούτου, ὅτι αἱ προσλαμβάνουσαι παρκαστάσεις προσλαμβάνονται καὶ αὐταὶ ὑπὸ παρκαστάσεων ἀνωτέρας τάξεως, οὕτω π. χ. ἡ παρκαστάσις τῆς ἐλαίας προσλαμβάνει μὲν πᾶσαν νέαν ἀντίληψιν ἐλαίας, ἀλλὰ προσλαμβάνεται καὶ αὕτη ὑπὸ τῆς παρκαστάσεως τοῦ δένδρου, καὶ αὕτη δὲ πάλιν ὑπὸ τῆς παρκαστάσεως τοῦ φυτοῦ, καὶ πάλιν ἡ τελευταία ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας καὶ γενικωτέρας παρκαστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ κ.τ.λ. Διὰ τῆς τοιαύτης συναφείας καὶ συναρθρώσεως τῶν παρκαστάσεων ἀποτελεῖται ἡ ὀργανικὴ ἐνότης τῆς συνειδήσεως ἡμῶν.

§. 29. Σπουδαιότης τῆς προσλήψεως. Προσοχή.

Ἡ πρόσληψις εἶναι ἡ μορφή, καθ' ἣν συντελεῖται ἡ μόρφωσις ἐνὸς ἐκάστου καὶ συμπάντων. Εἶναι δὲ τρόπον τινα συμπύκνωσις τῆς νοήσεως, καὶ εἰσάγει εἰς τὸν ψυχικὸν ἡμῶν εἶον συνέχειάν τινε, στερεότητα καὶ τάξιν, ὑποτάσσουσα τὰς νέας ἐντυπώσεις εἰς τὰς ἀρχαίας, καταχωρίζουσα ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, φέρουσα πάντα εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῶν πρὸς τὸ σῦμπαν τοῦ ψυχικοῦ βίου σχέσιν καὶ οὕτω κατεργαζομένη τὴν ὀργανικὴν ἐκείνην διέπλασιν τῆς συνειδήσεως, ἣν καλοῦμεν μόρφωσιν. Ἄνευ προσλήψεως τὸ πλῆθος τῶν τυχαίως προσφερομένων ἡμῖν ἀντιλήψεων θὰ ἦτο ἀτάκτως ἐρριμμένον καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ πνευματικοῦ βίου ἀχρηστον ὕλικόν, καὶ βάρος μάλιστα ἐπαχθές· αὕτη εἰσάγει εἰς τὸ χάος τοῦτο τῶν αἰσθήσεων τάξιν καὶ ἁρμονίαν καὶ ἀπεργάζεται τὸν πνευματικὸν «κόσμον»¹⁾. — Διὰ τῆς προσλήψεως κατέχεται τὸ καθ' ἕκαστον καὶ μένει ἀνεπίληστον, ἐν ᾧ ἄλλως θὰ παρήρχετο

1) Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι πολλάκις ἡ πρόσληψις γίνεται αἰτία ἐσφαλμένης γνώσεως καὶ κρίσεως περὶ τῶν πραγμάτων· συμπληροῦσα δηλονότι τὰς ἀσαφεῖς ἀντιλήψεις νοθεύει αὐτάς· οὕτω π. χ. τὸ λευκὸν ὅπερ βλέπομεν πόρρωθεν ὀνομάζομεν σάκχαριν, τ. ἔ. προσλαμβάνομεν αὐτὸ διὰ τῆς παραστάσεως ταύτης, ἐν ᾧ ἡ ψήλαφσις ἢ ἡ γεῦσις αὐτοῦ θ' ἀπεδείκνυνε ἴσως, ὅτι εἶναι κιμωλία ἢ ἄλας. Τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου ἐν νυκτὶ ὁ μὲν κυνηγὸς ἐκλαμβάνει ὡς θηρίον, ὁ δὲ χρυσὸν φέρων δειλὸς ὡς ληστὴν καὶ ὁ δεισιδαίμων ὡς φάντασμα. Τὸ ἰδανικὸν τοῦ Δὸν Κουσιώτου, ὅστις τὰς μὲν πτέρυγας τοῦ ἀνεμομύλου ἐκλαμβάνει ὡς ξίφη παλλόμενα γιγάντων, ὅπισθεν δὲ τοῦ κοριοῦ τοῦ τῶν ποιμνίων ὄρεα στίφη πολεμιστῶν, δεικνύει μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νὰ φθάσῃ ἡ παραμόρφωσις τῶν ἀντιλήψεων ὑπὸ τῶν ἐν ἡμῖν προσλαμβάνουσῶν παραστάσεων. Πολλὰι ἀπάται τῶν αἰσθήσεων προέρχονται ἐκ τῆς σπενδούσης ταύτης προσλήψεως.

πρὸ ἡμῶν ἀπεκρτήρητον. Πᾶσα παρὰστασις νέα, μὴ εὐρίσκουσα προσλαμβάνουσιν παρὰστασιν, φαίνεται ὡς τι ἐξωτερικὸν καὶ ξένον, εἰς ὃ οὐδὲν ἐσωτερικὸν καὶ οἰκετὸν ἀποκρίνεται (μὰ τὴν κόπτει τὴν θύραν, ἣτις δὲν ἀνοίγεται αὐτῇ ἐσωθεν), καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ παρέλθῃ χωρὶς μηδεμίαν γνῶσιν αὐτῆς νὰ λάθωμεν. Τέλος αἱ προσλαμβάνουσαι παραστάσεις εἶναι τὰ ἄριστα τῆς μνήμης στηρίγματα (βοήθειαι).

Ἄλλ' ἡ πρόσληψις εἶναι πολὺ σπουδαία εἰς τὴν προσοχήν. Τὸ ἐφιστάναι δηλονότι τὴν προσοχήν εἰς τι ἀντικείμενον σημαίνει κρατεῖν τὴν παρὰστασιν αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει ἐκκέντρου τῆς ἐκ τῶν ἄλλων παραστάσεων ἀπειλούσης αὐτὴν κωλύσεως. Γίνεται δὲ τοῦτο διττῶς, ἢ διὰ τῆς διακριτικῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἢ διὰ τῆς προσχωρήσεως βοηθειῶν καὶ ἐπ' ἐκείνης μὲν στηρίζεται ἡ ὕλική προσοχή, ἐπὶ δὲ ταύτης ἡ πνευματικὴ. Ἐπειδὴ πρὸς τοῦτοις ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει αἱ βοηθείαι ἢ προστρέχουσιν αὐτομάτως, ἢ προσάγονται ἐκ προθέσεως, ἡ πνευματικὴ προσοχή εἶναι ἡ ἀκουσία ἢ ἐκουσία.

Ἡ πνευματικὴ προσοχή γίνεται διὰ τῶν προσλαμβανουσῶν παραστάσεων. Καὶ τὸ ἐλαχίστου ἄξιον φαινόμενον κατέχερται ἐν τῇ συνειδήσει ζωηρόν, εἰς εὐρίσκειν προσλαμβανούσας παραστάσεις. Τὸ παιδίον ἐν τῷ σχολείῳ προσέχει εὐθὺς ὡς ἀκούσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἢ ἐν τινὶ ἀκαταλήπτῳ εἰς αὐτὸ λόγῳ ἀκούσῃ γνωστὴν λέξιν· ὁ ἀκάθεκτος θόρυβος τῶν μαθητῶν σιγᾷ ἅμα ἀρξαμένου τοῦ διδασκάλου νὰ διηγηθῇ ἀνεκδοτόν τι. Ἡ πνευματικὴ λοιπὸν προσοχή ἡμῶν τρέπεται ἀκουσίως πρὸς ἐκείνας τὰς παραστάσεις, αἵτινες εὐρίσκουσιν ἐν τῇ συνειδήσει προσλαμβανούσας σειρὰς καὶ συστήματα παραστάσεων, αἵτινες ὁμῶς δέον νὰ εἶναι ἀντίθετοι καὶ ὅμοιοι πρὸς τὰς νέας. Τὸ ἀπολύτως νέον δὲν ἐξεγείρει τὴν ἡμετέραν προσοχήν, ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἀπόλυτος ταυτότης τοῦ νεωστὶ προσμερομένου. Διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν λείπει πᾶν σημεῖον ἐπαφῆς, πᾶσα ἀναφορά πρὸς τὰς ὑπαρχούσας ἀρχαίας παραστάσεις· διὸ οὐδεμίαν εὐρίσκει βοήθειαν, οὐδὲν στήριγμα κατὰ τῶν ἀντιθέσεων αὐτοῦ, μένει λοιπὸν ξένον καὶ ἀδύνατον καὶ καταπιέζεται μάλιστα παντελῶς. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην λαμβάνει καὶ ἡ νέα ἀντίληψις, ἣτις κατὰ πάντα ταυτίζεται ταῖς ἀναπλαττομέναις ἀρχαίαις παραστάσεσιν. Ἐν ἀμφοτέραις λοιπὸν ταύταις κατὰ περιπτώσεσι τὸ νεωστὶ ἐρχόμενον δὲν διεγείρει τὴν προσοχήν ὥστε παντελῶς ἀδικόρως ἔχον πρὸς πάντας τοὺς ἤδη ὑπάρχοντας κύκλους τῶν παραστάσεων. Ὅθεν ἡ προσοχή τρέπεται μόνον πρὸς τὸ σμερικῶς καιρὸν, ὅπου προσέρχεται εἰς τὸ ἤδη γνωστὸν ὡς προσθήκη, συνέχεις, συμπλήρωσις ἢ διόρθωσις αὐτοῦ. (Διὰ τοῦτο αἱ μέγι-

στοι τῶν παινητῶν, Ὅμηρος, Σοφοκλῆς, Σαικιοπῆρος κ.λ. λαμβάνουσιν ὡς θέματα τῶν ποιημάτων αὐτῶν γνωστὰς ὑποθέσεις).

Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ πνευματικὴ ἡμῶν προσοχὴ στρέφεται ἀκουσίως πρὸς ἐκείνας τὰς παραστάσεις, αἵτινες εὐρίσκουσιν ἐν τῇ συνειδήσει προσλαμβανούσας παραστάσεις, αὐταὶ δ' εἶναι διάφοροι πρὸς τοὺς διαφόρους ἀτόμους, καθότι ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἰδίας βιογραφικῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως ἐκάστου, ὅθλον ὅτι ἡ προσοχὴ στρέφεται πρὸς διαφόρους ἀνθρώπους πρὸς διάφορα φαινόμενα, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ διαρκὴς πρὸς τι ἀντικείμενον ἐστραμμένη προσοχή. Ὁ ἀδάμαντοπώλης ἀνακαλύπτει τὴν κηλίδα τοῦ ἀδάμαντος, ὀλίγον ὅμως προσέχει εἰς τὰς λεπτὰς διαφορὰς τοῦ ἀνθρῶντος φυτοῦ, δι' ἃς ὁ βοτανικὸς εἶναι τόσον ὀξυδερκής· τὸν ἱατρὸν δὲν διαφεύγει οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σύμπτωμα τῆς νόσου, δὲν παρατηρεῖ ὅμως τὰς ἐλλείψεις τῆς κλίνης καὶ τῶν θονίων, ἃς ἡ γυνὴ αὐτοῦ πρὸ πάντων θὰ ἐβλεπεν.

Οὐδὲν ἄλλο χαρακτηρίζει τόσον τὴν μόρφωσιν τοῦ τε ἀτόμου καὶ τοῦ ἔθνους, ὅσον τὰ ἀντικείμενα, ἃ κατ' ἐξοχὴν ἐπισηπῶνται τὴν προσοχὴν αὐτῶν. («Ὅποι' ἄττα γὰρ ἂν τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνθρώπων ᾗ, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ φρόνημα ἔχειν»). Ὅσα δὲ γενικωτέρως εἶναι ἡ μόρφωσις, τόσῳ εὐρυτέρως εἶναι ἡ σφαῖρα τῶν ἀντικειμένων τούτων. Παρὰ τῷ ἐστερημένῳ μορφώσεως παιδίῳ δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ προσοχὴ διὰ τὴν ἑλλειψὶν στερεῶν προσλαμβανουσῶν παραστάσεων· διὸ ἀγεται ἀεὶ ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων ὕλικῶν ἐντυπώσεων καὶ τοῦ θαλγήτρου τοῦ καινοφανοῦς. Διὰ τοῦτο τὸ δυσχερέστατον ἔργον τῆς πρώτης διδασκαλίας εἶναι νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ παιδίου· τὰ ἐπιτηδεύματα δὲ μέσζα πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ συνάψις τοῦ διδασκτοῦ πρὸς τὸ ἥδη γνωστόν· αἱ κατὰλληλοι εἰσαγωγαὶ καὶ ἡ χρῆσις ὕλικῶν ἐρεθισμῶν. (Ἡ ἐκάστου μαθήματος προηγουμένη ἀνάλησις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ σηπὸν ἔχει νὰ παρασκευάσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ προσλαμβανούσας διὰ τὸ νέον μάθημα παραστάσεις· ποιεῖ δὲ τοῦτο ἡ ἀνακκλουσα δι' ἐπιτηδείων ἐρωτήσεων εἰς τὴν μνήμην τοῦ μαθητοῦ τὰς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσας παραστάσεις· δηλ. τὸ γνωστόν, ἢ, ἐὰν αὐταὶ δὲν εἶναι εἰσέτι τοιαῦτα ὥστε ἀνευ ἐτέρου νὰ ἐνεργῶσιν ὡς προσλαμβάνουσαι, ἐπεξεργαζομένη αὐτάς, ἢ τέλος, ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, ἐμφυτεύουσα ἐν εἰσαγωγῇ παραστάσεις δυναμένας νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς προσλαμβάνουσαι διὰ τὸ νέον· οὕτω προπαρασκευάζει τὸ πνευματικὸν ἔδαφος πρὸς ὑποδοχὴν καὶ βλάστησιν τοῦ νέου σπέρματος).

Διὰ τῆς προσλήψεως τέλος γίνονται τὰ φαινόμενα τῆς διανοίας, εἰς ἃ μεταβαλλόμενα ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΙΑΣ.

§. 30. Τὸ νοεῖν ἐν γένει.

Ἡ γένεσις τῶν ὑψηλοτέρων εἰδῶν τῶν παραστάσεων, ἥτινα ἐγγραττούσιν εἰς τὸν ψυχικὸν ἡμῶν βίον τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ τύπον, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γίνεται ἡ σύνδεσις (συνειρμὸς) τῶν παραστάσεων. Δύο μεγάλαις ἀρχαῖς ἀκολουθεῖ ἡ σύνδεσις αὕτη· πρῶτον τῇ ἀρχῇ τῆς ποιότητος τοῦ παρασταθέντος (ταυτότης, ὁμοιότης, διαφορὰ, ἀντίθεσις), καὶ δεύτερον τῇ ἀρχῇ τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμένης διαδοχῆς.

Ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων κατὰ συγχρονισμόν καὶ διαδοχὴν εἶναι τυχαία, ἐξωτερικὴ, μηχανικὴ, διότι αἰτία τῆς συνδέσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ καθαρῶς τυχαῖον γέγονός τῆς συναντήσεως τῶν παραστάσεων ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν, οὐδεμίᾳ ὁμῶς ἀναφορὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Καὶ τὰ ἀντιπρακτικώτατα εἶναι δυνατόν ἐν αὐτῇ νὰ συγκολληθῶσι καὶ τὰ μᾶλλον ἀσύγκριτα νὰ συναφθῶσι πρὸς ἄλληλα. Οὕτω προκύπτουσι συνδυασμοὶ παραστάσεων, εἰς οὓς οὐδὲν πραγματικὸν ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως τοῦ παριστάντος ἀνκλογεῖ.

Ὅταν, χωρὶς νὰ κοπιᾶσμεν μηδὲ νὰ θέσωμεν ἐκυτοῖς ὥρισμένον τινὰ σκοπὸν, ἀφήνωμεν τὰς παραστάσεις νὰ τρέχωσιν ἐλευθέρως, λαμβάνουσιν αὗται συχνάκις ταύτην τὴν μηχανικὴν πορείαν, ἣν χαρακτηρίζουσιν ἄλλα μὴ ἡτιολογημένα καὶ γελοῖα συνδέσεις. Ὁ τύπος οὗτος τοῦ μηχανικοῦ συνδυασμοῦ τῶν παραστάσεων, ὅστις ἐν καταστάσει ἐργηγόρευσε καὶ ὑγείας οὐδέποτε ἐμφανίζεται ὅλως καθαρὸς, ἐκφράζεται καθαρώτατα ἐν τοῖς πλάσμασι τῶν ὀνείρων καὶ τῆς παραφροσύνης.

Παντελῶς διάφορος εἶναι ἡ σύνδεσις τῶν παραστάσεων, ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ ποιότητι αὐτῶν, καὶ ἐμφανιζομένη διὰ τοῦτο ὡς ἀναγκαία, ἐσωτερικὴ, λογικὴ. Αἰτία τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ ἐν τῇ ψυχῇ συνάντησις αὐτῶν, ἀλλ' αἱ λογικαί, δηλ. αἱ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν σχέσεις, αἱ ὁποῖαι μένουσιν ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ αὐταὶ καὶ διὰ πάντα χρόνον καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν εἶναι αἱ αὐταί. Ἐν τῇ καταστάσει τῆς σκέψεως, ἐν τῇ λογικῇ ἀμφισβητήσει, ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ δικτριβῇ, ἐν τῇ μαθηματικῇ ἀποδείξει ἐκφράζεται καθαρώτατα αὕτη ἡ λογικὴ σύνδεσις τῶν παραστάσεων.

Τὸ ν' ἀκολουθῇ τις ἐν τῷ παριστάντι τῷ ποιῶ τῶν παριστανομένων καλεῖται νόησις, ἡ δὲ τοῦ νοεῖν δύναμις νοῦς.

Τῷ ποιῶ τῶν παριστανομένων ἀκολουθεῖ τις ὁμῶς, ὅταν συν-

δέη μὲν ὅτι πρέπει νὰ συνδεθῇ, χωρίζη δὲ ὅτι πρέπει νὰ χωρισθῇ. Ἐπειδὴ δηλονότι τὰ στοιχεῖα τῶν παραστάσεων, τὰ αἰσθημάτων, εἶναι δεδομένα κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον τῆς ἡμετέρας συμπράξεως, ἡ νόησις δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ μόνον ἐν ταῖς συνθέσεσιν, ἅς συνίστησι μετὰ τῶν στοιχείων τούτων. Πραγματικῶς τὸ κρίνειν, ὡς συνάπτειν καὶ χωρίζειν, εἶναι ἡ κυρίως λειτουργία τῆς νόησεως. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κρίνῃ καὶ νοεῖ σύνθετα. Ὁ δὲ παριστῶν, χωρὶς νὰ συνάπτῃ καὶ χωρίξῃ μετὰ κρίσεως τὰς παραστάσεις κρίνει μόνον μηχανικῶς, δὲν νοεῖ ὅμως.

Ἡ λογικὴ διακρίνει τρεῖς λειτουργίας τῆς νόησεως: τὸ σχηματίζειν ἐννοίας, τὸ κρίνειν καὶ τὸ συλλογίζεσθαι, καὶ ἀνάγει αὐτὰς πάλιν εἰς ἐννοίας καὶ τὰς τούτων σχέσεις. Ἀλλὰ ψυχολογικῶς προηγεῖται ἡ κρίσις τῆς μορφώσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ τοῦ συλλογίζεσθαι, διότι αἱ μὲν ἐννοιοὶ εἶναι τὸ ἐξαχγόμενον μόνον τῆς περὶ τῶν ὄντων κρίσεως ἡμῶν, αἱ δὲ συλλογισμοὶ εἶναι μόνον διζήμεσοι κρίσεις.

§. 31. Τὸ κρίνειν.

Ὡς ἡ λογικὴ κρίσις συνίσταται ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχολογικῇ πράξει τοῦ κρίνειν διακρίνονται δύο στάδια, τὸ τῆς σκέψεως καὶ τὸ τῆς ἀποφάνσεως.

Πρέπει πρῶτον νὰ ὑπάρχωσι δύο παραστάσεις Α καὶ Β. Ἡ μὲν μία τούτων, Α, ἀφ' ἧς ὁρμάται τὸ παριστάναι, εἶναι τὸ ὑποκείμενον, ἡ δ' ἑτέρα, Β, εἰς ἣν μεταβάλλει, εἶναι τὸ κατηγορούμενον. Τὸ μὲν ὑποκείμενον λοιπὸν εἶναι τὸ ὑποτιθέμενον, τὸ δὲ κατηγορούμενον τὸ προστιθέμενον.

Ἐὰν ὑπῆρχον μόνον αἱ δύο παραστάσεις Α καὶ Β, θὰ συνεχωνεύοντο εὐθὺς καὶ οὐκ ἐγίγνετο ἡ ὀλικὴ παράστασις ΑΒ, οὐδαμῶς ὅμως ἡ κρίσις: «Α ἐστὶ Β». Ἐὰν ἴδω πρόσωπόν τι Α καὶ ἀναγνωρίσω αὐτὸ ἀμέσως ὡς τὸν φίλον μου Β, λαμβάνει χώραν τοιαύτη ἀπλὴ συγχώνευσις, χωρὶς νὰ γείνη κρίσις.

Ἐὰν τοῦναντίον προσφέρωνται εἰς παράστασιν ὑποκειμένου τινὸς πολλὰ ἀντίθετοι παραστάσεις ὡς κατηγορούμενα Β, Γ, Δ, Ε ..., ἡ σύνθεσις τοῦ Α μετὰ τινος τῶν παραστάσεων τούτων κωλύεται, διότι ἐκάστη αὐτῶν ἀξιοῖ μὲν νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ Α, ἐμποδίζεται ὅμως ὑπὸ τῆς αὐτῆς σπουδῆς τῶν ἄλλων. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἀμφιταλάντευσις, ἐν ᾗ μένει ἄκριτον, ἂν Α ἐστὶ Β, ἢ Γ ἢ Δ. Αὕτη εἶναι ἡ κατάστασις τῆς σκέψεως ἢ τῆς ἀμφιβολίας, διότι κυρίως πρόκειται περὶ τῶν «δύο περιπτώσεων» (ἀμφίς-ἐκάλω): Α ἐστὶ Β ἢ Α οὐκ ἐστὶ Β. Ἐκάστη τούτων τῶν κρίσεων εἶναι προβληματικὴ.

Ἡ σκέψις λαμβάνει χώραν, ὅταν ἴδω γνωστόν μοι πρόσωπον χωρὶς νὰ γνωρίσω αὐτὸ ἀμέσως. Κλίνω μὲν νὰ θεωρήσω τὸ πρόσωπον τοῦτο Α ὡς τὸν γινώριμόν μου Β, ἀμέσως ὅμως ἐπέρχεται μοι κατὰ νοῦν, ὅτι ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ ὁ φίλος μου Γ ἢ Δ... Ἡ βλέπω πτηνόν τι· ἡ θέα αὐτοῦ μὲ ἀναμιννήσκει τὰς γενικὰς παραστάσεις ἀηδῶν, κορυθαλῶς, τρυγῶν, κ.τ.λ. διὸ γεννᾶται ἡ σκέψις, ὡς ποῖον πρέπει νὰ θεωρήσω «τοῦτο τὸ πτηνόν», διότι δύναται νὰ εἶναι ἐπίσης τὸ ἐν καθὼς καὶ τὸ ἄλλο.

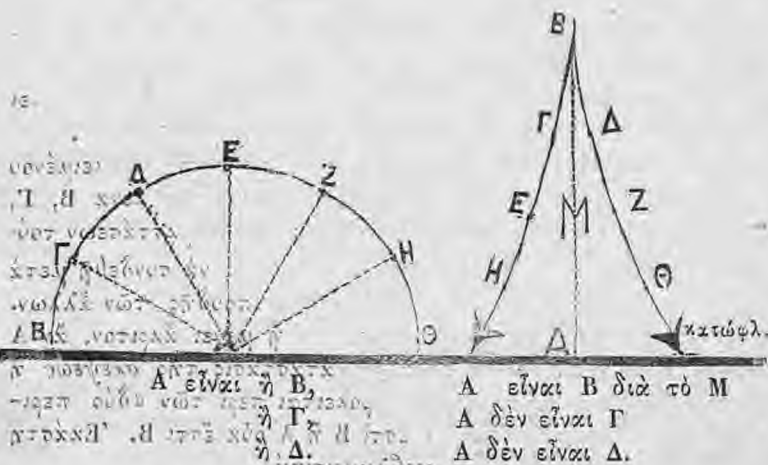
Ἡ κατὰστασις αὕτη τῆς σκέψεως διαρκεῖ ἐφόσον αἱ ἀντίθετοι παραστάσεις τῶν κατηγορουμένων ἐξυψοῦνται, εἰ καὶ ἐν ταχείᾳ διαδοχῇ, εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς σαφηνείας. Τελευτᾷ δὲ ὑπὲρ ὁρισμένου τινὸς κατηγορουμένου Β, εὐθύς ὡς παραστῇ εἰς τὴν συνείδησιν οἰαδήποτε παράστασις Μ, ἥτις προσφέρει εἰς τὴν παράστασιν ἐκείνου βοήθειαν τόσον δαφυλῇ, ὥστε αὕτη ἀναβαίνει πλέον εἰς τὴν συνείδησιν μετὰ πάσης βεβαιότητος καὶ καταπιέζει οὕτω τὰς ἐκυτῆς ἀντιθέσεις Γ, Δ, Ε... Ἦδη οὐδὲν ἴσταται ἐμποδῶν εἰς τὴν ἔνωσιν τοῦ Β μετὰ τοῦ Α, ἡ δ' ἔνωσις αὕτη θὰ ἐξαγγεληθῇ ὑπὸ ταύτας τὰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις ὡς ἡ κρίσις «Α ἐστὶ Β». Τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον στάδιον ἐν τῷ κρίνειν, τὸ τῆς ἀποφάνσεως.

Τὴν σχέσιν τῶν πολλῶν κατηγορουμένων ἐν τῷ σταδίῳ τῆς σκέψεως δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν μετὰ τοῦ Ἑρβάρτου κύρτωσιν, τὴν δ' ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀποφάνσεως κορύφωσιν καὶ νὰ παραστήσωμεν διὰ τοῦ ἐπομένου σχήματος.

Σχ. 4.

Κύρτωσις.

Κορύφωσις.

Ἡ παράστασις Μ, ἥτις ἐπὶ νῆγε τὴν ἀπόφασιν, εἶναι ὁ ψυχολογικὸς λόγος τῆς κρίσεως. Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι ἀηδῶν, διότι ἔχει τὴν ἰδιόζουσαν ταύτην φωνήν· ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ὁ γνώριμός μου Β, διότι ἔχει τὸ ἰδιαίτερον τοῦτο βῆδισμα.

Ἡ κρίσις ὑπάρχει ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς προσλήψεως. Ἡ μὴ πῶς ἐντελῶς ὠρισμένη παράστασις τοῦ ὑποκειμένου προσλαμβάνεται ἐντελῶς ὡς νέα παράστασις ὑπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ ἰσχυροτέρας παραστάσεως τοῦ κατηγορουμένου.

§. 32. Τὸ συλλογίζεσθαι.

Ἐν τῇ λογικῇ ἐμφανίζεται τὸ συλλογίζεσθαι ὡς ἕμμεσος κρίσις. Ἡ λογικὴ σχέσις δηλονότι δύο ἐννοιῶν Α καὶ Β ὀρίζεται ἕμμεσως, τ. ἔ. διὰ μέσου τῶν ἀναφορῶν αὐτῆς πρὸς τρίτην τινὰ ἐννοιαν Μ, τὸν μέσον ὅρον.

Ψυχολογικῶς πᾶσα κρίσις εἶναι τι ἕμμεσον. Πάσης δηλ. αὐτοτελῶς ἐκφερομένης κρίσεως πρηνεῖται σκέψις, ἥτις ἄγεται εἰς τὴν ἀπόφασιν διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ψυχολογικοῦ λόγου Μ (§. 31).

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ὅμως ἐν ταῖς πλείσταις περιπτώσεσι γίνεταί τῶν ταχέως, ὥστε δὲν λαμβάνομεν σαφῆ συνείδησιν τῶν λόγων, οἵτινες εἰς ταύτην συνετέλεσαν. Ἐὰν ἄνθρωποι κατωτέρας πνευματικῆς μορφώσεως, ἐὰν ἰδίως παῖδις καὶ γυναικες ἐν τόσαις περιστάσεσι τοῦ κρίνειν ἐπιτυγχάνωσι τοῦ ὀρθοῦ, συμβαίνει τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεκὰ τινων σκοτεινῶν παραστάσεων, αἵτινες συμμετέχουσι τοῦ ἀγῶνος τῆς κρίσεως, χωρὶς νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν σαφῆ συνείδησιν. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν τοὺς ἀνθρώπους τούτους, διὰ τί ἔκριναν οὕτω, δὲν δύνανται νὰ δώσωσιν ἡμῖν ἀποχρῶντα λόγον.

Ἀλλὰ τοιαῦται κρίσεις ἐκ σκοτεινῶν ψυχολογικῶν λόγων μικρὰν ἐγγύησιν τῆς ὀρθότητος αὐτῶν παρέχουσιν. Ὅπου δὲ πρόκειται περὶ τοῦ ὑψίστου βαθμοῦ βεβαιότητος, ὡς π. χ. ἐν ἐπιστημονικαῖς ἀποδείξεσιν, ἐν τῇ λογικῇ ἀμφισβητήσῃ κ.τ.λ. ἀνάγκη νὰ ἔχη τις σαφῆ συνείδησιν τῶν λόγων, καθ' οὓς κρίνει. Τοῦτο δὲ θὰ συμβῇ, ὅταν ἡ σχέσις τῆς μέσης ἐννοίας Μ πρὸς ἑκατέραν τῶν κυρίων ἐννοιῶν Α καὶ Β ὀρίζεται διὰ κρίσεων, αἱ ὁποῖαι τότε καλοῦνται προκειμεναὶ ἢ προτάσεις.

Ἡ λογικὴ ἐν τῇ περὶ συλλογισμῶν ἀσχολεῖται περὶ τοὺς διαφόρους τρόπους, καὶ οὗς δύναται διὰ μεσολαβήσεως τῆς ἐννοίας Μ νὰ παρελθῇ ἐκ δύο προτάσεων τὸ συμπέρασμα «Α ἐστὶ Β». Καταδεικνύει, ὅτι σύμπαντες οἱ συλλογιστικοὶ οὗτοι τύποι δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς ἓνα μόνον θεμελιώδη τύπον, τὸ πρῶτον κατηγορικὸν σχῆμα τοῦ συλλογισμοῦ:

M ἐστὶ B

μειζων πρότασις

A ἐστὶ M

ἐλάσσων πρότασις

ἄρα A ἐστὶ B

συμπέρασμα.

Ἡ μὲν μειζων πρότασις ἐκφέρει τὸν γενικὸν κανόνα· ἡ δ' ἐλάσσων προφέρει εἰδικήν τινα περίπτωσιν, ἣτις ὑπάγεται ἔπειτα ἐν τῷ συμπέρασματι ὑπὸ τὸν γενικὸν τοῦτον κανόνα.

Ἡ μετὰθesis ὁμῶς ἀπὸ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ μερικὸν ὀλίγον μόνον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ψυχολογικὴν πορείαν τοῦ παριστάναι· διότι τοῦτο ὁρᾶται ἀπὸ τοῦ δεδομένου, τὸ δὲ δεδομένον εἶναι αὐτὸ τὸ συγκεκριμένον καὶ ἀτομικόν. Διὰ τοῦτο φαίνεται ἀρμόδιον ν' ἀντιστρέψωμεν τὴν τάξιν τῶν προτάσεων διὰ τὴν ψυχολογικὴν χρῆσιν ἐν τῷ θεμελιώδει ἐκείνῳ τύπῳ τῶν λογικῶν συλλογισμῶν· ἔχομεν λοιπὸν οὕτω

A ἐστὶ M

ἐλάσσων πρότασις

M ἐστὶ B

μειζων πρότασις

A ἐστὶ B

συμπέρασμα,

τ. ἔ. M εἶναι γνῶρισμα τοῦ A, B εἶναι γνῶρισμα τοῦ M, ὅθεν B εἶναι γνῶρισμα τοῦ A.

Καταφανεστέρων γίνεται τοῦτο, ἐὰν ἡ διάθesis λαμβάνη χώραν διὰ πολλῶν μέσων ὄρων. Μόνον ὁ ἀριστοτελικὸς σωρείτης ὁμῶς συμφωνεῖ τῇ ψυχολογικῇ νοήσει, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ τοῦ Γοκληνίου.

§. 33. Ἡ μόρφωσις τῶν ἐννοιῶν.

Ψυχολογικὴ ἐννοια εἶναι πᾶσα παράστασις, ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ παριστανομένου, τ. ἔ. πρὸς τὸ ἀντικείμενον εἰς ὃ ἀναφέρεται. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ περιλαμβανῇ οὔτε πλείους οὔτε ἐλάττους μερικὰς παρὰστάσεις τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀντικειμένου.

Ἐπειδὴ δ' οὐδέποτε οὐδεμία παρὰστασις εὐρίσκεται μὴ ἐν τῇ συνειδήσει, πρέπει ἐν πρώτοις ν' ἀποχωρισθῇ πάντων τῶν συγχρόνων συστατικῶν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει, ἅτινα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ πρᾶγμα, ἄρα οὐδ' εἰς αὐτήν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ἡ παρὰστασις καταστῇ κέντρον τῆς προσοχῆς ἡμῶν, ἀποκορυφουμένης τῆς συνειδήσεως εἰς αὐτήν (ἴδε σχ. 2 ἐν §. 16). Οὕτω λαμβάνει τὸν ὑψιστον βελθὸν τῆς σαφηνείας, οὕτως ἐν γένει εἶναι ἐπιδεκτική.

Ἀλλ' ἡ παρὰστασις πρέπει νὰ γείνη οὐ μόνον σαφής, ἀλλὰ καὶ ἐναργής. Καὶ σαφές μὲν εἶναι πᾶν ὅ,τι ὡς ὅλον διακρίνεται παντὸς ἄλλου· ἐναργές δὲ ἐκεῖνο, ἐν ᾧ διακρίνονται τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῷ κειμένων. Διὸ μόνον τὸ σύνθετον δύναται νὰ καταστῇ ἐναργές.

Ἡ παράστασις γίνεται ἐναργής διὰ *κρίσεως*, δι' ὧν ἐξαίρονται ἕκαστα τῶν ἐν τῷ περιεχομένῳ τοῦ παριστανομένου ἐγκειμένων γνωρισμάτων. Ἡ παράστασις τοῦ τετραγώνου π. χ. γίνεται ἐναργής, ἐὰν εἴπω, ὅτι εἶναι τετράπλευρον, εἶναι ἰσόπλευρον, εἶναι ὀρθογώνιον.

Ἡ *ἐννοια* λοιπὸν εἶναι παράστασις ὡς *διετατὸν σαφὴς καὶ ἐναργής*, πρὸς τὸ περιεγόμενον τοῦ παριστανομένου συμφωνοῦσα.

Ἡ παράστασις διακρίνεται τῆς *ἐννοίας*· διότι α) ἕκαστου πράγματος ὑπάρχουσιν ἀπειράριθμοι παραστάσεις, ἀλλὰ μία μόνον ἐννοία· διάφοροι ἄνθρωποι δύνανται νὰ νοήσωσιν αὐτὴν κατὰ διαφόρους χρόνους, ἐν τούτοις ὁμῶς μόνον καθ' ἓνα τρόπον γίνεται τοῦτο· β) ἡ μὲν παράστασις ὡς ψυχικὴ κατὰστασις εἶναι τι πραγματικόν, ἡ δ' ἐννοία μόνον ἰδέα τις μορφῇ τοῦ παριστάναι, καὶ καθ' ἑκυτὴν οὐδὲν μᾶλλον πραγματικὴ ἢ ὁ ἀριθμὸς· γ) ἡ μὲν παράστασις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ παριστάντος, οὐδὲν οὖσα ἐκτὸς τούτου, καὶ ὡς κατὰστασις ἔχει ποιᾶν τινα ἰσχύον, ἀρχήν, διάρκειαν καὶ τέλος· ἡ δ' ἐννοία εἶναι ἄχρονος καὶ ἀνεξάρτητος ἐκ τοῦ ἂν τις νοῇ αὐτὴν ἢ οὐ· δ) ἡ ἐννοία εἶναι παράδειγμα τῆς παραστάσεως, σχῆμα, πρὸς ὃ αὕτη ὀφείλει νὰ συμμορφῶται, ἵνα συμφωνῇ τῷ περιεχομένῳ τοῦ παριστανομένου. Αἱ ἐννοιαὶ εἶναι λογικὰ ἰδανικά.

§. 34. Εἶδη τῶν ἐννοιῶν.

Αἱ ἐννοιαὶ εἶναι ἢ *ἀτομικαὶ* ἢ *γενικαὶ*.

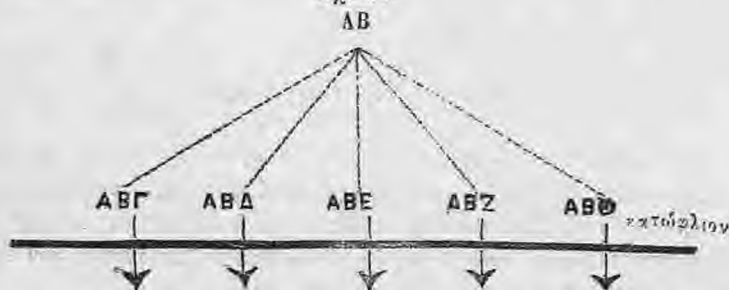
Ἀντικείμενον τῆς μὲν ἀτομικῆς ἐννοίας εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον, τῆς δὲ γενικῆς πληθὺς τοιούτων, συμφωνούντων κατὰ τινα οἰανδήποτε ἔποψιν καὶ ἀποτελούντων διὰ τοῦτο γένος, καὶ ἐὰν εἶναι διεσκεδασμένα ἐπὶ εὐρέων τόπων καὶ χρόνων.

Αἱ τε ἀτομικαὶ καὶ αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ γίνονται ἐκ τῶν ἐποπτειῶν τῶν αἰσθήσεων δι' ἀφαιρέσεως. Ἐὰν δηλ. ἀντιληφθῶμεν ἀτομικὸν τι πρᾶγμα ἐπικειλημμένως, ἄρα ὑπὸ διαφόρων περιστάσεων, ἡ παράστασις αὐτοῦ Α συνευρίσκειται ἐκάστοτε μετ' ἄλλων συμπλεγμάτων παραστάσεων Μ, Ν, Ο... ἐξ οὗ γεννῶνται αἱ ὀλικαὶ παραστάσεις ΑΜ, ΑΝ, ΑΟ... Ἐὰν τις λοιπὸν εἶδῃ τὸ ἀντικείμενον Α, ἀναπλάττονται κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος πᾶσαι αὗται αἱ παραστατικαὶ ὁμάδες, καὶ αἱ μὲν ἀντίθετοι παραστάσεις Μ, Ν, Ο... ἐπισκοτίζονται ἀμοιβαίως, τὸ δὲ Α ὑφύεται καὶ ἀποσπᾶται πάντων τῶν συγχρόνως παρισταγομένων, τ. ἑ. γίνεται ἐννοία. Διαρκούσης δὲ τῆς πράξεως ταύτης λαμβάνει χώραν συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου Α. Οὕτω τὸ παιδίον βλέπον καὶ προσέχον ἐπανε-

λημμένως, φθάνει εἰς τὰς ἐννοίας τῶν καθ' ἑκάστα πραγμάτων, τῶν περιστοιχούντων αὐτό, π. χ. εἰς τὴν ἐννοίαν «τόδε τὸ ῥόδον» — οὐχὶ ὁμῶς ῥόδον ἐν γένει. Ἐντεκῦθα πρέπει νὰ παραβλέψωμεν τὸ ἄγγιστον, ἐν ᾧ εὐρίσκεται τὸ ῥόδον, καὶ τὴν τράπεζαν, ἐφ' ἧς κεῖται.

Καὶ αἱ γενικαὶ ἔννοιαι γεννῶνται ἐκ τῶν ἐποπτειῶν τῶν αἰσθητέων δι' ἀφαιρέσεως. Ἐάν τις ἐκτῆσκατο πλῆθος ὁμοίων ἐποπτειῶν, π. χ. διαφόρων οἰκιῶν, καὶ ὕστερον ἴδῃ ἅπαξ ὠρισμένην τινὰ οἰκίαν, ἀναπλάττονται κατὰ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος καὶ αἱ πρότερον κτηθεῖσαι ἀντιλήψεις οἰκιῶν, ἐφ' ᾗ διατάσσονται ἀφ' ἑαυτῶν εἰς σειράν. Πάντα τὰ μέλη τῆς σειράς ταύτης ἔχουσιν ἓν κοινὸν κύριον συστατικὸν ΑΒ, τὸ ὁποῖον συνάπτει πᾶν ὃ τι ἀνήκει εἰς πάσας ταύτας τὰς ἀντιλήψεις, π. χ. εἰς πάσας τὰς οἰκίας, καὶ διακρίνονται ἀλλήλων μόνον δι' ἰδίων δευτερευόντων προσδιορισμῶν Γ, Δ, Ε, Ζ, Η... , οἵτινες ἰδιόζουσιν εἰς ἑκάστα. Ἡ πρῶτασις τοῦ κυρίου τούτου συστατικοῦ, ἐπεὶ δὲ ἐπαναλαμβάνεται ἐν πᾶσι τοῖς μέλεσι, θὰ φθάσῃ φυσικῶς εἰς ἐξαιρετικὴν σαφήνειαν, ἐν ᾗ οἱ δευτερεύοντες προσδιορισμοὶ σκοτίζονται.

Σχ. 5.

Οὕτω μορφοῦται κατὰ πρῶτον μία γενικὴ παράστασις, κοινὴ εἰκὼν, ἥτις ὅμως μολύνεται ἀκόμη ὑπὸ τῶν ποικίλων ἐκείνων δευτερευόντων προσδιορισμῶν, τῶν περὶ αὐτὴν αἰωρουμένων. Γενικὴ ἔννοια γίνεται, ὅταν ἀφαιρεθῶσιν ἐντελῶς δι' ἀποφατικῶν κρίσεων πάντα τὰ ἐπουσιώδη καὶ πάρεργα. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀφαίρεσις αὕτη οὐδέποτε κατορθοῦται ἐντελῶς· διότι αἱ ἀντίθετοι δευτερεύοντες προσδιορισμοὶ Γ, Δ, Ε, Ζ, Η... δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἰσχύιν. Ἐάν π. χ. ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐποπτειῶν, ἐξ ὧν ὀφείλει ν' ἀφαιρεθῇ ΑΒ, ἐπικρατοῦσι τὰ μέλη ΑΒΓ καὶ ΑΒΖ, ταῦτα δὲν θ' ἀπωσθῶσι παντελῶς, ἀλλὰ θὰ αἰωρῶνται περὶ τὴν κοινὴν εἰκόνα ΑΒ. Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς κοινῆς εἰκόνης «οἰκία», ἥτις μορφοῦται ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἐποπτειῶν καλυβῶν, παλατιῶν, ἐκκλησιῶν, στρα-

τώνων κ.λ. θά φέρη ἐν ἑαυτῷ τὰ ἔχνη τῶν ἐποπτεϊῶν τούτων, καὶ θά ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐν τούτῳ τῷ κύκλῳ τῶν παρακτινάσεων ἐπικρατουσῶν ἐποπτεϊῶν. (Ὁ κάτοικος τῆς πρωτευούσης, ὅστις βλέπει συνήθως ἀνάκτορα, ἄλλην παράστασιν ἔχει, ὅταν νοῇ τὴν οἰκίαν, ἣ ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου, οὗ ὁ ὀφθαλμὸς ἐνδιατρίβει συνήθως ἐπὶ ἐλσεινῶν καλυβῶν, ἂν καὶ ἐκάτερος ζητεῖ εἰλικρινῶς νὰ παραβλέψῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς οἰκίας πᾶν ἐπουσιῶδες).

Αἱ ἐποπτεῖαι ΑΒΓ, ΑΒΔ, ΑΒΕ . . . , π. χ. λιθόδμητος οἰκία, ξυλίνη οἰκία, μονώροφος οἰκία, διώροφος οἰκία, καλύβη, ἀνάκτορον . . . ἀποτελοῦσι, λογικῶς θεωρούμεναι, τὸ πλάτος τῆς γενικῆς ἐννοίας ΑΒ (οἰκία). Ἐντεῦθεν ἔπεται ἡ σπουδαία πρό-
τασις:

Αἱ γενικαὶ ἐννοιαί ποῦνται ψυχολογικῶς οὐχὶ διὰ τοῦ περιεχομένου (τοῦ συνόλου τῶν γνωρισμάτων, δρισμός), ἀλλὰ διὰ τοῦ πλάτους αὐτῶν (ἐποψίς τῶν εἰδῶν, διαίρεσις). Ἡ ἐννοία «χρῶμα» δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῇ ἢ διὰ τοῦ ἐρυθροῦ, ξανθοῦ, ὡχροῦ, χλωροῦ, κυανοῦ, ἰόχρου.

§. 35*. Τὸ λαλεῖν καὶ τὸ νοεῖν.

Ὅπως παράστασις τις γαίνει ἐννοία, ἀνάγκη, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω (§. 33), ν' ἀποχωρισθῇ τῶν λοιπῶν συστατικῶν τῆς συνειδήσεως. Τοῦτο κατορθοῦται διὰ τῆς σημύσεως τῶν ἐννοιῶν, τ. ἔ. διὰ τῆς συνδέσεως αὐτῶν μετὰ σημείων αἰσθητῶν.

Αἱ ἀτομικαὶ ἐννοιαί ἔχουσι τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα τὰ ἀντιστοιχοῦντα αὐταῖς ὡς ἰδιαιτέρα αὐτῶν αἰσθητὰ σημεία· αὐταὶ δηλ. δὲν ὑπάρχουσι μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἀντικειμένοις. Τὸ ὁρατὸν πρᾶγμα εἶναι τρόπον τινὰ τὸ σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀτομικῆς ἐννοίας. Ὅσάκις θεώμεθα τὸ πρᾶγμα, ἔρχεται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἡ ἐννοία αὕτη. Ἀκούομεν ἐνταῦθα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν γλῶσσαν, ἐν ᾗ ἡ φύσις αὐτὴ λαλεῖ πρὸς ἡμᾶς.

Αἱ γενικαὶ ἐννοιαί τοῦναντίον στεροῦνται παντὸς τοιοῦτου φυσικοῦ σημείου, καὶ πρέπει νὰ δημιουργηθῇ ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀντικείμενον τῆς γενικῆς ἐννοίας δηλονότι δὲν εἶναι τὸ καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ γένος τι ἀτόμων, ἥτινα συνδέονται μὲν διὰ τινος ἐσωτερικῆς συγγενείας (ὁμοιότητος), ὡς π. χ. πάντα τὰ δένδρα, πάντες οἱ ἄνθρωποι, πᾶσι αἱ οἰκίαι, ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ ὅμως οὐδέποτε ἀπαντῶσιν ἡνωμένα, διὸ καὶ δὲν δύνανται νὰ συλληφθῶσι διὰ μιᾶς μόνης ἀντιλήψεως. Ἡ σύλληψις

φιν αὐτῶν ἀπ' ἐναντίας πρέπει νὰ γείνη ὑπὸ τοῦ συγκρίνοντος νοῦ, ὅστις ἄγει αὐτὰ πάντα εἰς ἀναφορὰν πρὸς ἄλληλα καὶ ὀρίζει τοιοῦτοτρόπως τὸ «πλάτος» τῆς γενικῆς ἐννοίας ἐξ οὗ προέρχεται αὕτη δι' ἀφικρέσεως (Πρόβλ. §. 34).

Ἡ ἀναφορὰ ὅμως αὕτη τῶν ὁμοίων πρὸς τὰ ὅμοια πρὸς μόρφωσιν γένους διευκολύνεται οὐσιωδῶς διὰ τῆς *ὀνομασίας*. Τὸ αὐτὸ ὄνομα, τὸ ἀνήκον εἰς ἕκαστον ἀντικείμενον τοῦ γένους, π. χ. εἰς ἕκαστον ἰχθύν, ἀναπλάττει ὅλον τὸ γένος, εὐθὺς ὡς ἀντιληφθῇ τις ἐνὸς μόνου ἀντικειμένου, καὶ σὺν αὐτῷ καὶ τὴν γενικὴν ἐννοίαν, ἥτις συγχωνεύεται τότε ἀχωρίστως μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου.

Ἐὰν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δώσῃ εἰς ἕκαστην γενικὴν ἐννοίαν, οἶον δένδρον, οἰκία, ἄνθρωπος..., ὄνομα, ἀπονέμει αὐτῇ οὕτω ἐξωτερικὴν ὑπαρξιν, *γνωρίζομεν* τοῦ λοιποῦ πᾶν ἀντικείμενον ἐὰν εἴπωμεν τὸ ὄνομα τῆς γενικῆς ἐννοίας, τὸ εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο προσήκον. Οὕτω γνωρίζει ὁ βοτανικὸς τὸ φυτόν, συνδέων μετ' αὐτοῦ τὸ ἰδιόζον αὐτῷ ὄνομα.

Ὡς τὸ ὄνομα εἶναι σημεῖον τῆς ἐννοίας, οὕτως ἡ πρότασις εἶναι γλωσσικὴ ἐκφορὰ τῆς κρίσεως. Τὸ παιδίον ἀρχόμενον νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις, ἀρχεται καὶ νὰ νοῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μόρφωσις τῶν γενικῶν ἐννοιῶν στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ κρίσεων, αἱ ὁποῖαι δισκαφῶσι τὸ βῆθος καὶ τὸ πλάτος δι' ἀπαριθμήσεως τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, ἡ γλῶσσα παρέχει καὶ ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότητας ὑπηρεσίας πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν ἐννοιῶν.

Διὰ τῆς γλώσσης τὸ εἰδέναι καὶ ἡ μόρφωσις λαμβάνει μείζονα ἐπίδοσιν. Διὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς γραφῆς ἡ μόρφωσις τῶν πρεσβυτέρων μεταβιβάζει πρὸς τοὺς νεωτέρους καὶ πᾶσα γενεά, ἀντὶ τ' ἀρχῆται ἀπ' ἀρχῆς, συνάπτει τὴν μόρφωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ παρελθόν, οἰκισιμὲν τὸν θησαυρὸν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν προηγουμένων γενεῶν. Ἀλλ' ὁ θησαυρὸς οὗτος τῆς γνώσεως εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος τεταμιευμένος ἐν τῇ *φιλολογίᾳ* τοῦ ἔθνους, τ. ἔ. ἐν τῷ ἀθροίσματι τῶν γραπτῶν μνημείων τῆς παιδείας αὐτοῦ.

§. 36* Ἡ γένεσις τῆς γλώσσης.

Ἡ σημερινὴ *φωνητικὴ γλῶσσα*, ἥτις εἶναι σύστημα *συνθηματικῶν* (δι' ὁμολογίας ὀρισθέντων σημείων) πρὸς δῆλωσιν παραστάσεων, προϋποτίθει *φυσικὴν τινὰ γλῶσσαν*, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγκαιῶς διωμολογήσαντο ἐν ἀρχῇ οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς σημασίας τῶν συνθηματικῶν σημείων τῆς γλώσσης.

Ἡ φυσικὴ αὕτη γλῶσσα στηρίζεται ἐν πρώτοις ἐπ' ἐκείνων τῶν *παθογνωμικῶν ἀντανακλαστικῶν κινήσεων*, αἱ ὁποῖαι αὐτο-

μάτως παρακολουθοῦσιν εἰς τὰς ψυχικὰς ἡμῶν καταστάσεις. Ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος δηλ. λαμβάνει ἐξωθεν ἐντυπώσεις καὶ ἀντιδρᾷ κατ' αὐτῶν διὰ κινήσεων. Αἱ κινήσεις αὗται ἐξαπλοῦνται ἐφ' ὅλου τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν αὐτοῦ (*Quot membra, tot linguae*). Αἱ φωνητικαὶ ἀντανακλάσεις εἶναι μόνον ἐν ἰδιαιτέρον εἶδος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀνεπτυχθῇ κατόπιν ἡ φωνητικὴ γλῶσσα.

Αἱ διάφοροι παθογνωμικαὶ ἀντανεκλαστικαὶ κινήσεις ἀποβαίνουσιν οὕτως ἀκούσιν ἐκδηλώσεις τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἀνακουφίζει τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ συνάπτῃ μετ' αὐτῶν τὸν σκοπὸν τῆς ἀνακοινώσεως. Ἐὰν ἄλλος τις προσέχῃ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας, ὅπως συμπεράνῃ ἐξ αὐτῶν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, μεταβάλλονται αὗται εἰς σημεῖα. Οὕτως ἡ κραυγὴ, ἣν διεγείρει ὁ πόνος μεταβάλλεται εἰς σημεῖον τοῦ πόνου, αἱ χειρονομίαι τῆς ὀργῆς, ἡ ἀναβόησις τῆς ἐκπλήξεως κ.τ.λ. εἰς μέσον ἀνακοινώσεως τῶν ψυχικῶν τούτων καταστάσεων. Οἱ φθόγγοι ἐνταῦθα εἶναι ἰσοδύναμοι τοῖς μορφαμοῖς καὶ ταῖς χειρονομίαις, — ἡ φυσικὴ φωνητικὴ γλῶσσα εἶναι τρόπον τινὰ γλῶσσα χειρονομῶν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων.

Τοιοιούτρόπως ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἐρμηνεύει κατὰ πρῶτον τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ καταστάσεις παθογνωμικῶς. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι τὰ ἐπιφωνήματα, ἅτινα διετηρήθησαν ὡς ἀναμνήσεις τῆς πρωτογόνου καταστάσεως τῆς γλώσσης, ὡς π. χ. ὦ!- οἶ!- ἄχ!- φεῦ!- παπᾶ! ἀλλὰ καὶ αἱ ἀφ' ἐκτῶν λαλοῦσαι χειρονομίαι καὶ οἱ μορφαμοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι σημασίαν πᾶσι καταληπτὴν, ὡς τὸ γελᾶν καὶ κλαῖναι, τὸ κατκνεῦναι καὶ ἀνακνεῦναι ἢ σείειν τὴν κεφαλὴν (ναι καὶ οὐ), τὸ συστέλλειν τοὺς ὤμους, ἀποσποβεῖν διὰ τῶν χειρῶν, νεύειν, δεικνύειν κ.τ.τ.

Αἱ ἀντανεκλαστικαὶ κινήσεις ὅμως λαμβάνουσιν ἔπειτα χαρακτῆρα ἀπομιμήσεως τῶν ὀρωμένων ἢ ἀκουομένων. Διὰ ταύτης παριστάνεται κατ' ἀρχὰς μὲν εἰκονικῶς φαινόμενόν τι μόνον οἰονόηποτε, βραδύτερον ὅμως αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, οὗ εἶναι τὸ φαινόμενον τοῦτο. Αἱ ὀνοματοποιεῖ αὐ — αὐ — «μιάου» — «βῆ» — κ. ὅ. δὲν περὶστάνουσι πλέον τὸ φαινόμενον ἀπλῶς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, τὸν κύνα λοιπόν, τὴν γαλῆν, τὸ πρόβατον εἰκονικῶς. Ἐπὶ μὲν τῆς παθογνωμικῆς βαθμίδος ἐπικρατοῦσιν αἱ φωνητικαὶ χειρονομίαι, ἐπὶ δὲ τῆς ὀνοματοποιητικῆς αἱ φωνητικαὶ εἰκόνες.

Παθογνωμικαὶ φωνητικαὶ χειρονομίαι καὶ ὀνοματοποιητικαὶ φωνητικαὶ εἰκόνες ἐχρησίμευσαν μέχρι τινὸς βελθοῦ ὡς μέσον τῆς πρώτης διομολογήσεως μεταξὺ τῶν φυσικῶν ἀνθρώπων καὶ

συγχρόνως παρέσχον τὸ μέσον πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα τελειοποίησιν τῆς φωνητικῆς γλώσσης. Εὐθὺς ὡς ἐσχηματίσθησαν δὴλαδὴ μεταξὺ παραστάσεων τινων ἀφ' ἑνὸς καὶ τινων φθόγγων ἀφ' ἑτέρου παθολογικῶς καὶ ὀνομαστικοποιητικῶς αἱ ἀνγκαῖαι συνδέσεις, δι' ὧν οἱ φθόγγοι οὗτοι μετεβλήθησαν εἰς σημεῖα τῶν παραστάσεων ἐκείνων, ἐξυψοῦντο βαθμυδὸν οἱ ἄνθρωποι εἰς αἰὲ ἐλευθερωτέρας συνδέσεις μεταξὺ παραστάσεων καὶ φωνητικῶν σημείων, τ. ἔ. εἰς τοιαύτας συνδέσεις ἐν αἷς οὐδεμία ὑπάρχει ἐσωτερικὴ συνάρκεια μεταξὺ φθόγγου καὶ παραστάσεως, καὶ αἱ ὅποια ἐπομένως γεννῶνται διὰ τινος βαθμιαίας συνθηματικῆς συνάψεως τῶν δύο συνδεομένων μελῶν. Οὕτως ἀντὶ τῆς ὀνομαστικῆς «αὐ αὖ» ἐγεννήθησαν διὰ τὴν παράστασιν τοῦ κατοικιδίου κυνὸς ἐν διαφόροις γλώσσαις διάφοροι συνθηματικαὶ ὀνομασίαι, οἷον, «κύων» (ἐλληνιστί), *canis* (λατινιστί), *hund* (γερμανιστί), *pes* (βοημιστί) κτλ.

Αἱ ἐλευθεραὶ συνδέσεις ὅμως, αἱ ὅποια ἀποτελοῦσι σχεδὸν ὁλοσχερῶς τὴν βᾶσιν τῆς σημερινῆς φωνητικῆς γλώσσης, δὲν ἐγένοντο αὐθαιρέτως, διὰ τῆς ἐπιταγῆς τυχὸν ἐνός τινος προσώπου, ἀλλ' ἐσχηματίσθησαν μᾶλλον διὰ τῆς ἐδοῦ τῆς φυσικῆς διαλογῆς, τῆς ὑπὸ Δαρβίνου διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ὁργανισμῶν ὑποδειχθείσης. Καθὼς δηλαδὴ καὶ νῦν ἀκόμη ὁ ἄραψ ἔχει ἐξ χιλιάδας λέξεις διὰ τὴν κάμηλον, δύο χιλιάδας διὰ τὸν ἵππον, πεντήκοντα διὰ τὸν λέοντα καὶ διακοσίας διὰ τὸν ὄφιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ γενέσει τῆς γλώσσης ἐσχηματίσθησαν διὰ πᾶσαν μερικὴν παράστασιν ἐπὶ διαφόρων σημείων τοῦ γλωσσικοῦ ἐδάφους ποικιλώταται ὀνομασίαι, αἱ ὅποια κατέστησαν πρὸς ἀλλήλας εἰς τὸν «περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀγῶνα» (ἀνταγωνισμόν), ἕως οὗ ἐπὶ τέλους ἐκ λόγων οἰωνδῆποτε τὰ σήμερον ἐν χρήσει ὀνόματα ἤραντο τὴν νίκην κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἐκφορῶν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ πάντων.

§. 37 Περὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ.

Ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἔμφυτος καὶ πραγματικὴν ὑπόστασιν ἔχουσα δύναμις τῆς ψυχῆς, διότι ἀναπτύσσεται βαθμυδὸν ὑπὸ ὅρους τινός, ἡ δὲ ἀνάπτυξις αὐτῆ ἀρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης νεότητος καὶ διαρκεῖ μέχρι γήρως. Ἐν ᾧ δ' ἡ μὲν μνήμη προχωροῦσης τῆς ἡλικίας ἐξασθενεῖ, ἡ δὲ φαντασία ἀμβλύνεται, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρός καὶ τοῦ πρεσβύτου στηρίζεται κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ συνεχῶς ἐπιδιδόντος αὐτῶν νοῦ.

Οἱ ὅροι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦ εἰναι οἱ ἐπόμενοι·

1. Ἀνάγκη καὶ ὑπάρχη ὅλη τις, ὅπως ἐξασκῆται ἐν αὐτῇ ὁ νοῦς. Τὴν ὅλην ταύτην χορηγεῖ ἡ αἰσθησις καὶ ἡ μνήμη, αἱ ὁ-

παύει ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας. Ὅσῳ ἐμπειρότερος εἶναι τις, τόσῳ μείζον ὕλικόν προσφέρεται εἰς τὸ κριτικὸν αὐτοῦ.

2. Ὅπως συνδεθῇ λογικῶς τὸ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς μνήμης χορηγούμενον ὕλικόν τῆς ἐμπειρίας, ἀνάγκη νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸ κίνησις τις, δι' ἧς αἱ ἱστορικῶς παρχχθεῖσαι, οὐχὶ ὁμῶς πάντοτε λογικαὶ συνδέσεις διαλύονται καὶ ἀντικαθίστανται ὑπὸ νέων, πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν παραστάσεων συμφωνουσῶν μορφῶν. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων φαντασία. Ἡ ἀνοησία τῶν ζώων πηγάζει ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐλευθέρως κινήσεως τῶν παραστάσεων, τ. ἔ. ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς φαντασίας.

3. Τινὲς παρχστάσεις πρέπει ν' ἀποχωρισθῶσι τῶν λοιπῶν, καὶ νὰ ἀναβῶσιν εἰς ὕψηλούς βαθμούς σαφηνείας. Τοῦτο δεῖται πρὸ πάντων προσοχῆς. Ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τῆς νοήσεως εἶναι ἡ διασκέδασις τοῦ νοῦ, ἡ ἀπὸ ἀντικειμένου εἰς ἀντικείμενον μεταπηδῶσα. Ἡ μελαγχολικὴ κρῆσις, τῇ ὁποίᾳ παρκαλοῦθε ὁ ἐλάχιστος ῥοῦς καὶ ἡ ἀξιολογώτατη ἰσχὺς τῶν παρχστάσεων, εἶναι ἡ πασῶν ἐπιτηδειοτάτη εἰς τὸ νοεῖν. — Ἡ ἀνάγκη διδάσκει ἡμᾶς νὰ νοῶμεν, διότι προσηλῶνει διαρκῶς τὴν ἡμετέραν προσοχὴν εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα.

4. Πρὸς ἀνωτέραν διάπλασιν τοῦ νοῦ εἶναι πρὸς τοῦτοις ἀναγκαιὰ ἀγωγή καὶ διδασκαλία. Ἐὰν ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ὤφειλε νὰ ἐξεύρῃ δι' ἰδίης ἐνεργείας τὰς λογικὰς σχέσεις τὰς μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας ὑπαρχούσας, θὰ περιωρίζετο ἀναγκαιῶς εἰς μερικὰς γνώσεις μόνον, αἱ ὁποῖαι προσφέρονται αὐτῷ ὑπὸ τῆς τύχης ὡς κόκκοι ἀληθείας ἐν τῇ ψάμμῳ τοῦ βίου. Ἀγωγή καὶ διδασκαλίᾳ προσυπαντῶσιν αὐτῷ ἐνταῦθα, προσφέρουται αὐτῷ δλόκληρα συστήματα λογικῶν σχέσεων. Τοιαῦτα συστήματα, ἐν οἷς συνειργάσθη ἀπὸ κοινοῦ ὁ νοῦς ἀναριθμήτων κεφαλῶν καὶ ὁλοκληρῶν γενεῶν, εἶναι αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ διδασκαλίαι. Ἡ μετὰδοσις αὐτῶν γίνεται διὰ τῆς γλώσσης, ἥτις δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον καὶ σπουδαιότατον ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας.

Ἡ διάπλασις τοῦ νοῦ δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπλῶς προσωπικὸν ἔργον τοῦ ατόμου, ἀλλὰ κοινὴ ἐργασία τῆς κοινωρίας καὶ τοῦ γένους. Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, τῶν ἀποπληνύσεων καὶ τῆς προόδου αὐτοῦ. Τὸ τέμαξ αὐτῆς εἶναι ἡ παντελής καὶ πάντα περιλαμβανούσα διασκευὴ καὶ ἐμφύχωσις τοῦ ὕλικου τῆς ἐμπειρίας ὑπὸ τοῦ νοῦ.

Σημ. Ὡς ἐκφρασις ἰδιαιτέρας τελειότητος τοῦ νοῦ θεωροῦνται ἡ ἀγχινοσία, ὁ ἐξυγία καὶ βαυδύνοια. Ἡ τελειότης τῶν διανοητικῶν προϊόντων ἐκφράζεται ἀπὸ τῆς ἐναργείας καὶ σαφηνείας αὐτῶν, ὡς ἡ μὲν πρώτη κη-

τετ νὰ φωτίσῃ τὴν ἔννοιαν πρὸς τὰ ἔσω ἐξαίρουσα τὸ περιεχόμενον, ἡ δὲ τελευταία πρὸς τὰ ἔσω διακρίνουσα αὐτὴν ἀπ' ἄλλων ἔννοιῶν. Ἡ μὲν ἀγγίνοια ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐνάργειαν, ἡ δὲ ὀξύνοια εἰς τὴν σφήνειαν τῶν ἔννοιῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατασκευάζεται δι' ἀνακλύψεως νέων ἀναφορικῶν γνωρισμάτων συνθέσεις ἐκπληττούσας, ἡ δὲ δευτέρα ἐξαίρουσα τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα ἐπιχειρεῖ νέας ἀνάλυσις τῶν παραστάσεων· ἐκείνη μὲν ἀναζητεῖ τὰς ὁμοιότητας· αὕτη δὲ τὰς ἀνομοιοτήτας τῶν ἔννοιῶν. Ἡ μὲν ἀγγίνοια εἶναι δημιουργικὴ, ἡ δ' ὀξύνοια κριτικὴ, ἐκείνη συνθετικὴ, αὕτη ἀναλυτικὴ. Ὡς ἀνώτερος βαθμὸς τῆς ὀξύνοιας ἐμφανίζεται ἡ βαθύνοια, ἥτις δύναται διὰ τῆς λεπτοτάτης διακρίσεως τῶν γνωρισμάτων νὰ φέρῃ εἰς τὰς μάλιστα κεκυρμένους ἀληθείαις, ἀλλὰ καὶ νὰ περιπέσῃ εἰς ματαιὰς λεπτολογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΣ

§. 38*. Ἀνάπτυξις τῆς παραστάσεως τοῦ Ἑγώ.

Ἡ αὐτοσυνειδησίς εἶναι ἡ πρῶτος τοῦ οἰκείου Ἑγώ. Αὕτη ὁμῶς δὲν ὑπάρχει ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλ' ἀναπτύσσεται ὕστερον καὶ πάσχει τηλικαύτην σειρὰν ἀλλοιώσεων ὑπὸ τῆς αὐξανομένης ἐμπειρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων, ἡλικίαν οὐδὲν ἄλλο ψυχικὸν μόρφωμα· διότι ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παχυλωτάτης σωματικότητος τελευτᾷ εἰς τὴν παντὸς περιεχομένου ἀμοιρον πνευματικότητα.

Τὸ παιδίον δηλονότι γνωρίζει κατὰ πρῶτον καὶ νοεῖ ἑαυτὸ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ οἰκείου σώματος. Ἀλλὰ τὰ μέλη καὶ τὰ ὄργανα τοῦ σώματος εἶναι αὐτῷ κατ' ἀρχὰς τόσον ἀλλότρια, ὅσον πάντα τὰλλα πράγματα. Ἡ μεταξὺ τῆς εἰκόνης τοῦ σώματος καὶ τῶν εἰκόνων τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων ὑπάρχουσα διαφορὰ γίνεται εἰς τὸ παιδίον ὀλίγον κατ' ὀλίγον γνωστή.

Μεγάλως δὲ πρὸς τοῦτο συμβάλλεται τὸ κράτος, ὅπερ κέκτηται ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα πράγματα, καὶ δι' οὗ δύναται κατὰ βούλησιν ν' ἀνανεῖ τὰ αἰσθήματα ἐκείνων, ἐν ᾧ ἐν τούτοις ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου αἱ ἀπτικές καὶ ὀπτικές εἰκόνες τοῦ οἰκείου σώματος φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς ἰδιάζον τι, δι' οὗ ἀποχωρίζονται βεβηληδὸν ἀπὸ τῶν εἰκόνων τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων, ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ἐπόμενον. Τὸ παιδίον δηλονότι ψηλαφῶν τὰ ἑαυτοῦ μέλη, αἰσθάνεται πρὸς τῷ ἀπτικῷ αἰσθηματι καὶ τὸν πόνον, ὃν ἡ πίεσις διεγείρει. Ἐνεργεῖ τε καὶ πάσχει

συγχρόνως ἐνταῦθα, ἐν ᾧ ψηλαφῶν τᾶλλα πράγματα ἐνεργεῖ μόνον. Ἐάν π. χ. νύξωμεν ἐκυτοὺς διὰ βελόνης, ἔχομεν τὴ τῆς ἀφῆς αἰσθημα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸν πόνον· ἐάν νύξωμεν ἄλλον, ἔχομεν μόνον τὸ αἰσθημα τῆς ἀφῆς, ἐκεῖνος ὅμως καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ πόνου. Ἐπακολούθημα τούτων εἶναι, ὅτι τὰ αἰσθημάτων, ἅτινα συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ εὐχέρεστου ἢ δυσχερέστου συναίσθηματος, ἀποχωρίζονται ἐκείνων, παρ' οἷς τοῦτο δὲν συμβαίνει. Ὑπὸ τὰ ὑπὸ ὠρισμένων πάντοτε συναισθημάτων παρακολουθούμενα αἰσθημάτων ἀποτελοῦσι συλλήβδην τὴν πράσσειν τοῦ οἰκείου σώματος.

Ὅταν τὸ παιδίον νῦν κλείη τοὺς ὀφθαλμούς, φράσῃ τὰ ὦτα, τὴν ῥίνα, παρτηρεῖ ὅτι ἐκλείπουσι μὲν τὰ αἰσθηματα, ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καταλαμβάνουσιν ἀναμνήσεις, εἰκόνες, αἰτίνες ἐμμένουσι καὶ ἐάν δὲν αἰσθάνηται τὸ ἐκυτοῦ σῶμα, ὥς φέρεται μεθ' ἐκυτοῦ καὶ ἀφ' οὗ σβεσθῶσι τὰ αἰσθηματα, καὶ πάλιν παρῃ γαί ἐν ᾧ ταῦτα λείπουσι· τοῦτο συνεπάγεται πάλιν χωρισμόν τινα ἐν τῷ εἰρημένῳ συμπλέγματι τῶν παραστάσεων. Σύμπλεγμα δηλονότι παραστάσεων, ὑπερ ἐμμένει καὶ ὅταν αἱ αἰσθήσεις δὲν ἐνεργῶσιν, ἀποχωρίζεται ἐκ τοῦ πρώτου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐσωτερικοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ αἰσθηματα, ἅτινα πρὸς ἐκεῖνο εἶναι τι ἐξωτερικόν, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι τὸ σῶμα ὡς τὸ Ἐγὼ ἡμῶν ἀντετίθετο τοῖς ἐξωτερικοῖς πράγμασιν.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης βαθμίδος τὸ ἀντικείμενον τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγὼ ἐγένετο ἤδη πνευματικώτερον· ὥσπερ πρότερον τὸ σῶμα, ἀποτελεῖ νῦν τὴν ἀληθῆ ἡμῶν οὐσίαν ἐκεῖνο τὸ ἐσωτερικόν, γνωρίζομεν ἐαυτοὺς ἀντιθέτως πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι ὡς νοοῦντας (παριστάνοντας). Ἀλλ' αἱ ἐπὶ μέρους παραστάσεις, τὰ συναισθηματα καὶ αἱ ὀρέξεις ἐκλείφονται ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, μένει δ' αὐτὸ τὸ νοεῖν (παριστάνει), συναισθάνεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι, οὗτινος ἐστὶν εἶναι τὸ οἰκεῖον Ἐγὼ. Εἰς τὸ Ἐγὼ τοῦτο οὐδὲν ὠρισμένον νόημα, οὐδὲν ὠρισμένον συναίσθημα, οὐδ' ἐπιθυμία εἶναι οὐσιώδης, ἀλλ' αὐτὸ μόνον τὸ νοεῖν, συναισθάνεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι ἐν γένει. Ὡς ἐνόησε τοῦ νοοῦντος, συναισθάνομένου καὶ ὀρεγομένου δέχεται ἐν ἐκυτῷ πᾶν τὸ νοεῖν, συναισθάνεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι, περιλαμβάνει σύμπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, διότι πᾶν ψυχικόν φαινόμενον εἶναι μέρος αὐτοῦ, οὐδὲν ὅμως τὸ ἐξκντλεῖ. Ἐκτάκτως πλοῖσιον κατὰ τὸ φαινόμενον, εἶναι ὅμως κυρίως ἐνδεδές. Διότι εἰ καὶ πᾶν νέον φαινόμενον προστίθῃ τῷ Ἐγὼ νέον τι, τῶς μὴ ὑπάρχον, ἐν τούτοις δὲν συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνισχύει μόνον τὴν πράσσειν τοῦ ἀνοοῦντος, συναισθα-

νομένου καὶ ὁρεγομένου ὄντος ἐν γένει». Ὁπὼν δὲ μᾶλλον ἀποτίθεται τὰ καθ' ἑκαστον νοήματα, συναισθηήματα καὶ ὁρέξεις, τὸς καθ' ἑαυτὸν ὑφίσταται ἡ κοινὴ εἰκὼν (§. 34) τοῦ νοούντος, συναισθηνόμενου καὶ ὁρεγομένου ἐν γένει, ἥτις ἐάν ἡδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τελείαν καθαρότητά, θὰ περίστασε τὴν λογικὴν ἐννοίαν τοῦ Ἐγώ. Ἀλλ' ὡς πᾶσι αἱ κοινὰ εἰκόνες τηρεῖ καὶ αὕτη τὴν τὸ σαλεῖσθαι, αἱ ἐπὶ μέρους ἐντελῶς ἀτομικαὶ παραστάσεις, συναισθηήματα καὶ ὁρέξεις, ἐξ ὧν ἐγεννήθη, ἀπολείπουσι, καὶ ἀφανίζονται, ἐν τῇ συνειδήσει σκοτεινὰ ἔχρη ἐαυτῶν, διὰ τὴν παραστάσεως τοῦ Ἐγώ ἐνὸς ἐκάστου εἶναι ἀναγκαιῶς ἀτομικὴ καὶ τοιαύτη, οἷον οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἔχῃ, διότι οὐδεὶς ἔχει τὰς αὐτὰς παραστάσεις, συναισθηήματα καὶ ὁρέξεις.

§. 39*. Τύχαι καὶ πάθαι τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγώ.

Μετὰ τὴν πρώτην, τῆς ἀκατεργάστου ἐμπειρικῆς βεβαιότητος, ἐφ' ἧς αἱ παραστάσεις τοῦ οἰκείου σώματος συνεισέρχονται εἰς τὴν παραστάσιν τοῦ Ἐγώ, καὶ τῆς ὑφίστης, ἥτις εἶναι ἐφικτὴ μόνον ὡς λογικὴ ἀπείτησις τοῦ νὰ νοώμεν τὸ νοῶν (παριστάνον), συναισθηνόμενον καὶ ὁρεγόμενον ὃν ὡς καθαρὸν Ἐγώ ἀνευ ἀτομικῆς πρόσμιξεως, σκευεῖ ἐνθα καὶ ἐνθα ἡ ψυχικὴ, ἡ πραγματικῶς δεδομένη παραστάσις τοῦ Ἐγώ ἐν πάτῃ δεδομένη στιγμή, παρὰ μὲν τοῖς μὴπω ἀνεπτυγμένοις καὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις μᾶλλον εἰς τὴν πρώτην, παρὰ δὲ τοῖς ὠριμωτέροις καὶ ψυχικῶς μεμρφωμένοις μᾶλλον εἰς τὴν τελευταίαν προσεγγίζουσα. Ὁ φυσικὸς δὲ ταύτης δεσμός εἶναι τὸ ὄνομα, δι' οὗ ἀκούομεν καὶ τοῦ παιδίου δηλοῦντος ἐκυτό, εὐθὺς ὡς ἐξεγερθῇ ἐν αὐτῷ ἡ παραστάσις ἐαυτοῦ. Τὸ ὄνομα συγχωνεύεται τόσον ἐνδομύχως μετὰ τοῦ Ἐγώ εἰς ἓν, ὥστε ἀπολλυμένου αὐτοῦ φαίνεται καὶ τοῦτο συναπολλύμενον. Ὅστις βούλεται νὰ φύγῃ ἐκυτὸν ἀποτίθεται ἐν πρώτοις τὸ ὄνομα ὁ παράφρων, ὁ ἀπολέσας τὴν συνειδήσιν τοῦ ἀρχίου Ἐγώ, λαμβάνει πρὸ πάντων νέον ὄνομα. Ἐν γλώσσαις ἀνεπτυγμέναις καὶ ἐχούσαις γραμματικὴν κεκαλονισμένην τὴν θέσιν τοῦ ὀνόματος, ὑπερ τὸ παιδίον καὶ ὁ ἄγριος μέτεχειρίζονται πρὸς δῆλωσιν ἐκυτῶν, καταλαμβάνει τὸ πρῶτον πρόσωπον, τὸ Ἐγώ, τῆς παραστάσεως τοῦ οἰκείου ὡς τοῦ πλησιεστάτου ὄντος προτασσομένης πάσων τῶν παραστάσεων τῶν ἀπωτέρω κειμένων ὄντων καὶ ἀντιτιθεμένης καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ σῶμα ὡς πρᾶγμα διάφορον ἡμῶν.

Ἐάν ἡ ἀνάπτυξις τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγώ ἀπὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ εἰς τὸ καθαρὸν δὲν ἀνέρχεται εἰς τὸ νοεῖν, συναισθάνεσθαι καὶ ὁρέεσθαι ἐν γένει, ἀλλ' ἐγκαθιδρύεται ἐν τινι περιωρισμένῳ κύκλῳ παραστάσεων, συναισθημάτων καὶ ὁρέξεων, εἶναι

δυνατὸν νὰ γείνωσιν ἐν τῷ Ἐγὼ διαιρέσεις. Ὁ μὲν δηλονότι νοεῖ ἐκυτὸν ὡς πατέρα, ὁ δὲ ὡς ἡγεμόνα, καὶ τρίτος τις ὡς στρατηγόν, ἀπαρξάλλεται ὡς ὁ μὲν Λάπων διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ δένδρου νοεῖ τὴν σημίδα καὶ πύκην, ὁ δὲ ἀρχὴ τὸν φοῖνικα (πρβλ. §. 34). Αὕτη ἡ ἐμπειρικὴ φύσις τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγὼ ἐπιτρέπει τὴν συνύπαρξιν πολλῶν ἐμπειρικῶν Ἐγὼ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἅτινα, ἐὰν ἑκάστον καθ' ἑαυτὸ προσλαμβάνωσι τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀρχόμενον κύκλον παραστάσεων, δύνανται νὰ γεννήσωσι τὴν ἀπάτην τῆς παρουσίας πολλῶν προσώπων ἐν ἐνὶ ὄντι. Πολλάκις ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ φαίνονται δύο ἄνθρωποι ἐν ἐνὶ οἰκοῦντες, ὧν ἑκάτερος εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἑτέρου. Ἐν νότοις, ἐν τῷ ὄνειρῳ ἀπονέμεται τὰς ἰδίους ἡμῶν παραστάσεις εἰς ἄλλα ὄντα καὶ σγίζομεν οὕτω τὸ Ἐγὼ ἡμῶν εἰς πολλὰ διάφορα Ἐγὼ. Ἐὰν ἡ διαίρεσις τοῦ Ἐγὼ καταστῇ διαρκής, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἀδιακόπως ἢ μετὰ τινων φωτεινῶν διαλειμμάτων φαίνεται ἑαυτῷ ἕτερος τοῦ ὄντος, γεννᾶται ψυχικὴ γόσος. Τὸ ἐν Ἐγὼ οὐδὲν γινώσκει τότε περὶ τοῦ ἑτέρου, νοεῖ, συναισθάνεται, ἐπιθυμεῖ μόνον ἀπὸ τῆς ἰδίας στάσεως, ἀπὸ ταύτης δὲ μετ' ἐντελοῦς ἀκολουθίας Ὁ νοστὼν τῷ πνεύματι, ὅστις θεωρεῖ ἑαυτὸν βασιλέα, λαμβάνει καὶ τὰ σήματα τοῦ ἀζιωματοῦ τούτου, ἀπαιτεῖ τὰς προσηκούσας τιμὰς καὶ φέρεται συνήθως μετὰ τῆς πρεπούσης σεμνότητος, ἐν δὲ τῷ φωτεινῷ διαλείμματι, ὅποτε πάλιν ἀναδύεται τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ Ἐγὼ, οὐδὲν γινώσκει ὁ παρὰφρων περὶ τῆς πράξεως αὐτοῦ ταύτης ὅθεν τὰ λεγθέντα καὶ πράχθέντα ὑπ' αὐτοῦ καθ' ὃν χρόνον ἦτο περιβεβλημένος τὸ βασιλικόν Ἐγὼ δύνανται νὰ καταλογισθῶσι μόνον εἰς τοῦτο, οὐχὶ εἰς τὸ Ἐγὼ αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ φωτεινῷ διαλείμματι. Ὅμοιον δύναται νὰ συμβῇ τῷ ὀνειρώττοντι, τῷ δραματικῷ ποιητῇ, ὅστις ταῦτίζεται πρὸς τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα, καὶ αὐτῷ τῷ πρὸς στιγμὴν μόνον ἢ περιοδικῶς «ἀφαιρουμένῳ», ὅστις κατὰ τὴν κατὰστασιν ταύτην ἀληθῶς ἐξώλεσεν ἑαυτὸν» (τὸ ἔχει χαμένον).

§. 40*. Ἑσωτερικὴ αἴσθησις καὶ αὐτοσυνειδησία.

Ἀφ' οὗ ἡ παράστασις τοῦ Ἐγὼ φθάσῃ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἰς βαθμὸν τινὰ ἀναπτύξεως, (ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει ἐν ὅσῳ πολλὰ ἐμπειρικὰ Ἐγὼ συνυπάρχουσιν ἐν τῇ ψυχῇ), ἐπειδὴ ἐγεννήθη ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχουσῶν παραστάσεων, συναισθημάτων καὶ ὁρέξεων, ἐνεργεῖ πρόσληψιν ἐπὶ πασῶν τῶν ψυχικῶν καταστάσεων. Αὗται δηλονότι ἐρχονται εἰς σχέσιν τινὰ πρὸς αὐτήν, τ. ἑ. περιστρέφονται οὐχὶ ὡς ψυχικαὶ καταστάσεις ἐν γένει, ἀλλ' ὡς ἑκατὴ παραστάσεις, ἡμᾶς συναι-

σθήματα καὶ ἑμοὶ ὀρέξεις. Τὸ φαινόμενον ταύτης τῆς ἰδιοποιήσεως τῶν τελευταίων ἐκ τοῦ Ἐγὼ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις. Αὕτη προφανῶς δὲν εἶναι ἔμφυτος, ἀλλὰ δέον νὰ προσκτηθῇ, διότι προϋποτίθῃσι τὴν παράστασιν τοῦ Ἐγὼ, ἔστω καὶ ἀτελῶς ἔτι μεμορφωμένη. Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθησεως μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ αὐτοπαρατηρησις, ἥτοι ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίληψις, καὶ ἐπομένως ὁ θεμελιώδης ὅρος τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας.

Ἐὰν ἡ πρόσληψις, ἣν ἡ παράστασις τοῦ Ἐγὼ ἀντικεῖ, ἐπεκτείνηται οὐ μόνον ἐπὶ πάσας τὰς λοιπὰς ψυχικὰς καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτὴν ἐκείνην, τ. ἔ. ἐὰν νοῶ οὐ μόνον ταύτας τὰς τελευταίας ὡς ἑμὰς ἀλλὰ καὶ ἑμὲ αὐτὸν ὡς ὃν νοοῦν, συναισθητόμενον καὶ ὀρεγόμενονον, γεννᾶται τὸ φαινόμενον τῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἐν τῇ αὐτοσυνειδησίᾳ νοοῦν καὶ νοούμενον εἶναι τὸ αὐτό, τ. ἔ. τὸ Ἐγὼ, ὑπάρχει γνῶσις οὐ μόνον περὶ τῶν ψυχικῶν μου καταστάσεων, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς γνώσεως. Ὡς ἐκεῖ ἀποδίδεται εἰς τὸ Ἐγὼ ἡ ψυχικὴ κατάστασις, οὕτως ἐνταῦθα αὐτὸ τοῦτο πάλιν εἰς τὸ Ἐγὼ. Ἐγὼ (ὁ νοῶν) εἰμι Ἐγὼ (ὁ νοούμενος). Τὸ δυνατόν ταύτης τῆς ταυτότητος ἀποτελεῖ πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς· ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἐκτίθησι μόνον τὸ γεγονός, ὅπερ παράγεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται ἡ ἰδιοποίησις παντὸς ἄλλου ψυχικοῦ φαινομένου.

Ἡ διαίρεσις τοῦ Ἐγὼ συνεπάγεται τὴν τῆς αὐτοσυνειδησίας. Παρὰ μὲν τῷ ψυχικῶς νοοῦντι ἡ ἐνότης ταύτης εἶναι διεσπασμένη· παρὰ δὲ τῷ ὕψιζίνοντι διαρκεῖ αὕτη ἀδιακόπως, διὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐμπειρικὸν Ἐγὼ τόσον πολὺ μεταβληθῇ, νοῶ ἐμκυτὸν, τοῦλάχιστον ἀνυδρῶς, ὡς τ' αὐτὸν, ὅς ἤμην ὡς παιδίον, ὡς νεανίας, ἀνὴρ καὶ γέρον. Αὕτη ἡ αὐτοσυνειδησίς εἶναι τὸ μόνιμον καὶ σταθερὸν σημεῖον ἐν τῇ μεταβλλομένῃ ῥοῇ τοῦ ψυχικοῦ βίου, τὸ κέντρον, εἰς ὃ πάντα ἀναφέρονται καὶ ἀφ' οὗ πάντα ἐξέρχονται, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΑΝΕΣΘΑΙ.

(ΗΔΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΑΥΠΕΙΣΘΑΙ).

§. 41. Γένεσις τῶν συναισθημάτων.

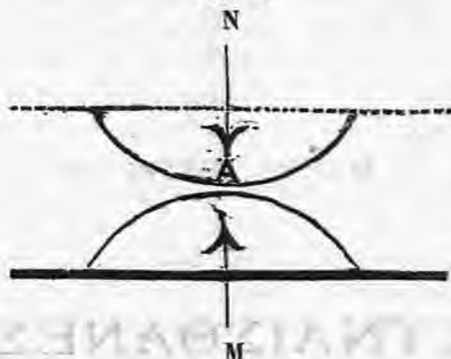
Αἱ καταστάσεις τῆς συνειδήσεως ἡμῶν δικτελοῦσιν ἐν ἀκαταπαύτῳ ῥοῇ. Διγνεκῶς εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν νέαι παρυστάσεις καὶ ἀπωθοῦσι τὰς παλαιάς, αὗται ὅμως δὲν ὑποχωροῦσιν ἄνευ ἀντιστάσεως, ἥτις ἐξέρχεται ἐκ τῆς ἰδίης αὐτῶν ἰσχύος καὶ ἐκ τῆς τῶν «βοηθειῶν» αὐτῶν.

Ἀκαταπαύστως λοιπὸν συμβαίνει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει κώλυσις καὶ προαγωγή. Ἐὰν αὗται εἶναι ἀσθενεῖς καὶ στιγμιαῖαι μόνον, μένουσιν ἀπραγμάτοι. Ἢ λήθη ὀνόματος, ἢ ἀναγνώρισις προτύπου συμβαίνει ἄνευ ἑτέρου ἐν ἡμῖν.

Ὅταν ὅμως σίμπλεγμα ἢ σειρά παραστάσεων, ἥτις ἀνέβαινεν ἢ ἐξετυλίσσετο, κατέρχῃται ἢ ἀνακόπῃται αἰφνης ὑπὸ τινος ἀντιθέσεως X, αἱ παρυστάσεις τότε θ' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν κώλυσιν, ἣν πρόκειται νὰ ὑποστῶσι, καὶ οὕτω δὴ θὰ καταστήσῃσι ταύτην ἐκτιστητήν. Τὸ παριστάναι εὐρίσκειται ἐνταῦθα οὕτως εἰπεῖν συνεσφηνωμένον μεταξὺ δύο ἀντιθέτων δυνάμεων, μεταξὺ τῶν κωλυουσῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν προαγουσῶν βοηθειῶν. Ἢ κατὰ τῆς κωλύσεως ἀντίστασις πρὸς αἰσθημα, καὶ δὴ συνκίσθημα λύσης. Ἐὰν δὲ διὰ τῆς κατανικήσεως τῶν ἀντιθέσεων ὑπὸ τῶν βοηθειῶν ἀρθῇ ἐντελῶς ἢ κατὰ μέρος ἡ κώλυσις, συμβαίνει τότε αἰφνιδίᾳ προαγωγή τῶν παρυστάσεων, ἣν αἰσθανόμεθα ὡς συνκίσθημα ἡδονῆς.

Τοῦτο γίνεται κατὰ φανερότερον ἐκ τοῦ ἐπομένου σχήματος
τῆς κατὰ τὸ συναίσθημα στενοχωρίας.

Σχ. 6.

A = ἔδρα τοῦ συναισθημάτος.

M = βοήθειαι· N = ἀντιθέσεις.

I. $N > M$: κώλυσις, πίσις, λύπη.

II. $M > N$: προαγωγή, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς πίεσεως, ἡδονή.

Συναίσθημα λοιπὸν εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς προαγωγῆς ἢ κωλύσεως τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς· καὶ δὴ συναίσθημα ἡδονῆς μὲν, ὅταν ἡ ψυχὴ λαμβάνῃ συνειδησιν προαγωγῆς, λύπης δέ, ὅταν αἰσθάνηται κώλυσιν.

Ἡ ζῶν τῆς ψυχῆς εἶναι τὸ περιστάναι· διὸ πᾶσα μὲν προαγωγή τῶν παρεστάσεων εἶναι καὶ προαγωγή τῆς ζωικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς· πᾶσα δὲ κώλυσις αὐτῶν εἶναι καὶ κώλυσις τῆς τελευταίας. Τὸ συναίσθημα λοιπὸν δύναται νὰ ἐρισθῇ καὶ ὡς συνειδησις τῆς ὑψώσεως ἢ πτώσεως τῆς ζωικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς.

Σημ. Παραδείγματα θέλουσι σαφηνίσει τοῦτο. Ὁ φίλος μου ἀπέθανεν, αἱ δὲ παρεστάσεις· αἱ μετὰ τοῦ συμβάντος τούτου συνδεόμεναι γεννώσιν ἐν ἡμῶν συναίσθημα λύπης. Ἡ παρεστάσις τοῦ ζῶντος φίλου στηρίζεται ὑπὸ ἀπείρων βοήθειων (πᾶν ὅ τι με ἀναμνησθεῖ τὸν φίλον, πάντα τὰ συμβεβηκότα, συνομιλίας, κοινὰ ὀρονήματα καὶ περιπέτειαι, τὰ συνδεόντά με μετ' αὐτοῦ, εἶναι τοιαῦτα), συγχρόνως δὲ κωλύεται ὑπὸ ἰσχυρᾶς ἀντιθέσεως, ἥτις δὲν δύναται νὰ μηδενισθῇ, ὑπὸ τῆς παρεστάσεως δηλαδὴ τοῦ τε νεκροῦ φίλου, ὑπὸ τῆς ἀκταμαχίτου πεποιθήσεως, ὅτι ἀπέθανεν. Αἱ ἀντιθέσεις ὑπερνικῶσιν ἐνταῦθα τὰς βοήθειας, ὅθεν προέρχεται τὸ συναίσθημα τῆς λύπης. Ἐὰν ἡδύνατο ν' ἀρθῶσιν αἱ ἀντιθέσεις, ἔαν π. χ. ὁ φίλος ἔκπαρθετο εἰς τὴν ζωὴν, τὸ συναίσθημα τῆς λύπης θὰ μετέπιπεν εἰς τὸ τῆς ἡδονῆς.

§. 42. Διαίρεσις τῶν συναισθημάτων.

Ἡ γένεσις τοῦ συναισθημάτος ἢ κρέμαται ἐκ τῆς μορφῆς μό-

της, εἰς ἣν ἄγει τὰς παραστάσεις ἢ εἰς μόνον τὸν ψυχικὸν μηχανισμόν ἐγκαταλελειμμένη πορεία αὐτῶν, καὶ ἐπομένως εἶναι παντελῶς ἀνεξάρτητος τοῦ ποιοῦ τῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν πηγάζει, ἢ ἔχει τὴν ἐδρὰν ἐν τινὶ ὁρισμένῃ ποιότητι τῶν παραστάσεων. Καὶ τὰ μὲν συναισθημάτων τοῦ πρώτου εἶδους, ἐπειδὴ δύνανται νὰ ἐξεγείρωνται διὰ παραστάσεων οἰουδήποτε ποιοῦ, εἶναι ἄστατα, τὰ δὲ παραγόμενα ἐκ τοῦ ὁρισμένου ποιοῦ ὁρισμένων παραστάσεων, χαρακτηρίζονται ὡς σταθερά. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἐν πάσῃ παραστάσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ παραστάσει κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶναι διόφορα, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐνδέχεται παρὰ διαφορὰς ἀτόμοις νὰ διαφέρωσιν («τὰ γὰρ αὐτὰ τοὺς μὲν τέρπει τοὺς δὲ λυπεῖ, καὶ τοῖς μὲν λυπηρὰ καὶ μετητά ἐστὶ τοῖς δὲ ἡδέα καὶ φιλητά»), ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐπειδὴ δεικνύουσι τὴν ποιικίαν, ὅσοι καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅσαι αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου, ὠνομάσθησαν δικαίως ὑποκειμενικὰ συναισθημάτων (κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα καὶ λυπηρά). τὰ δὲ δεύτερα, ἐπειδὴ ἐξκρῶνται πάντοτε ἐκ τοῦ ποιοῦ ὁρισμένων τινῶν παραστάσεων, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε καὶ παρὰ πᾶσιν εἶναι τὰ αὐτά, διότι καὶ τὸ ποιοὺν τῶν παραστάσεων τούτων μένει αἰ καὶ παρ' ἅπασιν τὸ αὐτό, ἐκλήθησαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὑποκειμενικὰ συναισθημάτων «ἀντικειμενικὰ» (καθ' αὐτὰ ἡδέα καὶ λυπηρά).

Πρὸς τούτοις τὰ μὲν ὑποκειμενικὰ συναισθημάτων διακρίνονται εἰς γενικά, ἀπλούστερα καὶ ἀόριστα μᾶλλον, καὶ εἰς ἐιδικά, πολυπλοκώτερα καὶ ὁρισμένα, τὰ δὲ ἀντικειμενικὰ εἰς κατώτερα ἢ ὑλικά, καὶ εἰς ἀνώτερα ἢ πνευματικὰ συναισθημάτων· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς καθόλου διακρίνομεν πάλιν τὰ ἰδίως πνευματικὰ ἢ τοὶς συναισθημάτων τῆς ἀληθείας, τὰ καλλολογικὰ καὶ ἠθικά· τοῖς τελευταίοις δὲ τούτοις συνάπτονται τὰ θρησκευτικὰ, τὸ συναίσθημα τοῦ Ἐγὼ καὶ τὸ συμπαθητικόν. Σημειωτέον δὲ ὅτι πάντα τὰ εἶδη τῶν συναισθημάτων ὑποδιαιροῦνται πάλιν κατὰ τὸν τόνον εἰς ἡδέα καὶ λυπηρά.

§. 43. Τὰ γενικὰ ὑποκειμενικὰ συναισθημάτων.

Ἡ γενικὴ μορφή τοῦ συναισθήματος εἶναι ἡ κώλυσις καὶ προαγωγή τῶν παραστάσεων· τὸ αὐτὸ γεγονός δύναμεθα νὰ ἐκλάβωμεν καὶ ὡς ἐντασιν καὶ χαλάρωσιν, μείωσιν καὶ αὐξησιν, πτώσιν καὶ ἄρσιν τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας.

Τὰ γενικὰ συναισθημάτων στηρίζονται ἐπὶ ἀλλοιώσεων τινῶν τοῦ φαινομένου τούτου διὰ τῆς προσελεύσεως μερικωτέρων περιστατικῶν. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται, εἰς ἃς ἀντιστοιχοῦσι τὰ μερικὰ εἶδη τῶν γενικῶν συναισθημάτων, εἶναι αἱ ἐπόμεναι.

Βραδύτης καὶ ταχύτης ὡς μεταβολαὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς κινήσεως τῶν πρακτάσεων. Μουσική, χορός, διχοκέδασις, παιδικαὶ δύνανται νὰ ἐπενέγκωσι ταχύτητα· μονοτονίαι τῶν πέριξ, σκότος, ἡσυχία, ἀεργία βραδύτητα· ἐκεῖνα μὲν συνοδεύονται ὑπὸ ἡδονῆς, ταῦτα δὲ ὑπὸ λύπης. Τὰ αὐτὰ ρυθμιζόμενα δύνανται νὰ ἐμφανισθῶσι καὶ ὡς

Στενοχωρία καὶ ἀπαλλογή, ὧν ἐκείνη μὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς ἐπιτάξεως πολλῶν ἐν τῇ συνειδήσει συνκντῶσιν πρακτάσεων, ἡ δὲ ἐκ τῆς ἀρσεως τοῦ ὠθισμοῦ, διότι αἱ ἐντάσεις λύνονται διὰ τῆς αἰφνιδιαίας πολλῆς ἐμφανίσεως προκλαμβανουσῶν πρακτάσεων. Τούτοις συγγενὲς εἶναι

Τὸ συναισθημα τῆς δυσχερείας καὶ εὐχερείας. Ἐάν ἐν τινι προβλήματι, καταστάσει, ὁμιλίᾳ ἐπιβλήσῃται ἡμῖν πλέον ἢ ὅσον δυνάμεθα νὰ κτορθώσωμεν τὴν στιγμὴν ταύτην τοῦλάχιστον, ἔχομεν τὸ λυπηρὸν συναισθημα τῆς δυσκολίας· ἐάν ὅμως κτορθώσωμεν, ὑπάρχοντες τὸ νέον εἰς τὸ παλαιὸν (πρόσληψις), νὰ εὐρωμεν τὴν λύσιν καὶ νὰ φέρωμεν τὸν ῥυθμὸν τῶν πρακτάσεων εἰς τὸ σύνηθε· βεῖθρον, ἔχομεν τὸ ἡδύ συναισθημα τῆς εὐχερείας. Ἄπασαι αἱ καὶ ἔξιν ἐργασίαι καὶ ἐμπειρίαι συνοδεύονται ὑπὸ τοῦ συναισθηματος τῆς εὐχερείας. — Ἐκ τούτων παράγεται εἶτα

Τὸ συναισθημα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀδυναμίας ὡς τὸ συναισθημα τῆς περιουσίας ἢ ἐνδείας τῆς δυνάμεως ἡμῶν, καὶ ὅσον ἡ λύσις τῶν προτεθέντων ἡμῖν προβλημάτων γίνεται ἄνευ κόπου ἢ μόνον μετὰ κόπου. Μετὰ τῶν συναισθημάτων τούτων μίγνυται ἄλλως ἐν ἰσχυρᾷ δόσει τὸ ἰσχυρὸν αἶσθημα, διότι ἡ δύναμις τὴν ἀρχὴν εἶναι μόνον σωματικὴ δύναμις καὶ τὸ συναισθημα αὐτῆς· ἐξοχτάται ἐκ τῆς ὑπάρξεως σωματικῆς ὑγείας. Μετὰ τούτων συνδέεται

Τὸ συναισθημα τῆς ἐργασίας, τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς παιδιᾶς. Τὸ συναισθημα τῆς ἐργασίας εἶναι συναισθημα λύπης, προσερχόμενον ἐκ τῆς διζηκοῦς πίεσεως μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὁμάδος πρακτάσεων, τῶν τῆς ἐργασίας δηλαδὴ, καὶ εἶναι τότε ἀλγεινότερον, ὅσῳ ἀπεχθεστέρα εἶναι ἡ ἐργασία, τ. ἔ. ὅσῳ μᾶλλον ἡ ὁμάς τῶν τῆς ἐργασίας πρακτάσεων εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰς ἐπικρατούσας ἡμῶν πρακτάσεις. Τὴν ἀπόσεισιν τῆς ἐργασίας χαρακτηρίζει τὸ ἡδύ συναισθημα τῆς ἀναπαύσεως διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν τῆς ἐργασίας πρακτάσεων. Ἡ παιδιὰ παρακολουθεῖται ὑπὸ συναισθημάτων ἡδονῆς· διότι ἐν αὐτῇ τὸν μόνον ἐνσχολούμεθα εἰς τὰ ἀντικείμενα, ὅσον τέρπουσιν ἡμᾶς, χωρὶς νὰ αἰσθανώμεθα τὴν πίεσιν τῆς ἐργασίας.

Σημ. Βιτ' ἐξοχὴν σπουδαία εἶναι τὰ συναισθήματα τῆς ἐργασίας καὶ

ἀναπαύσεως, διότι ἅπας ὁ βίος ἡμῶν ἑξαρτᾶται ἐκ τοῦ ρυθμοῦ τοῦ με-
τιζῶ ἀμφοτέρων. Ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐργαζομένου καὶ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς
ἐργασίας ἐπικρατεῖ ὁμᾶς παραστάσεων ἐμπεριλαμβανούσα ἐν αὐτῇ τὴν πα-
ρίστασιν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει τις, καὶ τὴν τῶν μέσων τῶν πρὸς αὐτὸν
χρησιμοποιούντων. Αὕτη ἡ ὁμᾶς τῶν τῆς ἐργασίας παραστάσεων κυ-
ριεῖται τὴν συνείδησιν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐργασίας μᾶλλον ἢ ἥτιον καὶ ἑξα-
σκει διὰ τοῦτο διὰ μᾶλλον ἐπαισθητὴν γινομένην πίεσιν ἐπὶ τῶν ἄλλων πα-
ραστάσεων, αἵτινες συνωλοῦνται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐργάτου· εἶναι δὲ
αὗται αἱ λοιπαὶ φροντίδες, συμφέροντα καὶ κύκλοι τῶν παραστάσεων τοῦ
ἀνθρώπου. Ἐν ὅσῃ τις κατὰ μέρος τὴν ἐργασίαν, ἀπέρχεται ἡ ὁμᾶς τῶν
παραστάσεων αὐτῆς, καὶ δύναται νῦν νὰ καταλάβῃσι τὸν τόπον ἄλλαι πα-
ραστάσεις—ὁ ἄνθρωπος ἀναπαύεται. Ἡ ἀνάπαυσις αὕτη, ἣτις συνίσταται ἐν
τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς πίεσεως τῆς ἐργασίας, εἶναι μόνον ἀρνητικὴ ἢ χα-
λαστικὴ τῆς ἐντάσεως. Ἐάν διαρκέσῃ μακρότερον, ἢ κε νόσος, ἢ
συνιπύεται, ὅα ἐπενέγκῃ βραδύτητα ἐν τῇ κινήσει τῶν παραστάσεων, ἣτις
ἔστιν ἐπίσης καταθλιπτικὴ, ὥς πρότερον ἡ ἐργασία. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ
προσέλθῃ ἡ θετικὴ ἢ ἐξυψούσα ἀνάπαυσις, ἣτις προσάγει εἰς τὴν συνεί-
δησιν ἡμῶν νέας ὁμίδας παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι ὅμως, ἐπειδὴ ἀλλάσσουσιν,
οὐδέμιαν πίεσιν ἐξασκοῦσιν ἐπ' αὐτῆς. Αἱ παιδιαὶ πρὸ πάντων ἔλκουσιν ἡμᾶς
διὰ τῆς πλουσίας μεταβολῆς τῶν καταστάσεων. Ἡ κυρίως καλουμένη δια-
σκεδασίς ζητεῖ ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς μονοτονίας τῆς ἀνίας· διὰ
συνομιλίας ἑλευθέραι· καὶ παιδρᾶς, διὰ παιδιῶν, διὰ τῆς μετοχῆς εἰς ἐνδιαφέ-
ροντα ἐξωτερικὰ γινόμενα, φυσικὰ φαινόμενα, ἐορταί, διὰ τῆς ἀφροσύσεως
εἰς τὰς ἀπολαύσεις τῶν ὥραίων τεχνῶν κ.τ.λ. Ἡ διασκέδασις ὥς ἀκατανάγ-
κτος ἐνασχόλησις, εἶναι πάντοτε ἀντίθετος τῆς ἐργασίας, ἣτις οὐδέποτε
εἶναι ἐπὶ ἀλλοτρίᾳ ποιᾶς τινας ἀνάγκης.

§. 44. Τὰ εἰδικὰ (πολυπλοκώτερα) ὑποκειμε- νικά συναισθήματα.

Τὸ ἀπλόυστον παράδειγμα τοιούτων συναισθημάτων εἶναι
τὸ ἡδὺ συνκίσθημα, ὃ παράγει ἡ ἀναγνώρισις ἀντικειμένου τι-
νός. Ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀντίληψις ἐξυψοῦται ὑπὸ τῶν ὁμοίων
παραστάσεων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὥς ἀναπλάττει, τοῦτο δὲ
τὸ συμβᾶν γίνεται ἐπαισθητὸν ὥς χάρις τῆς ἀναγνωρίσεως. Ἐάν
ἐν τῷ μέσῳ ξένων ἀνθρώπων ἀπαντήσωμεν γνωστὸν πρόσωπον,
ἐάν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πλανώμενοι ἐξέλθωμεν εἰς γνωστὴν ὁδόν,
λαμβάνομεν τοῦτο τὸ συνκίσθημα. (Τὸ συνκίσθημα τοῦτο παρ-
τηρεῖται καὶ ἐν τοῖς ζώοις. Χάρᾳ τοῦ κυνὸς ἐν τῇ ἀναγνωρίσει
τοῦ κυρίου αὐτοῦ).

Συγγενῇ τοῖς εἶναι τὰ συναισθήματα τῆς προσδοκίας καὶ
τῆς ἐκδόσεως τοῦ προσδοκωμένου. Ἡ προσδοκία εἶναι πρόληψις
μελλούσης ἐκδόσεως ὑπὸ τῆς προτρεχούσης φαντασίας. Ἡ ἀνα-
πλασθεῖσκα παράστασις τῆς μελλούσης ἐκδόσεως βεβαιάζεται
ὑπὸ πλήθους βοηθειῶν, κωλύεται ὅμως ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων ἀντι-

λήψεων τῆς πραγματικότητος, διότι ἡ ἔκδοσις εἰσέτι δὲν ἔλαβε χώραν. Ἐπειδὴ δ' αἱ βοήθειαι ἐκεῖναι ἀνθίστανται εἰς τὴν κώλυσιν, ἡ προσδοκία παρακολουθεῖται ὑπὸ συναίσθημάτων λύπης. Ἀδιαιρέτως ἐξυψοῦται ὑπὸ τῶν βοηθειῶν ἡ περὶ τὰς τοῦ προσδοκώμενου, ἀλλὰ καταπίεζεται πάλιν ὑπὸ τῶν ἀντιθέσεων. Οὕτως ὁ προσδοκῶν κυλῖει ἄνω τὸν λίθον τοῦ Σιτύφου, ὅστις ἀδιαιρέτως κατακυλίσταται. Τὸ περὶ τὰς τοῦ θεάτρου μέλλει νὰ ἀναπετασθῇ, ἀλλὰ δὲν ἀναπετάννυται· ἡ ἀμαξοστοιχία θὰ φθάσῃ εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ἀλλ' ἡ προσέγγισις αὐτῆς δὲν ἀκούεται ἀκόμη· ἡ ἐκλειψὶς τοῦ ἡλίου μέλλει ν' ἀρχίσῃ, ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου ὅμως δὲν ἐσκοτίσθη ἀκόμη. — Ἀλλ' εὐθύς ὡς λάβῃ χώραν τὸ προσδοκώμενον, πραγματικότητος καὶ προσδοκίᾳ καλύπτονται καὶ ἐκ τῆς συμπτώσεως ἀμφοτέρων προέρχεται τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς.

Ὅπως ἀνάλογα τούτων εἶναι τὰ συναίσθηματα τῆς ζητήσεως καὶ εὐρέσεως, πλὴν ὅτι ἐντυχθῇ δὲν προσδοκῶμεν παθητικῶς τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ζητοῦμεν διὰ παντοίων ἀποπειρῶν καὶ πράξεων νὰ φέρωμεν αὐτό, δι' ὃ μένομεν ἀπηλλαγμένοι τοῦ ὀχληροῦ συναίσθηματος τῆς ἀνίης, ὅπερ συνοδεύει συχνότατα τὴν προσδοκίαν.

Ὅταν τὸ προσδοκώμενον εἶναι πράξις, γεννῶνται συναίσθηματα τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας. Ἡ ἐνέργεια δηλαδὴ γίνεται ἐντυχθῇ διὰ σειρᾶς παραστάσεων, ἥτις προδιατυπώνει τὰ μερικὰ στοιχεῖα αὐτῆς καὶ τελικὸν μέλος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ παράστασις τοῦ ἐπιδιωκόμενου ἀποτελέσματος. Ἐὰν λοιπὸν τὰ μερικὰ στάδια τῆς πραγματικῆς ἐνεργείας καὶ ἰδίως τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα καλύπτωνται μετὰ τῶν μερικῶν μελῶν τῆς σειρᾶς ἐκείνης τῶν παραστάσεων, ἔχομεν τότε τὴν χαρὰν τῆς ἐπιτυχίας, ἥτις συνοδεύει τὸν ἐπιδέξιον ἐργάτην καὶ τὸν ἐπιτυχεῖως παίζοντα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν. Ἐὰν τούναντίον παραστάσεις καὶ ἔκδοσις ἀπομακρύνωνται ἀλλήλων, ἔχομεν τότε τὸ καταβάλλον συναίσθημα τῆς ἀποτυχίας. — Ἐντεῦθεν τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὰς παιδιὰς, ἐν αἷς ἀναπτύσσεται ἐπιτυχειότης (σφαίρίζειν, σκοποβολή, θήρα), ἀλλ' ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἡθικὴ ἀνταμοιβή, ἣν συνεπάγεται ἡ ἐργασία, οἷα δὴ ποτε καὶ ἂν εἶναι, εἰς τὸν δραστήριον ἐργάτην, ὅταν αἰεὶ αὐξάνηται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας.

§. 45. Συνέχεια.

Τῇ προσδοκίᾳ λίαν συγγενὴς εἶναι ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος· διότι ἡ μὲν ἐλπίς εἶναι ἡδεῖα, ὁ δὲ φόβος λυπηρὰ προσδοκία. Ἡ ἐλπίς δηλονότι εἶναι προσδοκία, ἐν ᾗ παρὰ τῆς ἐκ τῶν προτέρων

δεκτικῆς γινομένης ἐκβάσεως ἀναμένει ὁ ἐλπίζων ἡδονήν, ἥς προ-
απολαύει ἤδη (κατὰ *φαντασίαν*)· διότι πᾶσα προσδοκία, ἐπομέ-
νως καὶ ἡ ἐλπίς, προτρέχουσα τῶν πραγμάτων, φαντάζεται ἤδη
τὸ μέλλον ὡς παρόν. Ἡ φαντασία εἰκονίζει τῷ ἐλπίζοντι τὸ ἐλ-
πιζόμενον διὰ τῶν θελατικωτάτων χρωμάτων καὶ ἀσμενίζει κατ'
ἐξοχὴν εἰς τὸ καλλύνειν καὶ λαμπρύνειν αὐτὸ οὕτως, ὥστε ἡ
πραγματικὴ ἀπόλαυσις τοῦ ἐλπιζομένου δὲν παρέχει τῷ ἀνθρώ-
πῳ τὴν προσδοκωμένην εὐχαρίστησιν. Οὐδὲν ἦτον ἡ ἐλπίς εἶ-
ναι ἐν τῶν εὐεργετικωτάτων συναισθημάτων, καὶ ὅστις οὐδὲν
ἔχει πλέον νὰ ἐλπίζῃ ὀλίγα θέληται εὐρίσκει ἔτι ἐν τῇ ζωῇ.
Διότι ἡ ἐλπίς εἶναι πρῶτον μὲν γλυκὺ συναισθημα, ὅπερ ἐπὶ μ-
κρὸν ἐπάσχολετ ἡμᾶς χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ σφοδρὰς ψυχικὰς ταρ-
χάς· ἔπειτα δὲ βαστάζεται ἐνθεν μὲν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῆς
οἰκείας δυνάμεως, ὅπερ ὑψώνει τὸ συναισθημα ἡμῶν αὐτῶν, ἐν-
θεν δ' ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν εὐνοίαν ἄλλων· τοῦτο ἀπορροῖ
καὶ κηθησυχάζει ἡμᾶς, ἐνθουσιάζοντες ὅτι δὲν εἴμεθα ἐρημοί,
ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουσιν ἔτι καρδίαι ἐνδιαιρούμεναι περὶ τῆς εὐτυ-
χίας καὶ δυστυχίας ἡμῶν. Δύνηται δὲ νὰ ἐρεῖδῃται ἡ ἐλπίς
καὶ ἐπὶ τῆς «ἀνωθεν» βοήθειας καὶ νὰ συνδέσθῃται μετὰ θρησκευ-
τικῶν συναισθημάτων, ὡς ἡ ἐλπίς εἰς μέλλουσιν ζωὴν κρείττονα
τῆς παρούσης.

Τὸ ἐνκντίνον τῆς ἐλπίδος εἶναι ὁ φόβος, τ. ἔ. ἡ διὰ τῆς φαν-
τασίας πρόσληψις μελλούσης ἐκβάσεως καὶ συγχρόνως τῶν ἐξ αὐ-
τῆς ἐπαπειλούντων ἡμᾶς λυπηρῶν συναισθημάτων. Ἡ φαντασία
ἐνεργεῖ καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν τῇ ἐλπίδι, πλὴν ὅτι ἀναζωγραφεῖ τὴν
εἰκόνα τοῦ μέλλοντος οὐχὶ διὰ λαμπρῶν χρωμάτων, ἀλλὰ διὰ
ζοφερῶν σκιῶν. Ὡς περ ἡ ἐλπίς καλλύνει καὶ περικοσμεῖ τὸ προ-
λαμβανόμενον ἀγαθόν, οὕτως ὁ φόβος παρίστησι τὸ προλαμ-
βανόμενον κακὸν χεῖρον ἢ ὅσον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται.

Καὶ ἡ ἀμφιβολία (οὐχὶ ὁμῶς ἡ θεωρητικὴ) εἶναι προσδοκία,
δικαίη ὁμῶς ταύτης κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν προσδοκῶν ἀντέ-
χεται κατὰ διάνοιν ὠρισμένης τινὸς ἐκβάσεως τῶν πραγμά-
των, ὁ δ' ἀμφιβάλλων ἀμφιταλαντεύεται ἀναποφάσιτος μετὰ
πολλῶν ἐπίσης δυνατῶν φαινομένων ἐκβάσεων καὶ λύσεων περι-
πελεγμένης τινὸς ὑποθέσεως. Ὅθεν ἡ ἀμφιβολία εἶναι τὸ συν-
αίσθημα τοῦ μὴ δυναμένου νὰ κρίνῃ τίς τῶν πολλῶν, ὡς ἐπί-
σης δυνατῶν νοουμένων ἐκβάσεων πράγματός τινος θ' ἀποδερθῇ
ἐπὶ τέλους πραγματικῇ, διαρκεῖ δὲ ἕως οὗ μὴ τις αὐτῶν ἐπι-
βεβαιωθῇ διὰ τῆς ἀντιλήψεως, ὅπερ ἀγγέλλεται ἡμῖν διὰ τοῦ
συναισθήματος τῆς ἀνακουφίσεως ἀπὸ τῆς τέως βαρείας πίστεως.
(Καὶ τῆς ζήλοτυπίας βέβαιον εἶναι ἡ ἀμφιβολία).

Καὶ ἡ ἀρία συνέχεται μετὰ τῆς προσδοκίας· διότι ἐνθεν μὲν

πηγάξει ἐκ τῆς μακρὸν παρκατενομένης προσδοκίας, ἐνθεν δὲ καίπερ ἐν τισι διαφέρουσιν, πολλὰ ἔχει τὰ κοινὰ μετὰ τῆς προσδοκίας. Ἀμφοτέροις δηλονότι, τῷ τε ἀνωμένῳ καὶ τῷ προσδοκῶντι, ὁ χρόνος ρεῖ λίαν βραδύ· ἀμφοτέροις ἀριθμοῦσιν ἐκκυστον λεπτὸν· ἢ ἐλευθέρῃ ἐκτύλιξι τῶν παρκατάσεων κατὰ τῆς ἐξωθεν βιαίως περ' ἐκτέρῳ· διὸ καὶ ἀμφότεροι βραχνύονται ὑπὸ ἀνοπομονησίας. Διαφέρουσι δὲ πάλιν καθ' ὅσον ὁ μὲν προσδοκῶν λυπεῖται μὴ δυνάμενος ὡς βούλεται τάχιστα νὰ μεταβάλλῃ τὸ μέλλον εἰς περὶ, ὁ δ' ἀνωμένος, ὅτι δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ ταχέως τῆς παρούσης καταστάσεως. Ἐπειτα δὲ ὁ μὲν προσδοκῶν διεύθυνει τὰ νοήματα αὐτοῦ πρὸς τι ὠρισμένον, τὴν ἐκδοσιν τοῦ προσδοκώμενου· τοῦ δ' ἀνωμένου τὰ νοήματα οὐδεὶς ληυδάνουσιν ὠρισμένην διεύθυνσιν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν προσδοκῶν ἔχει θετικὴν ἐπιθυμίαν, ὁ δὲ τὴν ἀρνητικὴν τοῦ νὰ μὴ μείνῃ μακρότερον ἐν τῇ παρούσῃ ὀχληρᾷ καταστάσει. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν προσδοκῶν ἔχει θετικὴν ἐπιθυμίαν, ὁ δὲ τὴν ἀρνητικὴν τοῦ νὰ μὴ μείνῃ μακρότερον ἐν τῇ παρούσῃ ὀχληρᾷ καταστάσει. Καὶ τέλος ἐν μὲν τῇ προσδοκίᾳ ἡ πίσις ἀφορᾷ μόνον εἰς μίαν σειρὰν παρκατάσεων, ἐκείνην δηλ. ἣς τελευτᾷ μὲλος εἶναι τὸ προσδοκώμενον· ἐν δὲ τῇ ἀνίᾳ ἡ πίσις καὶ κώλυσις ἐφαπλοῦται ἐφ' ὅλου τοῦ ψυχικοῦ βίου.

Κατὰ τὰ εἰρημένον λοιπὸν ἀρία λέγεται ἐκεῖνο τὸ λυπηρὸν συναίσθημα, ὅπερ πηγάζει ἐκ τοῦ ἀναρμόστου τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, εἴτε κατὰ τὸ ποιῆν εἴτε κατὰ τὸ ποῶν ἢ τὸν βυθμὸν αὐτῶν. Τὸν ἀνθρωπὸν ἀνιᾷ πᾶν ὅ,τι καίται πρὸς ὑπεράνω ἢ πρὸς κάτω τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ὀρίζοντος· πρὸς τοῦτοις πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλει αὐτῷ ταχύτεραν τινὰ καὶ μᾶλλον βεβιασμένην κίνησιν τῶν νοημάτων, ἢ ὅσον φύσει εἶναι ἐπιδεκτικὸς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι βραδύνει πέρα τοῦ συνήθους τὴν τῶν νοημάτων πορείαν. Ὅθεν δύνανται νὰ διακριθῶσι δύο εἶδη ἀνίας.

Ἀρία τοῦ πρώτου εἶδους καταλαμβάνει τὸν ἀνθρωπὸν, ὅταν τὰ προσφερόμενα αὐτῷ νῆα εἶναι παρὰ πολὺ, ἅτινα δὲν εἰρίσκει προσηκόντως παρκατάσεις ὑπαντίτως ἐξωθεν ὅπως δεχθῶσι καὶ ἐπεξεργασθῶσιν αὐτὰ· ἢ ὅταν ἡ ἀκολουθία τῶν προσφερομένων εἶναι πολὺ ταχεία, ὥστε δὲν προφθάνει νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐξοικειωθῇ πρὸς αὐτὰ προσηκόντως.

Ἡ δὲ ἀρία τοῦ δευτέρου εἶδους γεννᾶται ὅταν τὸ προσφερόμενον ἐλάχιστον ἐπασχολῇ ἡμᾶς, ὅταν ἐκ τινος ἀντικειμένου ἐλπίζωμεν μείζονα πνευματικὴν διέγερσιν τῆς ὑστερον περ' αὐτοῦ γινομένης· ὅταν ἀκρωμένῃ λόγου μακροῦ, ὅστις εἶναι ἀμοιρὸς παντὸς σπουδαίου περιεχομένου· ὅταν ἀναγκάζωμεθα ὑπὸ εὐ-

σχηματισμένης ν' ἀκούωμεν γνωστήν τινα ἱστορίαν ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερεσίαις κ.τ.λ.

§. 46. Γὰ ἀντικειμενικά συναισθήματα ἐν γίνεσι.

Υλικὰ συναισθήματα.

Τὰ συναισθήματα ταῦτα διακρίνονται τῶν ὑποκειμενικῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς προσωπικῆς διαθέσεως τοῦ συναισθανομένου, ἀλλ' ἐκ τῆς πραγματικῆς φύσεως τῶν παραγόντων αὐτὰ ἀντικειμένων, τ. ἔ. ἐκ τοῦ ποιοῦ τῶν παραστάσεων καὶ ἐξ ἐκείνων τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας, αἱ ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ποιοῦ τούτου.

Ἀντικείμενον δ' εἶναι νὰ διακρίνωμεν καὶ ἐνταῦθα τὰ κατώτερα ἢ ὑλικά συναισθήματα, ἅτινα ἔχουσι τὴν ἐδρὴν αὐτῶν ἐν ταῖς αἰσθήσεσι, τῶν ἀνωτέρων ἢ πνευματικῶν, ἅτινα πηγάζουσιν ἐκ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως.

Ἐκ τῶν κατωτέρων συναισθημάτων τῆς σφαίρας τούτης ἐξελίρομεν ἰδίως τὰ περικολουθούντα εἰς τὰ αἰσθήματα ἕκαστα τῶν δύο εὐγενεστέρων αἰσθήσεων, δηλ. τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς. Τὸ μὲν φῶς παράγει εὐάρεστον συναισθημα, τὸ δὲ σκότος λύπην. Ἡ μετρίξ λάμψις τῆς ἡμέρας, τὸ γλυκὺ φέγγος τῆς πανσελήνου, τὰ ἡπια φῶτα τοῦ οὐρανοῦ, ἡ λάμψις τῶν λυγροκαλῶν καὶ ἡ λαμπρότης τῶν πυροτεχνημάτων διεγείρουσι τὴν ἐπὶ τῷ φωτὶ χαρὰν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ ὁ ζόφος τῆς νυκτός καὶ τῆς εἰρηκτῆς πληροῦσι τὴν ψυχὴν δυσθυμίας καὶ λύπης. Καὶ τὸ ἀπλοῦν χρῶμα κεχρωματισμένης ὕλης, καὶ ὁ ἀπλοῦς τόνος ἄνευ σχέσεως πρὸς ἄλλους δύναται νὰ ἐμποιήσῃ βθεῖαν ἐντύπωσιν ἐπὶ τοῦ συναισθηματος, ἥτις ἀλλάσσει κατὰ ποῖον μετὰ τῆς φύσεως τοῦ χρώματος καὶ τοῦ ὕψους τοῦ τόνου. Ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπὶ τῷ φωτὶ καὶ τοῖς χρώμασι χαρὰν εἶναι ἡ ἐπὶ τοῖς φθόγγοις καὶ ἡχοις· ἡ σιγὴ ἐπιδρᾷ κατὰθλιπτικῶς ἐπὶ τῆς ψυχῆς, διότι βραδύνει τὴν κίνησιν τῶν παραστάσεων. Πόσον ἀπεριγράφτως οἰκεία εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐνέργεια τοῦ ἤχου, ἀποδεικνύει ἡ ἐντύπωσις, ἣν δύναται νὰ ἐμποιήσῃ ἡμῖν ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ μόνον διὰ τοῦ τόνου ὃν δίδωμεν εἰς αὐτὴν ἄνευ τῶν λοιπῶν καλλιστοιχῶν καὶ ψυχικῶν σχέσεων.

Τὰ δὲ ἀνώτερα συναισθήματα προέρχονται ἐξ ἀντικειμένων συνθέτων, ὧν τὰ μέρη εὐρίσκονται ἐν τοιαύτῃ σχέσει συμφωνίας ἢ διαφωνίας πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ἐάν τις παραστήσῃ αὐτὰ ἀπροκαταλήπτως, αἰσθάνεται προαγωγὴν ἢ κώλυσιν τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας. Θεᾶτρον λοιπὸν καὶ τούτων τῶν συναισθημάτων εἶναι ἡ συνειδήσις τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν αἱ ἀμοιβαίως προα-

γόμεναι ἢ κωλυόμεναι παραστάσεις δὲν συναντῶσιν ἀλλήλαις τὸ πρῶτον ἐνταῦθα ἐκ τύχης, ἀλλ' ἢ ἐναρμόνιος ἢ μὴ ἐναρμόνιος σχέσις αὐτῶν εἶναι δεδομένη ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, μηδεμίαν γὰρ ζουσα προσωπικῆς προσθήκης. Τοιαῦτα δὲ ἀντικείμενα εἶναι πρὸ πάντων τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, τὸ θεῖον (εἶτα τὸ οἰκεῖον καὶ ἀλλότριον ἐγώ).

§. 47. Τὰ ἰδίως πνευματικὰ συναισθήματα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι συμφωνία τῶν γνώσεων ἡμῶν πρὸς ἀλλή-
λας, τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον, τῶν ὑποκειμένων πρὸς τὰ κατη-
γορούμενα αὐτῶν. Ἡ συμφωνία δὲ αὕτη δὲν γινώσκεται μόνον
ὑπὸ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ γίνεται αἰσθητὴ καὶ ὡς χάρα ἐπὶ τῇ ἀλη-
θείᾳ. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον προχωροῦμεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἀληθείας,
τότῳ μᾶλλον ἐκχυγέλλεται τὸ συναισθημα τοῦτο ὡς ἡδονὴ τοῦ
ἐρευνᾶν. Ὅταν τοῦναντίον αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν περιπλέκονται εἰς
ἀντίφασιν, ἐξ ἧς οὐδεμίαν εὐρίσκομεν διέξοδον, ὅταν βλέπωμεν
πρὸ ἡμῶν αὐτῶν ἄλυτα προβλήματα ἢ ὅταν ἀντικείμενα τῆς
ἐνδομυχότητος ἡμῶν πεποιθήσεως ἀμφιβάλλονται ἢ ἀθετών-
ται, γεννῶνται τότε συναισθήματα τῆς λύπης. Ἢ ἀληθεῖς ἀν-
τίκειται τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀμφιβολία.

Τὰ συναισθήματα τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἐναντίων αὐτῆς ὀνο-
μαζόνται ἰδίως πνευματικὰ. Διακρίνονται δ' ἐν αὐτοῖς τὰ στοι-
χειώδη πνευματικὰ συναισθήματα καὶ τὸ ὅλικόν πνευματικόν
συναίσθημα· καὶ ἐκεῖνα μὲν εἶναι τὰ συνοδεύοντα πᾶσαν κρίσιν,
καὶ ὃν τὸ μὲν σπάδιον τῆς σκέψεως παρακολουθεῖται ὑπὸ λυπη-
ρῶν, τὸ δὲ τῆς ἀποφάνσεως ὑπὸ ἡδέων συναισθημάτων (ιδ. §.
31). Τὸ δὲ ὅλικόν πνευματικόν συναίσθημα συνδέεται μετὰ τῆς
βελτιτικῆς συντελέσεως τῶν πεποιθήσεων ἡμῶν καὶ τῆς προόδου
τῶν ἐπιστημονικῶν ἡμῶν γνώσεων. Τὸ συναίσθημα τοῦτο πη-
γάζει ἐκ τῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας τῶν νωστῶν προτερομένων
ἐννοιῶν καὶ κρίσεων πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἤδη κεκτημένων πε-
ποιθήσεων καὶ γνώσεων. Ἡ ἀφομοίωσις δηλ. τῶν νέων πρὸς τὰ
παλαιὰ γίνεται διὰ προσλήψεως. Ὅσῳ λοιπὸν εὐχερέστερον γί-
νεται αὕτη, ὅτῳ εὐαρμοστότερον συναρροῦται τὸ νέον μετὰ τοῦ
παλαιοῦ, τότῳ ζωηρότερα εἶναι τὰ ἡδέα συναισθήματα, ἅτινα
τὸ φαινόμενον τοῦτο παράγει. Ὅσῳ δὲ μείζων εἶναι ἡ ἐναντιό-
της τινῶν ἀπορριπτέων ἐννοιῶν καὶ κρίσεων πρὸς τὸ σύνολον τῶν
ἤδη κεκτημένων πεποιθήσεων ἡμῶν, τόσῳ σφοδρότερα συναισθή-
ματα λύπης γεννῶνται, κατ' ἐξοχὴν δὲ σφοδρότατα εἶναι ταῦτα
τὰ συναισθήματα, ὅταν ἀντιστρέφηται ἡ πορεία τῆς προσλήψεως
(ιδ. §. 28).

§. 48. Καλλιλογικά συναισθήματα.

Ἡ ἁρμονία τῆς ἀληθείας πρὸς ἑαυτὴν εἶναι πηγὴ ἡδίστων πνευματικῶν συναίσθημάτων (κατ' Ἀριστοτ. « ἡ φιλοσοφία θυμαστάς ἡδονάς ἔχει καθαρῶς καὶ τῷ βεβαίῳ »). ἀλλ' ἡ γνώσις καὶ ἀπόλαυσις τῆς ἁρμονίας ταύτης ἐκείνῳ μόνον δέδοται, ὅστις δὲν πτωεῖται ὑπὸ τοῦ κόπου τῆς ἐρεῦνης ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγρηγμένων αὐτῆς ἀντικειμένων. Ὑπάρχει ὅμως εἰδός τι ἀντικειμένων, ἅτινα δὲν εἶναι ἀγρηγμένα, ἀλλ' αἰσθητά, καὶ τὰ ὅποια δεικνύουσι τοιαύτην συμφωνίαν τῶν μερῶν αὐτῶν, ὥστε πᾶς ἀπροκατάληπτος περατηρητῆς αὐτῶν αἰσθάνεται ἡδονήν, ἐὰν ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν κατὰληψιν αὐτῶν, οὕτως ὅμως ὥστε ἡ ἁρμονία αὕτη νὰ προσπίπτῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις ἄνευ ἄλλων δυσχερειῶν. Τὰ τοιαῦτα ἀντικείμενα ὀνομάζονται καλὰ, τὸ δὲ συναισθημα, ὅπερ ἐμπνέουσιν ἡμῖν, συναισθημα τοῦ καλοῦ, ἢ καλλιλογικόν.

Τὸ καλὸν διακρίνεται τοῦ ἀληθοῦς κατὰ τὴν αἰσθητὴν αὐτοῦ ὄψιν καὶ τὴν εὐχέρειαν, μεθ' ἧς πᾶς ἀπροκατάληπτος περατηρητῆς δύναται ν' ἀντιληφθῇ τὴν ἐν τῇ συνθέσει αὐτοῦ ἐξαγγελλομένην ἁρμονίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ ὀρθογώνιου τριώνου σχέσις, ἣν ἐκφράζει ἡ πυθαγόρειος πρότασις, δεικνύει ἀξιοθαύμαστον ἁρμονίαν ἢ σχέσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀκόμη καλὴ· διότι ἐν τῇ θέᾳ τοῦ τριγώνου οὐδὲν ἐξ αὐτῆς ἀντιλαμβανόμεθα, ἀλλὰ μόνον διὰ μακρῶν ὑπολογισμῶν φθάνομεν εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Τούναντιον ἡ ἁρμονία τῆς διὰ πασῶν πρὸς τὸν θεμελιώδη τόνον εἶναι καλὴ, διότι ἀκούομεν αὐτὴν, ὡσπύτως ἡ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς τελείας ἀνθρωπίνης μορφῆς, διότι βλέπομεν αὐτήν.

Τῷ καλῷ ἀντίκειται τὸ αἰσχρόν. Αἰσχρὰ ὀνομάζονται τὰ ἀντικείμενα, ἐὰν ἐν τῇ συνθέσει τῶν μερῶν αὐτῶν ἀντὶ τῆς συμφωνίας ἐπικρατῇ τὸ ἐναντίον ταύτης, ἀλλ' οὕτως ὥστε ἡ ἀσυμφωνία αὕτη νὰ ὑποπίπτῃ εὐκόλως εἰς τὰς αἰσθήσεις. Τὸ μὴ καλὸν ἀντικείμενον δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ αἰσχρόν, ἀλλὰ δύναται νὰ εἴναι καὶ καλλιλογικῶς ἀδιάφορον. Ὅγκος μαρμαρέου οὔτε καλὸς εἶναι οὔτε αἰσχρός, ἐὰν ὅμως μορφωθῇ ὑπὸ τοῦ γλύπτου, δύναται νὰ γείνη ἢ καλὸς ἢ αἰσχρός.—Οἷον σχέσιν ἔχει τὸ ψευδὲς πρὸς τὸ ἀληθές, τοιαύτην ἔχει τὸ αἰσχρόν πρὸς τὸ καλόν.

Τὰ καλλιλογικὰ συναισθήματα εἶναι συναισθηματὶ τῆς ἀπολύτου, παντὸς ἀλλοτρίου καὶ δευτερεύοντος συμφέροντος ἐλευθέρας καὶ ἐκ τῆς ἀμέσου διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεως τοῦ ἀντικειμένου ἐξαγρομένης ἐκτιμήσεως, ἥτις ἐξαγγέλεται ὡς εὐαρέστησις ἐπὶ τῷ καλῷ καὶ δυσαρέστησις ἐπὶ τῷ αἰσχρῷ.

Καὶ ὡς ἀπόλυτος μὲν διακρίνεται ἡ τοῦ κελοῦ ἐκτίμησις τῆς τοῦ ὠφελίμου, ἐν ἣ τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι δι' αὐτό, ἀλλὰ δι' ἕτερον αἰστέον· ὡς ἐλευθέρῳ δὲ παντός δευτερεύοντος συμφέροντος διακρίνεται τῆς ἐκτίμησης τῆς ἐπιθυμίας, ἥτις ἀπονέμει εἰς τὰ πρᾶγματα ἃ εἶναι λίαν μεταβλητὴν ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῆς ἐκείστοτε θυμικῆς διαθέσεως· καὶ ὡς ἐκτελουμένη ἐν τῇ ἀμέσῳ ἀντιλήψει τῶν αἰσθητέων μετ' εὐκολίας ὑπὸ παντός ἀπροκατάληπτου παρκτηρητοῦ, διακρίνεται ἡ τοῦ κελοῦ ἐκτίμησις τῆς τοῦ ἀληθοῦς, ἥτις μόνον διὰ ποικίλης σκέψεως καὶ δι' ἀφρημένης καὶ οὐχὶ ὁλως ἀκόπου μελέτης ἄγει εἰς τὸ ἡδὺ πνευματικὸν συναίσθημα.

Καὶ τὴ καλλιλογικὴν συναίσθημα διακρίνεται εἰς στοιχειῶδες καὶ ὀλικόν, καὶ στοιχειῶδες μὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὅποτον παράγουτιν αἱ ἀπλᾶ καὶ θεμελιώδεις τῶν ἀρεσκουσῶν καὶ ἀπρεσκουσῶν σχέσεων· ὀλικὸν δὲ τὸ ἐκ τῆς ὀλικῆς ἐνεργείας πολλῶν θεμελιωδῶν καλλιλογικῶν σχέσεων πηγάζον, συμπεπλεγμένον ἀρμονικῶς ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τοπικῷ ἢ χρονικῷ ἀντικειμένῳ. Δύο παράλληλοι γραμμαί, τὸ τόξον, ἡ συμφωνία δύο τόνων, ἡ συμμετρικὴ ἀντικείμενον τινός, ἡ ὁμοιοκαταληξία καὶ τὸ μέτρον τῶν συλλαβῶν ἐν τῇ ποιήσει κ.τ.λ. εἶναι θεμελιώδεις ἀρεσκουσαι σχέσεις, διεγείρουσαι τὸ στοιχειῶδες καλλιλογικὸν συναίσθημα. Ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δένδρου, ἐν τῇ προσόψει οἰκίης εὐρίσκουμεν τὰς σχέσεις τῆς συμμετρίας καὶ περιγραφῆς, ἐν τῷ ποιήματι τὸ μέτρον τῶν συλλαβῶν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν ἠνωμέναν πρὸς ὀλικὴν ἐνέργειαν παράγουσαν ἐν ἡμῖν τὸ ὀλικὸν καλλιλογικὸν συναίσθημα.

Ἡ κρίσις, δι' ἣς ἀποδίδομεν εἰς οἰονδήποτε ἀντικείμενον τὴν ιδιότητά τοῦ κελοῦ ἢ τοῦ αἰσχροῦ ὀνομάζεται καλλιλογική. Ἐποκείμενον αὐτῆς εἶναι ἡ παράστασις τοῦ καλλιλογικοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ὡς τοιοῦτον δεόν νά εἶναι σύνθετον· κατηγορούμενον δὲ αὐτὸ τὸ καλλιλογικὸν συναίσθημα. Ἡ δὲ δύναμις τῆς καλλιλογικῆς κρίσεως καλεῖται καλλιαισθησία.

§. 49. Ἡθικὰ συναίσθηματα.

Διὰ τοῦ λογικοῦ φθάνει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ὧν ἐκότερον παράγει συναίσθηματα, ἅτινα καλοῦνται ἠθικά.

Πηγὴ τῶν συναισθημάτων τούτων εἶναι ἡ συμφωνία ἢ ἀσυμφωνία τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ ἰδανικὸν αὐτῆς πρότυπον. Ἐὰν παρκτηρήσωμεν βούλησιν τινα συμφωνοῦσαν πρὸς τὸ πρότυπον αὐτῆς, τ. ἔ. οὕσαν τοιαύτην, ὥς ὀφείλει νά εἶναι, ἐκφέρομεν ἐπιδοκιμασίαν, ἐξαγγελλομένην ὡς ἠθικὸν συναίσθημα τῆς ἡδονῆς.

Ὅταν ἀπ' ἐναντίας παρατηρῶμεν βουλήσεις, ἀντιφασκούσας πρὸς τὰς ἠθικὰς ἰδέας, ἡ ἀντίφασξις αὕτη ἐκδηλοῦται ὡς ἠθικὸν συναίσθημα τῆς λύπης.

Ἡ συμφωνία καὶ ἀσυμφωνία πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον ἴδνεται νὰ παρατηρηθῇ ἐν τε τῇ οἰκείᾳ καὶ τῇ ἄλλοτρίᾳ βουλήσει· διακρίνομεν λοιπὸν

Τὸ ἠθικὸν συναίσθημα

α) τῆς ἠθικῆς συμφωνίας	{	ἐν τῇ οἰκείᾳ	1.
		ἐν τῇ ἄλλοτρίᾳ βουλήσει	2.
β) τῆς ἠθικῆς ἀσυμφωνίας	{	ἐν τῇ οἰκείᾳ	3.
		ἐν τῇ ἄλλοτρίᾳ βουλήσει	4.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 συναίσθημα πηγάζει ἐκ τῆς γαλήνης τῆς συνειδήσεως τοῦ τελείου κατὰ τὸν χαρακτήρα ἀνδρὸς ὡς ἠθικῇ εὐχαρίστησις, λαμπρύνοντα τὸν βίον αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 εἶναι αἰ γνωσταὶ τύψεις τοῦ συνειδότος, αἱ ὁποῖαι δύνανται ναὺξηθῶσι μέχρι βλαπτικῶς σπαραγμοῦ ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἀπελπισμοῦ. (Ἰδ. Ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. 7, 23 καὶ 24). Τὰ ὑπ' ἀρ. 2 καὶ 4 εἶναι ὁ ἠθικὸς θαυμασμὸς ἢ ἡ ἠθικῇ ἀγανάκτησις, ἡ αἰσθησιμότης, ὅταν ἀπαντῶμεν εἴτε ἐν τῷ βίῳ εἴτε ἐν τῇ ποιήσει (δράμα, ἔπος) ἠθικὸν ὕψος ἢ ἠθικὴν φαυλότητα, γενναίως πράξεις ἢ κακουργήματα.

Τὰ ἠθικὰ συναίσθηματα λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ χάρὰ ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ λύπη ἐπὶ τῷ κακῷ, ἡ αἵρεσις τοῦ πρώτου καὶ φυγὴ τοῦ δευτέρου. Διὰ τῶν συναίσθημάτων τούτων λαλοῦσιν εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν αἱ κλίσεις καὶ ἀνεντίλεκτοι ἀπειρήσεις τοῦ συνειδότος.

Ἐχει μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν ἠθικὴν κατὰστασιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ μὲν ἀδιάφορος ἐν ταῖς παραστάσεσι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἀλλὰ καθίστησι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπιδεκτικὴν τῶν ἠθικῶν συναίσθημάτων. Ἡ ἐπιδεκτικότης αὕτη ὁμῶς, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ λεπτότης τῆς συνειδήσεως, τρέφεται πρὸ πάντων διὰ τῆς μελέτης γενναίων, ἠθικῶν χαρακτήρων, αἱ ὁποῖαι παριστῶσι τὰς μερικὰς ἠθικὰς ἰδέας οὕτως εἶπεν ἐνσεαρχωμένως καὶ ἀναγκάζουσι τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐπιδοκιμασίαν.

Σημ. Τὸ «ἀγαθόν» διακρίνεται τοῦ «καλοῦ» κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς καλλιλογικῆς ἐκτιμήσεως ἐν μὲν τῷ καλῷ εἶναι ἄλλότριον, μᾶλλον ἢ ἥτεον ἀδιάφορον (ὡς π. χ. χρώματα, λίθοι, τόνοι, λέξεις), ἐν δὲ τῷ ἀγαθῷ ἡ οἰκία βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, τ. ἑ. αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ παράστασις τοῦ καλοῦ ἐν μιᾷ ἐκάστη τῶν τεχνῶν οὐδύλως δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ὡς καθήκον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν γένει, οὐδεὶς δύναται ν' ἀπο-

πόνη τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ παραστήσῃ ἐν τῇ συνόλῳ τῶν βουλήσεων καὶ πράξεων αὐτοῦ τὰς ἠθικὰς ἰδέας. Ἐάν τις π. χ. εἶναι κακὸς μουσικὸς ἢ μέτριος ποιητής, δύναται ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἀποδοκιμάζουσαν τὴν καλλιτέχνικὴν ταύτην ἐνέργειάν του κρίσιν διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι δι' ἑαυτὸν παίζει μουσικὴν ἢ ποιεῖ, καὶ ὅτι δύναται καὶ νὰ παύσῃ ἀσχολούμενος περὶ ταῦτα ἔάν ὅμως εἶναι κακὸς ἄνθρωπος, πρέπει ἐξ ἀνάγκης ν' ἀνέλγηται, ἔάν οἱ ἄλλοι καταδικάζουσιν αὐτὸν καὶ τελῶσιν αὐτῷ τὸν φόρον τῆς περιφρονήσεως. — Διὰ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἵσταται πολὺ ὑψηλότερον τοῦ καλοῦ, μεθ' οὗ ἄλλως ἔχει στενωτάτην συνάφειαν.

§. 50. Ὀρθοσκευτικὰ συναισθήματα

Λίαν συγγενῇ πρὸς τὰ ἠθικὰ εἶναι τὰ ὀρθοσκευτικὰ συναισθήματα. Ταῦτα ἔχουσι τὴν ἑδρὰν αὐτῶν ἐν ταῖς παρυστάσεσιν ἡμῶν περὶ τινος ἀσφατοῦ κόσμου, οὗ κέντρον εἶναι ὁ θεός.

Ὁ ἄνθρωπος παρκατηρεῖ λίαν ταχέως (ιδίως ἐν ὀλεθριωτάταις καταστρώφῃς, ὅταν μαίνωνται τὰ στοιχεῖα, ἐν τῇ τρικυμίᾳ, ἐν τῇ ἐνδείᾳ κ.τ.λ. «Ὦν θλίψει ἐμνίσθημέν σου, κύριε») τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ ἀνωτέρων δυνάμεων. Παρκατηρεῖ, ὅτι τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ μέγιστοπρέπεια τῆς κτίσεως προϋποθέτουσι παντοδύναμον κύριον, αἱ δὲ σφώτταται διατάρχει τῆς φύσεως καὶ ἡ ἀναμφήριστος πρόνοια ἐν τῷ ῥῶ τῶν γεγονότων σοφὸν κυβερνήτην, τέλος τὸ ἀνεντίλεκτον τῶν ἠθικῶν ἀπαιτήσεων ἠθικώτατον (ἅγιον) κτίον τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Αἱ μελέται αὐταὶ ἄχουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Αἱ παρυστάσεις τοῦ θεοῦ καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διεγείρουσι ποικίλα συναισθήματα. Σέβας, εὐγνωμοσύνη, ἀγάπη πρὸς τὸν θεὸν εἶναι ὀρθοσκευτικὰ συναισθήματα, ἅτινα εὐρίσκουσι τὴν κυρίαν αὐτῶν ἐρμηνείαν ἐν τῇ προσκυνήσει τοῦ θεοῦ καὶ ἐν ταῖς ὀρθοσκευτικαῖς ἀκκήσεσιν, ἰδίως ἐν τῇ προσευχῇ, ἥτις εἶναι συνομιλίαν μετὰ τοῦ θεοῦ.

Τὰ συναισθήματα ταῦτα εἶναι λίαν σπουδαῖα, διότι χορηγοῦσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν ταῖς ἀρχιστροφίαις τοῦ ἐπιγείου βίου μεταβολαῖς θαυμασίαν παρκαμθίαν καὶ ἐξψύουσι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον. Τὴν μεγίστην σπουδαίωτην ὁμως λαμβάνουσι, διότι εἶναι τὸ ἀξιολογώτατον στήριγμα τῆς ἠθικῆς, ἅτε ἐμφανίζοντα ἡμῖν τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὅστις ἄνευ αὐτῶν θὰ ἐφάνετο ὡς ἀπαίτησις τοῦ λογικοῦ, ὡς ἐκφραστὴς τῆς θελας βουλήσεως καὶ καθιεροῦντα τὴν ἐκτέλεσιν ἢ μὴ ἐκτέλεσιν αὐτοῦ δι' ἀνταμοιβῶν καὶ ποινῶν.

§. 51. Συναισθημα ἡμῶν α' τῶν.

Διὰ τὸ ἀντικείμενον τοῦ συναισθήματος τούτου εἶναι τὸ αἰετοῦ

Ἐγώ. Ταῦτο ὑφίσταται ἐν τῷ ψυχικῷ βίῳ προκινῶν καὶ κωλύσεις, ἐξ ὧν προέρχονται αἱ ὑψώσεις καὶ καταπτώσεις τοῦ συναισθήματος ἡμῶν αὐτῶν. Πᾶν, δι' οὗ κατακτάσεται τὸ Ἐγὼ ἡμῶν, οἷον ἀναγνώρισις, ἔπαινος, τιμὴ, ἐπάγει ὑψωσιν· πᾶν δὲ δι' οὗ ἀποφάσκειται τὸ Ἐγὼ ἡμῶν, οἷον μομφή, καταφρόνησις, σκῶμμα, ἀποτυχία, βία, ἣν πάσχομεν, καὶ παντὸς εἶδους περιορισμοί, ἐπιφέρουσι κατάπτωσιν τοῦ συναισθήματος ἡμῶν αὐτῶν.

Τὸ Ἐγὼ εἶναι ἡ ἰσχυροτάτη ὁμὰς τῶν παραστάσεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε βασιλεύσῃ ὑπὸ τοῦ κύκλου παρῶν ὁμοῦ τῶν παραστάσεων. Ἐν τῇ πρὸς τὰ ἔξω διευθυνομένῃ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ὁμῶς προσκόπτει ταχέως εἰς ἐμπόδια καὶ φραγμούς ἀνυπερβλήτους. Τὰ δ' ἐμπόδια ταῦτα εἶναι ἢ αἱ τυφλαὶ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἢ ἡ αὐτοσυείδης ἐνεργεῖα ἑτέρων ἀνθρώπων.

Ἐφ' ὅσον τὸ Ἐγὼ δύναται νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ ὑπερπηδήσῃ τοὺς φραγμούς τούτους, αἰσθάνεται ἑαυτὸ μεῖζον, δυνατώτερον, μᾶλλον ἀπεριόριστον. Ἡ προαγωγή τῆς παραστάσεως τοῦ Ἐγὼ διὰ τῆς κατανικήσεως τῶν ἔξωθεν ἀντιτασσομένων αἰτῇ ἐμποδίων εἶναι ἡ βλάσις τοῦ συναισθήματος ἡμῶν αὐτῶν. Ὅπως τὰ εἰστέτα ἢ κατανικήσις αὕτη, τότε μεῖζονα ἔντασιν θὰ ἔχῃ καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς συναισθημα.

Τὸ παιδίον ἡδὴ δεικνύει εὐχαρίστησιν εἰς τοιαύτας ἀσχολίας, ἐν αἷς φανεροῦται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἐγὼ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐκτός κόσμου καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐνεργουσῶν δυνάμεων. Ἐνταῦθεν πηγάζει ἡ ἡδονὴ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ ἑξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἡ χαρὰ τοῦ νὰ παύῃ μετ' ἀψύχων πραγμάτων (τοῦ νὰ μεταβάλλῃ αὐτὰ κατ' αὐθαριεσίην) καὶ νὰ ὑποτάσσῃ εἰς τὸ ἑαυτοῦ Ἐγὼ τοὺς συμπαίκτορας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνηλὴς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ φανερώσῃ τὸ Ἐγὼ αὐτοῦ ἐν λόγοις καὶ ἔργοις· ἡ βάρβαρος ὁρμὴ πρὸς τὸ κατστρέφειν, ἡ παρατηρουμένη ἐν τοῖς παιδίοις καὶ τοῖς ἀγρίοις, μετατρέπεται παρ' αὐτῷ εἰς τὴν εὐγενεστέραν ὁρμὴν τῆς μορφώσεως καὶ τέχνης, δι' ἣν, ἀντὶ νὰ καταστρέφῃ, δημιουργεῖ νέα πλάσματα· ἡ ἀγρία ἐπιθυμία τοῦ ἄρχειν μετατρέπεται εἰς ὑπακοήν εἰς τοὺς νόμους, ἥτις μόνη καλλίστησι δυνατὴν τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ αὐτοσυναισθησία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἡπείλει νὰ ἐξαχρειωθῇ εἰς τὴν υπερτίμησιν τοῦ Ἐγὼ ὑπὲρ πᾶν ἑξωτερικόν, ἐπαναφέρεται ἐντὸς τοῦ ἀληθοῦς αὐτῆς μέτρου.

Τοῦτο λαμβάνει ἰδίως χώραν, ὅταν τὸ ἀτομικὸν συναισθημα ἡμῶν αὐτῶν εὐρυνόμενον καὶ ἐξευγενιζόμενον γίνηται κοινωνικόν. Ὁ ἄνθρωπος δηλονότι εὐρίσκειται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν ἣ ἡ σχέσις αὐτοῦ εἶναι μόνον ἡ τοῦ κλάσματος πρὸς τὸν ἀκέραιον.

Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ δὲν εἶναι μὲν αὐτὸς τὸ κέντρον, τοῦτο ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἀνάγκη νὰ παρὰχωρήσῃ εἰς τὴν ὑπερτάτην κεφαλὴν τῆς πολιτείας, θρησκείας καὶ κοινωνίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐξοχωτάτους καὶ ἀρίστους· ἐν τούτοις προσεγγίζει ὅσον δύναται εἰς τὸ κέντρον τοῦτο κατὰ δυνάμειν καὶ αἰσθάνεται οὕτως ἐκ τὸν ἀπείρως ἐξυψωμένον, καθόσον, παρὰβλέπων τὸν περιτριτμὸν, τὴν ἀτέλειαν καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦ ατόμου, συμμετέχει τῆς τελείας δυνάμεως καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα ἡμῶν αὐτῶν εἶναι τὸ *συναίσθημα* τῆς τιμῆς, ὅπερ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας ἡμῶν ὑπὸ τῆς κοινωνίας καὶ προάγεται ἐπομένως διὰ παντός, ὅτι δύναται νὰ ἐξυψώσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ προσώπου ἡμῶν ἐν τοῖς ὅμοιοις τῆς κοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ αὐτορμητικῶς τὰ πάντα, ὅπως τηρῇ ὑψηλὰ τὴν εἰκόνα τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωνίας, τ. ἔ. ὅπως φυλάττῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, καὶ σώζῃ αὐτὴν προσβαλλομένην. Ἡ αἰφνιδίᾳ καὶ ἀκατάσχετος κώλυσις τῆς αὐτοσυνειδησίας ἐξαγγέλλεται ὡς *συναίσθημα αἰδοῦν*.

§. 52. Συμπαθητικὸν συναίσθημα.

Ἐν ᾧ τὸ συναισθημα ἡμῶν αὐτῶν ἀπειλεῖ ν' ἀπομονώσῃ τὸν ἄνθρωπον, τὸ *συμπαθητικὸν* ἄγει αὐτὸν πρὸς τοὺς ὁμοίους του.—Τὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλοῦνται φυσιογνωμικῶς διὰ μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν. Ἡ δόνη καὶ λύπη ἐξαγγέλλονται ἐξωτερικῶς ἐν τῷ λάμποντι ἢ σκυθρωπῷ ὀφθαλμῷ, ἐν τῇ ἐπηρμένῃ ἢ πεπιεσμένῃ στάσει τοῦ σώματος, ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προσώπου καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα κινῶσι τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ.

Ἐὰν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον παρκτηρήσωμεν ξένον τι *συναίσθημα*, δὲν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ μείνωμεν ἀδιάφοροι ἐπὶ τούτῳ· τοῦναντίον μεταφερόμεθα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλοτρίου Ἐγώ, καὶ δεχόμενοι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὰς παραστάσεις, ἐξ ὧν πηγάζουσι τὰ συναισθήματα αὐτοῦ, οἰκειούμεθα ταῦτα, τ. ἔ. *συμπαθοῦμεν* αὐτῷ. *Συμπαθητικὸν συναίσθημα* εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅπερ γεννᾶται ἐν τῇ παρατηρήσει ἄλλοτρίου συναισθήματος καὶ εἶναι κατὰ τὸν *τόνον* ταῦτόν τῷ παρκτηρηθέντι συναισθήματι. Καθ' ὅσον τὸ ἄλλοτριον συναίσθημα εἶναι ἡδονὴ ἢ λύπη, τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα ἔσται τὸ τοῦ *συνῆδεσθαι* ἢ *συνλυπεῖσθαι*.

Τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα λαμβάνουσι χώραν πρὸ πάντων ἐκεῖ, ὅπου τὸ ὁμοειδὲς τῶν παραστάσεων παρήγαγε κοινὴν τινα συνείδησιν, τὸ «Ἡμεῖς», διότι ἐνταῦθα εὐκόλως συμμερί-

ζεταί τις τὴν κατὰστασιν τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο συμπαθοῦμεν εὐκολώτατα πρὸς τοιαῦτα πρόσωπα, ἅτινα πνευματικῶς εἶναι ὁμοιώτα ἡμῖν, ὡς συγγενεῖς, ὁμήλικες, συμπολίται κ.λ.π.

Εἰς τὸ συμπαθητικὸν συνκίσθημα ὁμοῦς ἀναμειγνύεται ἀκουσίως ἡ περὶ τῆς οἰκείας κατὰστάσεως σκέψις, ἥτις προεξέχει μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ ποιεῖ τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα μικτόν· διότι μετὰ τοῦ συλλυπεῖσθαι μὲν συνδέεται ἡ χαρὰ διὰ τὸ ἀβλαβές τοῦ οἰκείου Ἐγώ, μετὰ δὲ τοῦ συνήδεσθαι ἡ κατήφεια διὰ τὴν οἰκείαν ἥττον εὐτυχίαν κατὰστασιν. Ἐὰν ταῦτα τὰ συμπαρομοιούμενα συνκισθήματα ἐπιρρατῇσιν, δύνανται καὶ νὰ κατὰπνέξωσι μάλιστα τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα καὶ νὰ μετατρέψωσιν αὐτὸ εἰς ἀντιπαθητικόν. Τοῦτο συμβαίνει, ὅταν ἐν τῇ παρρησίᾳ ἄλλοτρίων συναισθημάτων μετατιθέμεθα εἰς συναίσθημα ἀντίθετον τοῦ παρρησιάζοντος, ὅταν λοιπὸν λυπώμεθα διὰ τὴν ἄλλοτρίαν χαρὰν καὶ χαίρωμεν διὰ τὴν ἄλλοτρίαν λύπην. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει γεννᾶται ὁ φθόνος, ὅστις εἶναι ἀντίθετος τοῦ συγχαίρειν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἡ χαιρεκακία, ἥτις εἶναι ἀντίθετος τοῦ συλλυπεῖσθαι.

Τὸ συμπαθητικὸν συνκίσθημα εἶναι σπουδαῖον, καθ' ὅσον εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν. Τὸ δὲ ἀντιπαθητικόν, καίπερ οὐχὶ πάντοτε ἀπολύτως ἀπόβλητον (τίς δὲν χεῖρει π. χ. ὅταν ὁ ὑποκριτὴς γυμνωθεῖς τοῦ προσωπείου ἵσταται πρὸ ἡμῶν ἐν τῇ ἐλεεινότητι αὐτοῦ;), εἶναι ἐν τούτοις ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἠθικὴν, διότι εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξαχρειωθῇ εἰς κακόνοιαν (δυσμένειαν) καὶ μῖσος.

Τῶν συνκισθημάτων τούτων διακρίνεται τὰ τῆς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας, τ. ἑ. τῆς ἀσυνειδήτου ἑλξεως καὶ ἀπώσεως ἡμῶν ἀναφορικῶς πρὸς ἔμψυχα ἢ καὶ ἀψυχα ὄντα. Αἰσθανόμεθα συμπάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν πρὸς ἄνθρωπους, οὓς πρώτην φορὰν ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν βλέπομεν, πρὸς ψιττακοὺς καὶ πιθήκους, τοποθεσίαις καὶ πόλεις, χωρὶς νὰ δυνάμεθα ὠριμένως νὰ δηλώσωμεν διὰ τί. (Ἀντιπάθεια τῶν γυναικῶν πρὸς τὰς ἀράχνας καὶ συμπάθεια πρὸς τὰς γαλαῖς) Τὰ συναισθήματα ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ σκοτεινῶν παραστάσεων, αἵτινες συνεδέθησαν μετὰ τοῦ σχετικοῦ ἀντικειμένου καὶ γεννῶσιν ἐν ἡμῖν τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς ἢ λύπης. (Ἰσως ὁ ἄνθρωπος ὁ διεγείρων τὴν συμπάθειαν ἡμῶν ἔχει ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ χαρακτηριστικόν τι, ἀνεμυρνήσκον ἡμᾶς ἀγαπητὰ πρόσωπα· ἴσως ἡ συγκινοῦσα ἡμᾶς κοιλὰς ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἀγροὺς τῆς πατρίδος ἡμῶν κ.τ.λ.)

§. 53. Αἱ θυμικαὶ ταραχαὶ ἢ ἀψικαρδίαι.

Ἡ ἀψικαρδία ἢ ἡ θυμικὴ ταραχὴ εἶναι ὅλως ἀντίθετος τῆς ψυχικῆς γαλήνης¹⁾.

Ἡ ἐκαστοτε ἰσορροπία τῶν παρυστάσεων διαταράσσεται ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν συναισθημάτων, ἐπιφερόντων ὑπερβολικὴν ἔντασιν καὶ χαλάρωσιν, ὑπερπλήρωσιν καὶ κένωσιν, προαγωγὴν καὶ κώλυσιν αὐτῶν, χωρὶς νὰ αἰρηται τοιοῦτοτρόπως ἡ ψυχικὴ γαλήνη· διότι ἡ ἔντασις τῶν παρυστάσεων, ὅσον καὶ ἂν αὐξήσῃ, δύναται ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ χαλασθῇ διὰ τρόπου καθαρῶς ψυχολογικοῦ. Ἡ πείρα πρᾶγματικῶς ἐπιβεβαιῶν, ὅτι τὰ ἰσχυρότατα συναισθηματικά, ἅτινα ἔχουσι τὴν ῥίζαν αὐτῶν ἐν τοῖς ἐνδομυχωτάτοις βόλοις τῆς ψυχῆς καὶ εἶναι συμπεπλεγμένα μετὰ τῶν εὐρυτάτων κύκλων τῶν παρυστάσεων, — ὡς ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τοὺς οἰκείους, ἡ θρησκευτικὴ εὐλάβεια, ὁ ποιητικὸς ἐνθουσιασμός, — ἀπέχρουσι πολὺ τῆς κυρίως ταραχῆς τῆς ψυχῆς.

Ἡ ταραχὴ αὕτη συμβαίνει μόνον, ὅταν αἱ ἐν ἰσορροπίᾳ εὐρισκόμεναι παρυστάσεις ὑποστῶσι διὰ τῆς αἰφνιδίας καὶ ἀπροσδοκήτου παρουσίας παρυστάσεως τινας, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀντίληψις τῶν αἰσθήσεων, τακτὴν ὥσιν, τ. ἔ. τοιαύτην κατανάγκασιν πρὸς ἀνάβασιν ἢ κατέβασιν, ὥστε ἡ προτέρᾳ ἰσορροπία τῶν παρυστάσεων ὑφίσταται αἰφνιδίαν καὶ βιαίαν μετακίνησιν, καὶ ὑφθύνται εἰς τὴν συνείδησιν ἢ ἀπωθοῦνται ἐξ αὐτῆς πλείους παρυστάσεις· παρ' ὅ τι θὰ συνέβαινεν ἐν ἡρέμῳ ἀναπτύξει καὶ θὰ ἤρμοζεν εἰς τὰς στατικὰς σχέσεις· τῶν παρυστάσεων. Τὸ αἰφνιδίον δηλονότι καὶ θορυβῶδες τοῦ συμβαίνοντος τούτου δὲν παρέχει κκερὸν εἰς τὴν παρυστάσιν τοῦ Ἐγὼ νὰ ἐμφανισθῇ καὶ ἐξασκήσῃ τὴν προσληπτικὴν αὐτῆς δύναμιν, τ. ἔ. ν' ἀποκαταστήτῃ τὴν ἰσορροπίαν. Ἐν τῇ ἀψικαρδίᾳ, π. χ. ἐν τῇ ὀργῇ, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐκτὸς ἑαυτοῦ, — παρὰσύρεται εἰς λόγους καὶ πράξεις, ἐν ταῖς ὁποῖαις, ἐπανερχομένης τῆς προτέρως ψυχικῆς γαλήνης, δὲν δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ ἑαυτὸν (ὁ ἄνθρωπος ἄγνοῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ ὀργῇ).

Ἡ αἰφνιδίαν ἀνάβασιν καὶ κατέβασιν τῶν παρυστάσεων συνεπάγεται ὅμως καὶ ἀνάλογον ἀλλοίωσιν ἐν τῇ φυσιολογικῇ ἀπηρῆσει, τ. ἔ. ἐν ταῖς συμπαρομαρτούσαις καταστάσεσι τοῦ νευρικοῦ

1) Ἀπόλυτος ψυχικὴ γαλήνη ὅμως δὲν ὑπάρχει, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὸν θαλὺν ὕπνον. Τοῦτο ὅπερ ὀνομάζομεν ψυχικὴν γαλήνην, εἶναι μόνον ἡ μέση κατὰστάσις τῆς ἐντάσεως τῶν ἡμετέρων παρυστάσεων, ἐν ἣ αὐτὰ προσήγυισαν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν ἐκ τῶν ἡμετέρων αὐτῶν συνχωρήσεων καὶ κωλύσεων προερχομένην ἰσορροπίαν.

συστήματος. Αὕτη ἐμφανίζεται ὡς ἐξέγερσις ἢ κατάπτωσις τῆς νευρικῆς ἐνεργείας πρῶτον μὲν ἐν ταῖς κέντροις τοῦ συστήματος τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, ἔπειτα δὲ ἐν ταῖς ἀπκρωγῶσι νευρικαῖς ἰσίν αὐτοῦ, καὶ ἀντανεκλᾶται ἐπὶ τέλους εἰς τὰ νεύρα καὶ τὰ συστήματα τῆς θρεπτικῆς σφαίρας. Ἐντεῦθεν προέρχονται τὰ παρὰ τοῦ σώματος φαινόμενα, ἅτινα παρακολουθοῦσι τῇ ἀψικαρδίᾳ καὶ τὰ ὅποια φανεροῦνται ἐν τῇ αἰφνιδίᾳ ἐντάσει καὶ χαλᾶσει τῶν μυῶν (τὸ συνάγειν τὰς πυγμὰς, σπασμὸς, τρόμος, παρὰλυσις), ἐν τῇ ἀλλοιώσει τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος (ἐρυθρίσεις, ὠχρίσεις, πλῆμος τῆς καρδίας), ἐν τῇ ἐκκρίσει καὶ ἀποκρίσει (τῆς χολῆς, τοῦ σιάρχου, τῶν δακρύων) καὶ ἐν τῇ ἀναπνοῇ (ἢ μετὰ συστήσεως ἐκπνοῇ τοῦ ὠρισμένου καὶ ἢ ἐπίσχεσις τῆς ἀναπνοῆς ἐν τῷ δειλῷ).

Ἄλλ' ἡ αἰφνιδίᾳ ἀλλοιώσις τῶν νευρικῶν καταστάσεων ἀσχετὴ καὶ ἐπὶ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων μεγίστην ἀντερίργειαν. Ἡ ἐπηυξημένη ἢ ἡλαττωμένη ἐξέγερσις τῶν νεύρων, ὑπακούουσα εἰς τὸν νόμον τῆς ἐμμονῆς (ἀδρυνείας), δὲν δύναται νὰ ἐπανέλθῃ ἄμέσως εἰς τὴν κανονικὴν μέσσην ἐνεργεῖαν αὐτῆς, καὶ ἱμποδίζει δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν ἐπάκουσιν τῶν ἁπλῶν ἐτεταμένων παραστάσεων εἰς τὴν ἰσορροπίαν αὐτῶν. Ἡ ἀψικαρδίᾳ πρέπει νὰ πύστη· ἀλλὰ μόνον ἀπὸ κατὰ πύστη βλαμνηδὸν ἢ ταραχὴ τῶν νεύρων, δύνανται καὶ αἱ ψυχικαὶ καταστάσεις νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἰσορροπίαν. Τὸ σῶμα λοιπὸν καθυποτάσσεται ἐν τῇ ἀψικαρδίᾳ, εἰ καὶ παροδικῶς μόνον, τὸ πνεῦμα ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ ἀποστρεφεί αὐτὸ τῆς αὐτεξουσίου ἐνεργείας. Διὰ τοῦτο αἱ ἀψικαρδίαι συνδέονται στενωτάτα μετὰ τῶν κράσεων, ἐξ ὧν ἡ μὲν χολερικὴ ὑπουργεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀψικαρδίαν, ἡ δὲ φλεγμονικὴ ἐλάχιστα. Ἡ μόρφωσις ἀντενεργεῖ εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἀψικαρδιῶν, ἐπάγουσα σύμμετρον καὶ ἐνδόμυχον συγχώνευσιν τῶν παραστάσεων ἡμῶν.

Κατὰ τὰ προηγούμενα ἡ ἀψικαρδίᾳ δύναται νὰ ὀρίσθῃ ὡς αἰφνιδία καὶ βίαια διατάραξις τῆς ἰσορροπίας τῶν παραστάσεων, ἥρ' ἐπιφέρει ἀπροσδόκητος τις ἐντύπωσις τῇ συνεργίᾳ φυσιολογικῶν αἰτίων καὶ ἡ ὅποια συνδέεται μετὰ σφοδρῶν ψυχικῶν ταραχῶν.

Ἐπειδὴ ἡ διατάραξις τῆς ἰσορροπίας τῶν παραστάσεων ἐπιφέρει ἢ ὑπερπληρώσιν ἢ κένωσιν τῆς συνειδήσεως, καὶ αἱ ἀψικαρδίαι ἐπομένως εἶναι δύο εἰδῶν, ἀψικαρδίαι τῆς ὑπερπληρώσεως καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ ἀψικαρδίαι τῆς κενώσεως.

Ἐν ταῖς πρώταις ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει πολὺ μέγα πῦσιν πρηνεικτικῶν παραστάσεων, ἐν δὲ ταῖς δευτέραις πολὺ μικρόν.

Ἀντιπρόσωπος τῶν μὲν πρώτων εἶναι ἡ ὄρη, τῶν δὲ δευ-

τέρων δ φόβος. Ἡ ὀργή, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γεννᾶται προσβαλλομένου τοῦ συναισθήματος τοῦ Ἐγὼ ἡμῶν, ὑψώνει ὑλόκληρον πλημμυρίδα παρστώσεων ὑπὲρ τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως, αἱ ὁποῖαι ἀτάκτως συνωθούμεναι στεροῦσι τὸν ἀνθρώπον τῆς φρονήσεως καὶ ὧν τινες φθάνουσιν εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς ἐντάσεως, ὥστε αἱ βουλήσεις καὶ αἱ πράξεις αἱ ἐξ αὐτῶν προερχόμεναι φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑπερβολικοῦ. Ἐν τῷ φόβῳ συμβαίνει τὸ ὑνκντὶον ἀμπατισ παρστώσεων, καθ' ὅσον μία καὶ μόνη ὁμὰς παρστώσεων ἀκκίως ἐξυψουμένη (ἡ τοῦ συμβεβηκότος ὁ φοβούμεθ) ἐπιφέρει γενικὴν ἐπισκότησιν τῶν παρστώσεων, ἡ δὲ ἐπελθοῦσα κενότης τῆς συνειδήσεως ἐκδηλοῦται καὶ ἐξωτερικῶς διὰ σιγῆς, τρόμου, τοῦ ἀνκποφασίστου καὶ τῆς ἀπραξίας.

Ἡ ἀψικαρδία ἄλλως ἔχει τὴν ἐκρηξιν, κορύφωσιν καὶ καταπανοισιν αὐτῆς. Ἡ τελευταία ἐπάγεται, ἐὰν ἡ ἀπωσθεῖτα παρστώσεις τοῦ Ἐγὼ κατορθώσῃ βαθμηδὸν νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ προσλάβῃ τὰς ὑπὸ τῆς ἀψικαρδίας μετακινήσεις παρστώσεις. Ἡ δοθεῖσα διαίρεσις ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς συνειδήσεως κατὰ τὸ σημεῖον τῆς κορυφώσεως τῆς ἀψικαρδίας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΟ ΟΡΕΓΕΣΘΑΙ

§. 54. Τὸ ἐπιθυμεῖν.

Τὸ ἐπιθυμεῖν εἶναι ἐν γένει κατάστασις ψυχικὴ, τείνουσα νὰ ἐπενέγκῃ ἐτέραν μὴ ὑπάρχουσαν. Καὶ διευθύνεται μὲν ἐκάστοτε ἐπὶ τι ὠρισμένον ἀντικείμενον· οὐχὶ ὅμως αὐτὸ τοῦτο, ἀλλὰ μόνον ἡ παράστασις αὐτοῦ δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συνειδήσιν· οὐχὶ ἄρα ὁ χρυσός, ἀλλὰ μόνον ἡ παράστασις τῆς ἀταρχοῦ κτήσεως, οὐχὶ ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τῆς σβεσθείσης δίψης.

Ἀλλ' ἡ παράστασις τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἀντικειμένου ὑπῆρχεν ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει, ὅτε ἐπεθυμοῦμεν αὐτό. Ὁ μὴ εἰδὼς τὴν ἀνψυκτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὕδατος ἢ μὴ δυνάμενος νὰ φαντασθῇ τὰ θέλγητρα τῆς κτήσεως οὐδέτερον τούτων θὰ ἐπιθυμήσῃ. Ἡ παράστασις ὅμως τότε μὲν ἦν κεκωλυμένη, ἐν δὲ τῇ πληρώσει τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀκώλυτος.

Τὸ ὀρέγεσθαι λοιπὸν συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ κεκωλυμένη παρὰστασις τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἀντικειμένου ζητεῖ ν' ἀποτινάζῃ ταύτην τὴν ἀνάρμοστον αὐτῇ κατάστασιν τῆς κωλύσεως καὶ ν' ἀνταλλάξῃ πρὸς τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ κατάστασιν τῆς ἀκωλυσίας, ὅπως, ὅσον γε δὴ διὰ τῆς παρὰστάσεως εἶναι δυνατόν, νὰ γείνῃ ἐντελῶς κυρία τοῦ ἐαυτῆς ἀντικειμένου. Συμβαίνει δὲ τοῦτο ἐν ᾧ αὐτὴ μάχεται πρὸς τὰς κωλυούσας ἀντιθέσεις καὶ ἀναβαίνει ἀπὲρ ὑψηλότερον ὑπὲρ τὸ κατώφλιον. Ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἀναγκαστικὰ δύνάμεις χορηγεῖται αὐτῇ ἐκ τῶν βοηθητικῶν ἐκείνων παρὰστάσεων, αἵτινες ὡθοῦσι πρὸς τὸ ἐπιθυμεῖν, εἶναι λοιπὸν ἐλατήρια τῆς ἐπιθυμίας.

Τὴν ἐν ὀρέξει (τάσει) διατελοῦσαν παρὰστασιν ὀνομάζομεν ἐπιθυμίαν. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν ὡς ἀνάβασιν τῆς παρὰστάσεως ἐναντίον τῶν ἐν τῇ συνειδήσει ὑπαρχουσῶν ἀντιθέσεων αὐτῆς.

Ὡς ἐν τῷ συναισθήματι διακρίνομεν καὶ ἐν τῷ ἐπιθυμεῖν τὴν παρὰστασιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἀντικειμένου = A, τὸ ἄθροισμα τῶν ἀντιθέσεων = M καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν βοηθητικῶν = N. Ἀλλὰ τοῦ συναισθήματος διακρίνεται τὸ ἐπιθυμεῖν, καθ' ὅσον δὲν σημαίνει ὥσπερ ἐκεῖνο μίαν μόνην στιγμιαίαν θέσιν τῶν παρὰστάσεων, ἀλλὰ διέχεται διὰ πολλῶν τοιούτων θέσεων, τ. ἔ. κίνησιν. Αἱ κατὰ μέρος διχομαοὶ ταύτης τῆς κινήσεως εἶναι συναισθήματα, καὶ δὴ μικτὰ· διότι ἄλλοτε μὲν λαμβάνομεν συνειδήσιν τῆς ὑψώσεως· τῆς κυρίας παρὰστάσεως A, ἄλλοτε δὲ τοῦ ματαίου αὐτῆς ἀγῶνος πρὸς τὰς ἀντιθέσεις M. Ἡ ζωηρότης τῆς ἐπιθυμίας κρέμαται ἐκ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀνκπύσσουσιν αἱ βοηθητικαὶ παρὰστάσεις N καὶ δύναται νὰ μετρηθῇ διὰ τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἀντιθέσεων M. Ἡ δὲ ἀρνητικὴ ἐπιθυμία ὡς κατὰπτωσις παρὰστάσεώς τιος ἐναντίον τῶν ἀντιθέσεων αὐτῆς καλεῖται ἀποστροφή.

Ἡ πλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας ἐπάγεται, ἐὰν ἡ κυρία παρὰστασις A φθάσῃ εἰς τὸν ὑψιστὸν βαθμὸν τῆς σαφηνείας, οὗτις ἐν γένει εἶναι δεκτικὴ.

Τοῦτο γίνεται αἰσθητὸν δι' ἰσχυροῦ συναισθήματος, διότι αἱ ἀντιθέσεις, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ματαίως κατεπολεμοῦντο, ἤδη φαίνονται ὡς ὀριστικῶς κατανικηθεῖσαι.

Τοιούτῃ πλήρωσις δύναται ἐν γένει νὰ ἐπέλθῃ, ἐὰν ἡ ἀνατετραμμένη, τ. ἔ. ὑπὸ τῆς φαντασίας κρατούμενη παρὰστασις μεταβληθῇ εἰς αἰσθημα· διότι ἐφ' ὅσον μένει παρὰστασις, εἶναι ἀνάγκη ἐν τῷ πρὸς τὰς ἀντιθέσεις αὐτῆς ἀγῶνι ν' ἀναλχυθῇ τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς κωλύσεως. Μόνον ὅταν γείνῃ αἰσθημα, δύναται ν' ἀπαλλαγῇ ἐντελῶς τῆς κωλύσεως.

Ἡ πέτρα ἐπιθεβριοῖ τοῦτο ἐντελῶς.

Οὕτως ἡ νοσταλγία δύναιται ν' ἀποσβεθῇ μόνον, ἐὰν μεταβῶμεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀφήσωμεν ταύτην, νὰ ἐπιδρῷ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν.

Ἄλλως ἔχει βεβαίως τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ πνευματικῇ ἐπιθυμίᾳ, τῆς ὁποίας σκοπὸς δὲν εἶναι αἰσθητόν τι, ἀλλὰ τις διασκευὴ τῶν παραστάσεων π. χ. ὅταν πρόκηται περὶ τῆς λύσεως ἐνὸς προβλήματος. Ἐνταῦθα δηλονότι ἡ πλήρωσις συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὅλη ἡ δύναμις τῆς προσοχῆς συγκεντροῦται ἐν τῷ ἐνὶ κύκλῳ τῶν παραστάσεων, ἡ συνειδήσις στενουμένη περιλαμβάνει μόνον αὐτόν, διὸ ὁ φωτισμὸς αὐτοῦ ἐπιτείνεται ἐκτάκτως. Οὕτω διὰ τῆς πνευματικῆς ἐπιθυμίας διευθύνεται ἡ προσοχή ποτὲ μὲν πρὸς τοῦτο, ποτὲ δὲ πρὸς ἐκεῖνο τὸ σημεῖον τῆς συνειδήσεως καὶ κυβερνᾶται τρόπον τινὰ ἡ τῶν νοημάτων πορεία.

Ἡ ἐπιθυμία σθέννυται μετὰ τῆς πληρώσεως.

Σημ. Ὡς τὸ συναίσθημα, οὕτως καὶ ἡ ἐπιθυμία ἔχει τὴν ἑδραν αὐτῆς ἐν τινὶ ὁμάδῃ παραστάσεων. Δὲν ὑπάρχει χωριστὴ δύναμις ἐπιθυμητικῇ, ὡς οὐδὲ συναισθητικῇ τὸ ἐπιθυμεῖν εἶναι ταυναντίον μορφή τις μόνον τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν παραστάσεων.

Τοῦ συναίσθηματος διακρίνεται ἡ ἐπιθυμία κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν ἔχει περιεχόμενον αὐτοτελές, τὸ δὲ συναίσθημα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐν σκότει κακαλυμμένον. Ἡ ἐπιθυμία ἔχει ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἐπιθυμητοῦ κέντρον, τὸ ὅποτον λείπει ἐν τῷ συναίσθηματι καθ' ἑαυτὸ· διότι ἀνάγκη βέβαια νὰ γινώσκῃ τις τί ἐπιθυμεῖ. Ignoti nulla cupido. Διὰ τοῦτο ὑπάρχουσι μὲν συναίσθηματα ἀόριστα, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἀόριστοι ἐπιθυμίαι.

Ἐν τούτοις συναίσθηματι καὶ ἐπιθυμίαι ἔχουσι στενὴν συγγένειαν καὶ ποικίλως μεταβάλλουσιν εἰς ἄλληλα, καθότι ἡ ἀνάβασις καὶ κατάβασις, ἡ κίνησις ἄρα τῆς ὁρέξεως δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τῶν ἐντάσεων τῶν συναισθημάτων, καὶ ἀντιστρόφως ἡ ἔντασις τῶν παραστάσεων οὐχὶ ἄνευ κινήσεως αὐτῶν. Ἐλπίς, ἀγάπη, φιλία, νοσταλγία, φιλοπατρία εἶναι ψυχικαὶ (θυμικαὶ) καταστάσεις, αἱ ὅποια χαρακτηρίζονται ὑπὸ συναίσθημάτων ὁμοίως καὶ ἐπιθυμιῶν.

Ἐν γένει ὁμοίως τὸ μὲν συναίσθημα εἶναι στατικὴ (μηχανικὴ) ἐνέργεια, ἡ δ' ἐπιθυμία δυναμικὴ· ἐκεῖ μὲν ὁμᾶς τις παραστάσεων εὐρίσκεται ἐν ἰσορροπίᾳ παραγομένη ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἐντάσεως τῶν μερῶν αὐτῆς, ἐνταῦθα δὲ ἔκ τινος συμπλέγματος παραστάσεων ἀποσπᾶται πασῶν τῶν λοιπῶν παραστάσεως τις, καὶ ἡ ὑψοῦται ὑπ' αὐτῶν ἐξ ἑαυτοῦ, ἡ καταπίπτει· ἐν μὲν τῷ συναίσθηματι δύναται ἡ ὑποκειμενικὴ κατάστασις τῆς συνειδήσεως νὰ μείνῃ οὔτε ἡν· διότι χαρὰ καὶ ἄλγος λαμβάνονται παθητικῶς μᾶλλον, ἐν δὲ τῇ ἐπιθυμίᾳ ἡ παρούσα κατάστασις τῆς συνειδήσεως πρέπει νὰ διακοπῇ καὶ νὰ μεταδῇ ἐνεργητικῶς εἰς ἑτέραν.

Ἐκ τοῦ συναίσθηματος τῆς λύπης ἀναπτύσσεται κατὰ φύσιν ἡ ἐπιθυμία, ἐὰν ἡ παράστασις προσκλήσῃται σφάγινα ἡν, ἡ δὲ εἰς τὴν κώ-

λυσιν υποτεταγμένη ὁμάς τῶν παριστάσεων εἶναι ἀρχοῦντως ἰσχυρά, ὥστ.
ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτήν. "Όταν γινώσκῃ τις τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνησυχίας
καὶ τοῦ πόνου, θά προσπαθῇσῃ φυσικῶς ν' ἄρῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ μέσου. Οὕτως ὁ
ὑπὸ νοστιλγίας βαταυζόμενος ἐπιθυμεῖ τὴν οἴκαδ' ἐπιστροφὴν, ὁ ἀσθενὴς τὴν
ὕειαν, ὁ αἰγχιλωτός τὴν ἑλευθερίαν. Ἡ ἀπαγόρευσις φέρει ἡμᾶς διὰ τῆς
πίστεως, ἣν ἐξισχυεῖ ἐπὶ τῶν συνήθων ἡμῶν παραστίσεων, εἰς δυσάρεστον θέ-
σιν, ἐξ ἧς ζητοῦμεν ν' ἀπαλλαγώμεν ἐπιθυμοῦντες τὸ ἀπηγορευμένον (ultimur
in vetitum semper p. citiusque negata).

§. 55. Διαίσεις τῶν ἐπιθυμιῶν.

Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ διακρίνομεν τὰ ἐπόμενα· 1) τὸ περιεχόμενον
αὐτῆς ἥτοι τὴν παράστασιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ· 2) τὸ ἐλατήριο
αὐτῆς ὡς σύμπλεγμα τῶν βοηθητικῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι
μεταθέτουσι τὴν παράστασιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ εἰς τὴν κατὰστα-
σιν τῆς προσπαθείας· 3) τὴν ἰσχύϊν καὶ 4) τὴν διάρκειαν αὐτῆς.

Κατὰ τὸ περιεχόμενον ἡ ἐπιθυμία εἶναι ὕλική ἢ πνευματική.
(Πρὸβλ. §. 54). Ἡ ἐπιθυμία ὕδατος εἶναι ὕλική· ἡ ἐπιθυμία τῆς
λύσεως προβλήματός τινος, τῆς εὐρέσεως ἱστορικοῦ τινος ὀνόμα-
τος ἢ χρονολογίας, τῆς εὐρέσεως τῆς ἀκηθείας, ἐν γένει πνευ-
ματικῶν σκοπῶν, εἶναι πνευματική.

Τὸ ἐλατήριο τῆς ἐπιθυμίας δυνατὸν νὰ κῆται ἢ ἐν τῇ εἰς
ἐκυτὴν ἐγκυκλιωμένην ἐλευθερίᾳ φθορᾷ τῶν παριστάσεων, ἢ
ἐν τῷ ὧ ἢ ἐν τῷ λογικῷ. Ἐντεῦθεν ἔπεται ἡ διαίσεις τοῦ
ἐπιθυμεῖν εἰς τὸ κρῖτως ἐπιθυμεῖν, τὸ βούλεσθαι καὶ εἰς τὸ
αὐτεξούσιον.

Τὸ βούλεσθαι ὡς μετὰ τοῦ οὔσα ἐπιθυμία διευθύνεται ὑπὸ
τῶν παριστάσεων τοῦ ἐφικτοῦ τοῦ ὀρεκτοῦ πρὸς ὃ ἀπαιτεῖται
κρίσις τις ἀπὸ μέρους τοῦ νοῦ. Ἐνταῦθα δὲν ἐπιθυμοῦνται μόνον
οἱ σκοπεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα τὰ εἰς αὐτοὺς ἀγόντα, ἀδιάφορον
ἂν καὶ ἐκυτὰ εἶναι ἐπιθυμητὰ ἢ οὔ. Τὰ πλεῖστα τῶν ὑπὸ τοῦ
ἀνθρώπου ἐπιδιωκομένων, οἷον κτήεις, πλοῦτος, ἐπάγγελμα
κ.τ.θ. εἶναι μέσα πρὸς κατόρθωσιν ὑψηλοτέρων σκοπῶν. Ἐάν
προσέλθῃ ἡ κρίσις περὶ τοῦ ἐφικτοῦ τοῦ ἐπιθυμητοῦ, ἡ ἐπιθυ-
μία γίνεται βούλησις.

Ἐπὶ τέλους ὅμως ἀνάγκη ἡ κρίσις νὰ στραφῇ ἀπὸ τῶν μέσων
πρὸς τοὺς σκοποὺς ὡς τοιοῦτους καὶ νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα, τί
εἶναι δι' ἐκυτό ἐπιθυμητὸν ἀνεῖ ἀναφορᾶς πρὸς ἄλλο. Τὸ ζή-
τημα τοῦτο προϋποτίθησι λογικὴν σκέψιν. Ἐν τῇ καταστάσει
τῆς σκέψεως ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρως, ἐπειδὴ ποιεῖται
ἐκλογὴν μετὰ τὴν πολλῶν προσφερομένων αὐτῷ βουλήσεων. Λο-
γικὴ ἐπιθυμία λοιπὸν εἶναι ἡ ἐλευθέρα, ἐπὶ σκέψεως καὶ αὐτε-
ξυστιότητος στηριζομένη βούλησις.

Ἄλλην ἔποψιν πρὸς ἑτέραν βαθμολογικὴν μᾶλλον διχίρουν τῶν ἐπιθυμιῶν πρέχει ὁ συνδυασμὸς τῆς ἰσχύος καὶ διαρκείας τῆς ἐπιθυμίας. Κατὰ μὲν τὴν διάρκειαν δύνανται νὰ διακριθῶσιν αἱ ἐπιθυμίαι εἰς ἐπιθυμίας κατ' ἐνέργειαν (παροδικαῖς) καὶ ἐπιθυμίας καθ' ἑξίν (διαιρέτους). Διὰ δὲ τὴν ἰσχύον αὐτῶν ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνιούσῃ κλίμακι σταθερὴν τι σημεῖον ἕκαστου ἢ ἐπιθυμίας παύεται προσλαμβάνομένη. Ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρίσκονται αἱ εἰς τὴν πειθαρχίαν τοῦ πνεύματος εἰσέτι ὑποτεταγμέναι ἐπιθυμίαι, ὑπερίνω δὲ αὐτοῦ τὰ πάθη· ἕκαστὸν μὲν κρατοῦμεν ἡμεῖς τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐνταῦθα δὲ κρατούμεθα ὑπὸ αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ τὴ πάθος ἀνήκει εἰς τὰς καθ' ἑξίν ἐπιθυμίας, εἰς αἷς ἀνήκει καὶ ἡ ὁρμή καὶ ἡ κλίσις.

Συνδυάζοντες τὴν διαίρεσιν ταύτην λαμβάνομεν τὴν ἐπομένην

Συνοπτικὴν διαίρεσιν τοῦ ὀρέγεσθαι..

Τὸ ἐπιθυμεῖν:

Κατ' ἐνέργειαν:

Καθ' ἑξίν:

A. Ἡ κυρίως ἐπιθυμία.

Υλικὴ ἐπιθυμία.

Ὁρμή,

Πνευματικὴ ἐπιθυμία.

Κλίσις, ῥοπή,

Πάθος, δὲν προσλαμβάνεται.

B. Τὸ βούλεσθαι.

Ἐξωτερικὴ βούλησις.

Ἐξίς τῆς βουλήσεως.

Πρᾶξις καὶ ἔργον.

Ἀξιώματα τῆς βουλήσεως.

Ἐσωτερικὴ βούλησις.

Ἐκουσίη προτοχή.

Γ. Τὸ αὐτεξούσιον.

Ἡ μερικὴ πρᾶξις τοῦ αὐτεξουσίου.

Ὁ χαρακτήρ.

§. 56. Ἡ ὁρμή

Ἡ ὁρμή εἶναι διαρκὲς διάθεσις πρὸς ὠρισμένην κατ' εἶδος, οὐχὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἐπιθυμίαν (ἢ ἀποστροφὴν), ἔχουσα τὴν βάσιν αὐτῆς ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου.

Διαικρίνεται δὲ τῆς ἐπιθυμίας κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν εἶναι κατ' ἐνέργειαν, ἡ δὲ ὁρμή καθ' ἑξίν, καὶ ὅτι ἡ πρᾶξις τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐν μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ προηγείται τῆς ὀρέξεως, ἐν δὲ τῇ ὁρμῇ ἐπεται τούτῃ.

Βάσις τῆς ὁρμῆς εἶναι δυσάρεστα αἰσθήματα καὶ σκοτειναὶ πρᾶξις, αἱ ὅποισι γίνονται ἐστὶς ζωῶν συνκισθημάτων

λύπης. Τὸ ἀόριστον συναίσθημα τῆς λύπης γεννᾷ τὴν γενικὴν καὶ ἀπροσδιόριστον τάσιν τοῦ μεταβῆναι ἐκ τῆς δυσχερέστου ψυχικῆς καταστάσεως εἰς ἐτέραν μᾶλλον εὐχέρεστον, οὐδενίχ ὅμως σαφῆς παράστασις δεικνύει τὴν ὁδὸν τῆς μεταβάσεως ταύτης. Διὰ τοῦτο ἡ ὁρμὴ εἶναι *τεχνολή*, καὶ βαθμυλὸν μόνον δι' ἀποπειρῶν καὶ τυχαίων ἐπιτυχιῶν φθάνει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν γνῶσιν, ὅτι ἀντικείμενά τινα εἶναι τὰ φυσικὰ μέσα τῆς πληρώσεως τῆς ὁρμῆς.

Ἐκ τῶν δυσχερέστων αἰσθημάτων τῆς πείνης καὶ δίψης ἀντιπίσσεται κατ' ἀρχάς γενικὴ τις καὶ ἀόριστος τάσις τοῦ ποιῆσαι ἐκποδῶν τὰ αἰσθημάτων ταῦτα καθ' οἷονδήποτε τρόπον. ἀνησυχίαι τις, ἐκδηλουμένη εἰς ἀσκόπους κινήσεις καὶ ζητήσεις, κυριεύει τὸ ζῶον καὶ τὸ παιδίον, μέχρις οὗ ἀμφοτέρω μετὰ τινος ἴσως ἀποτυχούσας ἀποπειράς εὐρίσκουσιν ἐν τῇ προσφῶρῳ τροφῇ τὸ γενικὸν μέσον πρὸς πληρώσιν τῆς πείνης καὶ δίψης. Τοιοῦτοτρόπως ἐμορφῶθη ἡ θρεπτικὴ ὁρμὴ, ἥτις ἐπιδιώκει τροφήν ἐν γένει, οὐχὶ ὅμως ὠρισμένα θρεπτικὰ μέσα, π. χ. ἀψύας καὶ ὄστρεα.

Ἐκ τοῦ ὀρίσμου τῆς ὁρμῆς συνάγεται, ὅτι αὕτη εἶναι *φυσική*. Τοιοῦτοτρόπως ἀποκλείονται αἱ διχθεσεις ἐκείναι πρὸς τὸ ἐπιθυμεῖν, καίπερ οὐχ ἥττον διαρκεῖς καὶ ἐνίοτε μὲ δύνανμιν φυσικῆς ὁρμῆς ἐμφανιζόμεναι, αἱ ὁποῖαι ἐμφυτεύονται τεχνητῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς συνηθείας, τῆς ἀντροφῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει ὁρμὴ τοῦ καπνίζεῖν, καλλωπίζεσθαι, ἢ ὁρμὴ πολιτικῆς ἐλευθερίας, εἰ καὶ ἡ ὁρεξις αὕτη ἐμφανίζεται πολλάκις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μετ' ἰσχύος φυσικῆς ὁρμῆς.

Αἱ ὁρμαὶ διακρίνονται εἰς *σωματικὰς* καὶ *ψυχικὰς*, καθ' ὅσον βάσις αὐτῶν εἶναι ἡ ἐνέργεια τῶν νεύρων ἢ ἡ τῶν παραστάσεων.

Ἡ γενικὴ εὐκίνησις τῶν κινητηρίων νεύρων καὶ μυῶν παράγει τὴν *κινητικὴν ὁρμὴν*, ἥτις ἰδίως ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ εἶναι λίαν ζωηρά, ἐν δὲ τῇ προεβηλικῇ ἐλαττοῦται μεγάλως μετὰ τῆς ἐλαττουμένης εὐκινήσεως τῶν νεύρων. Ὁ σφαδασμὸς τοῦ βρέφους, ἡ ἀκαταστασίς τοῦ παιδός, τὰ γυμνάσια τῶν νεανιῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ὁρμῆς ταύτης. Πᾶσα βεβιασμένη θέσις ἐμφανίζεται ὡς ἀλγεινὴ κατάστασις, διότι κατὰπνέζει τὴν κινητικὴν ὁρμὴν.

Ἄλλαι *σωματικαὶ ὁρμαὶ* εἶναι ἡ *θρεπτικὴ* καὶ ἡ *γενετήσιος ὁρμὴ*.

Ἡ *ψυχικὴ ὁρμὴ* δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὴν *γενικὴν ὁρμὴν* πρὸς τὸ παριστάται, ἥτις ἐμφανίζεται ὡς θρεπτικὴ ὁρμὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἔχει τὴν ῥίζαν ἐν τῇ τάσει τῶν παρστώσεων πρὸς τὸ ἀνεκλίσσεσθαι. *Πνευματικὴ ἀνία*, προκληθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐλλείψεως ἀποχρώσεως ἀλλοτρίως τῶν παρστώσεων, εἶναι ὡς

καταπίσεις τῆς ὁρμῆς ταύτης ὀδυνηρά κατὰστασις, ἐν ᾧ ἡ διασκέδασις μετὰ τῆς πλουσίας αὐτῆς ἀλλαγῆς τῶν παραστάσεων εἶναι ὁ ἀρεστότατος τρόπος τῆς πληρώσεως αὐτῆς.

Ἄλλαι ψυχικαὶ ὁρμαὶ εἶναι ἡ κοιτωνική καὶ ἡ μεταδοτικὴ ὁρμή. Εἰς ταύτας δύναται τις κατὰ τινα ἔννοιαν νὰ συγκταριθμῇ τὴν ὁρμὴν τῆς τιμῆς, τῆς κτήσεως καὶ τὴν τοῦ ἀρχεῖν.

Ἐπάρχουσι δὲ καὶ μικταὶ ὁρμαί, ἔχουσι τὴν βλίσιν αὐτῶν ἐν τε τῷ σωματικῷ καὶ τῷ πνευματικῷ ὁργανισμῷ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ταύταις δυνάμεθα ν' ἀριθμῇσωμεν τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ ἐνεργεῖν, ἣτις εἶναι μικτὴ ἐκ τῆς σωματικῆς ὁρμῆς πρὸς τὸ κινεῖσθαι καὶ τῆς πνευματικῆς πρὸς τὸ παριστάνειν, καὶ τὴν ρετικὴν ὁρμὴν τῆς συντηρήσεως, ἣτις κινεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ ἐπιχειρῇ τὰ πάντα, ὅπως συντηρῇ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ σώζῃ αὐτὴν ἐν κινδύνοις.

Ἐν τοῖς ζώοις ἡ ὁρμὴ μορφοῦται εἰς ἐνστικτον, οὗτινος μόνον ἀρχαί τινες ἐν ταῖς ἀντανκλαστικαῖς κινήσεσιν εὐρίσκονται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (Πρβλ. §. 14). Τὸ ἐνστικτον διακρίνεται τῆς ὁρμῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἄγει οὐ μόνον εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πλήρωσιν αὐτῆς. Στηρίζεται δὲ ἐπὶ τοιαύτης διατάξεως τοῦ ὁργανισμοῦ τῶν ζώων, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐκ τινος αἰσθήματος, ὅπερ ἐγένετο ἔδρα τῆς ἐπιθυμίας, παράγονται κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀντανκλαστικῆς κινήσεως αὐτόματοι κινήσεις, αἱ ὁποῖαι ἄγουσιν εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης καὶ διὰ τούτου εἰς τὴν τήρησιν καὶ περαιτέρω διέκπλaksin τῆς ὁργανικῆς ζωῆς. Ἡ διάνοις, ἡ καθοδηγοῦσα τὰς κινήσεις καὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀντικαθίσταται ἐν τοῖς ζώοις πολλὰχὼς ὑπὸ τοῦ ἐνστικτοῦ, καθ' ὃ βυθμίζεται ἡ ἐκλογὴ τῆς τροφῆς, ἡ οἰκοδόμησις τῆς κατοικίας (φωλεᾶ), αἱ μετακινήσεις καὶ αἱ τέχναι τῶν ζώων.

§. 57. Κλίσις καὶ ῥοπή.

Ἡ ἐπιθυμία εἶναι μία μερικὴ προδικτικὴ πράξις, ἡ δὲ ὁρμὴ ἐσωτερικὴ προδικθesis, διεγείρουσα αἰ ἐρισμένους ἐπιθυμίας. Καὶ ἡ κλίσις καὶ τὸ ἐναντίον αὐτῆς, ἡ ἐκκλίσις, εἶναι προδικθesis πρὸς ὀρισμένους ἐπιθυμίας ἢ ἀποστρεφὰς καὶ φανεροῦται διὰ τοῦτο ἐν συχνάκις ἐπανερχομέναις ἐπιθυμίαις τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ ὁρμὴ εἶναι βεθέως ἐρριζωμένη ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο μόνιμος, ἡ κλίσις ἔχει τὴν ῥίζαν μόνον ἐν τινι ὀρισμένῳ κύκλῳ παρρηστάσεων, ὅστις, καθὼς ἐσχηματίσθη ψυχικῶς, οὕτω δύναται καὶ νὰ καταστραφῇ πάλιν. Αἱ κλίσεις εἶναι πῶς διὰ τοῦτο εἰςμετάβλητοι συμμετα-

ελλόμενοι μετὰ τῶν κύκλων τῶν περὶ τὰς ἐξέσεις, ἐξ ὧν ἐπή-
γαιον. Αἱ κλίσεις τοῦ νεκρίου εἶναι ἄλλαι ἢ αἱ τοῦ ἀνδρός.

Ἐν ἐπιθυμίᾳ τις ὑπὲρ πολλὰς ἐν τῇ συνειδήσει, ἀπο-
θνήσκει ἐξ ἑαυτοῦ καὶ γεννᾷ τὴν κλίσιν¹⁾. Ἐν τῇ πολλῇ ἐπιθυ-
μίᾳ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πατρὸς ζυγίζον, εἶναι δυνατόν ἢ ἐπι-
θυμίαν αὐτὴν καὶ γένειν ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐπαμένως κλίσιν.

Εἶναι ὁμοίως γνωστόν, ὅτι αἱ κλίσεις τοῦ ἀνθρώπου συνδέονται
οὐ μόνον μετὰ τῶν ἐξέσεων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν φυσικῶν προ-
διαθέσεων αὐτοῦ. Αὗται εἶναι τὰ ὅργανα ὁργανικῶν τινῶν προϋ-
ποθέσεων, καὶ ὅσοι εἶναι συντελεστικαὶ πρὸς ὥρισμένην τινὰ
ἐνέργειαν. Ὅσοι μείζων ἢ προδιάθεσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀντι-
κείμενον τι, τόσω ἐυκολώτερον καὶ ἁπλοῦς κλίσιν πρὸς αὐτό²⁾ διότι
ἢ προδιάθεσις ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιτυχίαν, τὸ δ' ἐκ τῆς ἐπιτυ-
χίας συνκρίσκει (Σ. 44) καὶ ἰσχυρὴν αὐτῇ ποθητὴν τὴν ἐπὶ ἀνα-
δον τῆς ἐπιθυμίας, τ. ἔ. μετὰ πολλὰς τὴν ἐπιθυμίαν εἰς κλίσιν.
Πρὸς δὲ ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει προδιάθεσιν, πρὸς τοῦτο δυσκόλως
λαμβάνει κλίσιν. — Ἡ ἀνατροφή ἀπείλει ἰδίως καὶ λαμβάνει ὑπ'
ὄψιν τὰς προδιαθέσεις καὶ κλίσεις.

Ἐν ἡ ἐμφυτοῦ προδιαθέσεις εἶναι ἐπιτηδεύειν εἰς τινὰ κλίσιν,
ἢ ἐν αὐτῇ δι' ἐξέσεων μακρὸν χρόνον θεωρητικῶν συνδυασμῶν
οὕτως εἰπεῖν, μετ' ἡμῶν, γίνεται τότε ῥοπή. Καθίσταται δ' ἡ
ῥοπή σχεδὸν ἀκτακτικῆς, ἐν ἐξωτερικῇ αἰτίᾳ περιοδικῶς
ἢ ἀδικλείπτως συντελῶσιν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρε-
θισμοῦ, ὅστις διεγείρει τὴν ὕλην ἐπιθυμίαν. Ἀνθρώποι π. χ.
ἐκτεθειμένοι εἰς ὑγρὸν αἰθέρα καὶ ὑπὸ τῆς ὕλης καὶ ὑπὸ τῆς
κατακλυσσοῦ πολλὰ ἐξωτερικὴν θερμότητα, ἀποκλίνονται διὰ
τοῦτο ἰσχυρότερον τινὰ ἐκ τοῦ σώματος προερχομένην ἀνάγκην
πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτῆς, ἥτις χορηγεῖται τεχνικῶς διὰ
πνευματικῶν ποτῶν. Αἱ κλίσεις καὶ αἱ ῥοπαὶ αἱ ὑπὸ τῶν τοῦ
περιβάλλοντος ἐρεθισμῶν ἀδικλείπτως ὑποστηρίζονται ἀποτί-
θενται χαλεπώτερον ἢ αἱ ἐκ τῆς ἐξέσεως γεννηθεῖσαι. Διὰ τοῦτο
δυσκόλως ἀφίστανται τῆς ἀπολαύσεως πνευματικῶν ποτῶν οἱ
νεῦνται, οἱ περὶ τὴν ὁλκασσιν ἀποκλίνοντες, οἱ κατὰ τὴν τοῦ βορρᾶ
ἐν γένει.

1) Ἡ πλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας συνοδεύεται ὡς γνωστὸν ὑπὸ ἡδῶν συναισθη-
μάτων, ταῦτα συνδέονται μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ἐπιθυμητοῦ ὡς βοήθεια
καὶ φέρουσιν αὐτὴν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ὁρέξεως, τόσω ἐυκολώτερον, ὅσοι
συχνότερον ἡδὴ ἡ ἐπιθυμία ἐπληρώθη. Ἐν τῇ κύκλῳ τῶν παραστάσεων, ὅστις
περιβάλλει τὴν σχετικὴν παράστασιν, σχηματίζεται λοιπὸν διάθεσις τις πρὸς
ἐπιθυμίαν, ἥτις δὴ καλεῖται κλίσιν. Ἡ διάθεσις αὕτη παράγει πάντοτε ἐπιθυ-
μίαν πραγματικὴν, ὅσῳ τὴν παραστάσιν ἀφαινεῖται εἰς τὸν σχετικὸν τῶν
παραστάσεων κύκλον.

Τὸ ἐναντίον τῆς κλίσεως εἶναι ἡ ἔκκλισις ὡς διέθεσις πρὸς τὴν φυγὴν ἀντικειμένου τινός.

§. 58. Τὸ πάθος.

Ἡ ὁρμή, ἡ κλίσις καὶ ἡ ῥοπή περιέχουσιν ἐν ἑαυταῖς προδικηθεῖσαι εἰς τὸ ἐπιθυμεῖν, ἐκδηλουμέναι· διὰ παικίλων ἐπιθυμιῶν. Αἱ ἐπιθυμίαι ὅμως αὗται δύνανται νὰ καταταλῶσιν (προπληφῶσιν) ὑπὸ ἀρχῶν, τὸ Ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ ἔχουσι τὴν βί-ζαν αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἀναδεικνύεται ἰσχυρότερον τῆς ἐπιθυμίας, ἡ κλίσις ἢ ἡ ῥοπή καὶ αὕτη ἡ ὁρμή δύναιτο νὰ περιορίζηται ὑπὸ τῆς λογικῆς σκέψεως.

Ἡ ἰσχυρά ἐπιθυμία δὲν εἶναι ἀλόγη πάθος. Εἰς πάθος μετατρέπεται, ἐὰν επικρατήσῃ πάντων τῶν παρυστατικῶν κύκλων τοῦ ἀνθρώπου, κυριεύσῃ ὅλην τὴν ψυχὴν, καθυποτάξῃ ἑαυτῇ πάντα τὰ συμφέροντα καὶ οὐδεμίαν ἀνωτέραν δύναμιν ἀνέχεται ἐν τῇ συνειδήσει. Τὸ πάθος λοιπὸν εἶναι ἐπιθυμία, ἥτις ἐγένετο τόσον ἰσχυρά, ὥστε δὲ δύναται πλέον νὰ προσληφθῇ, ἢ αὐτὴ ὡς ὑπερτάτη προσλαμβάνουσα ὁμὰς παραστάσεων ἀρχεὶ τῆς συνειδήσεως.

Τοῦτο ὅμως ἔχει τι τὸ ἀνώμαλον καὶ διάστροφον· διότι ἡ ὑπερτάτη προσλαμβάνουσα ὁμὰς παρυστάσεων δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐπιθυμία, ἀλλ' ἡ λογικὴ γνῶσις. Ἐπακολούθημα τῆς ἀνωμαλίας ταύτης εἶναι μὲν μᾶλλον ἢ ἥτις μετέχῃ διατάραξις ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῶν διαφορῶν συμφερόντων καὶ πραγμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀπόλυτον μέτρον τῆς ἐκτιμήσεως ἀπόλλυται μετὰ τῆς κυριαρχίας τῆς γνώσεως¹⁾, ἐφαρμόζεται δὲ τὸ προσωπικὸν μονομερές μέτρον τοῦ πάθους, καθ' ὃ τὰ πράγματα λαμβάνουσι τόσῳ μείζονα ἀξίαν, ὅσῳ μᾶλλον χρησιμεύουσιν ὡς μέσα πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐμπαθῶν ὀρέξεων.

Ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλην ἑποψίν «πάσχει» ἡ ψυχικὴ κατάρτασις τοῦ ἐμπαθοῦς. Ἡ ὕψις δηλονότι τοῦ πνευματικιοῦ βίου ἐγκαίεται ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐξαρτήσῃ τῶν παρυστάσεων ἀπ' ἀλλήλων. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ὁ ἐμπαθὴς δὲν εἶναι πνευματικῶς ἐντελὴς ὕψις· διότι ἡ ἀμοιβαίᾳ αὕτη ἐξάρτησις τῶν παρυστάσεων ἀπ' ἀλλήλων δὲν ὑπόκειται πρὸ αὐτῆς, καθ' ὅσον ὁ ἐμπαθὴς κύκλος τῶν παρυστάσεων κυριεύει ὅλην τὴν συνειδήσιν χωρὶς αὐτός νὰ καθυποτάλληται εἰς διόρθωσιν ἐκ μέρους ἄλλων κύκλων παρυστάσεων, ὅσῳ καὶ ἂν εἶναι οὗτοι δεδικαιολογημένοι. Τὸ

1) Οὐχὶ διότι λείπει ἐν γένει ἡ γνῶσις· ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

πάθος εἶναι τυφλὸν καὶ κωφὸν πρὸς πάσας τὰς ἀντιλογίας τῆς κρείττονος γνώσεως. — Ὁ ἐμπαθὴς εἰς τὸ παίζειν δὲν δύναται ν' ἀφῇ τὴν παιδικήν, εἰ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἢ ὁ ἄριστος αὐτοῦ φίλος, τὸ ἴδιον αὐτοῦ λογικόν, ἀποδεικνύουσιν αὐτῷ ἀρρητέστατα, ὅτι κατὰστροφὴ διὰ τοῦ παιγνιδίου καὶ ἐκστὴν καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐνεργεῖ ὁ ἐμπαθὴς ἀλόγως καὶ δουλικῶς, διότι ἀποφαρίζει ἐντιθετῶς πρὸς τὴν κρείττονα γνῶσιν καὶ πρὸς τὸ ἔγῳ αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ γνῶσις αὕτη ὡς ἰσχυρὰ προσλαμβάνουσα ὁμὰς παραστάσεων ἀποτελεῖ τὸ οὐσιώδες στοιχεῖον.

Ἡ διατάραξις τῆς πνευματικῆς υἱείας καὶ λογικότητος τοῦ ἐμπαθοῦς δείκνυται εἰς τὸν ἀπαλλῆ παρατηρητὴν ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι ἄξιον νὰ γείνη κέντρον συμπάσης αὐτοῦ τῆς μελέτης καὶ φροντίδος· καὶ ὅτι καὶ ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀντικείμενον εἶναι εὐγενέστερον ὡς π. χ. ἡ πατρίς, τὸ ἔθνος ἢ ἡ ἐλευθερία, αἱ πράξεις καὶ παραλειτουργίαι τοῦ ἐμπαθοῦς δὲν εἶναι ἀπηλλοτριωμέναι μονομεροῦς ὑπερτιμήσεως αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λοιπὰς φροντίδας τοῦ ἀνθρώπου.

§. 59. Γένεσις τοῦ πάθους· αὐξησις καὶ παρακμὴ αὐτοῦ.

Τὸ πάθος εἶναι ἡ ἐπικρατήσασα ἐπιθυμία. Ἐπειδὴ ἐκάστη ἐπιθυμία ἔχει τὴν ἑξῆς ἐν ἰδιαιτέρῳ ὁμᾶδι παραστάσεων, τὸ πάθος προϋποτίθεται τὸν σχηματισμὸν ἀποκλειστικοῦ κύκλου παραστάσεων, ἐν ᾧ ἐγκαθιδρύεται καὶ ἐξ οὗ ἀντλεῖ τὴν ἰσχύα αὐτοῦ· ὁ ἀποκλειστικὸς οὗτος κύκλος τῶν παραστάσεων πρέπει συγχρόνως νὰ εἶναι ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἐν τῇ συνειδήσει. Πάσαι αἱ λοιπαὶ παραστάσεις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν προερχομένων ἐπιθυμιῶν καὶ συναίσθημάτων ἀναγκάζονται νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτόν.

Τοιαύτην στερεὰν παραστάσεων βάζει δύναται ἡ ἐπιθυμία νὰ λάβῃ, ἐὰν ἔχῃ τὴν ἑξῆς αὐτῆς ἢ ἐν ταῖς φυσικαῖς ὁρμαῖς ἢ ἐν ταῖς ἑξέσι καὶ κλίσεσι, αἵτινες ἐγένοντο δευτέρᾳ φύσιν· καὶ δὴ δύναται ν' αὐξηθῇ μέχρι πάθους διὰ τε τῆς ὑπερμέτρου πληρώσεως καὶ διὰ τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς.

Ἐκάστη πλήρωσις ἐνισχύει τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐάν τις λοιπὸν παραμελῇ νὰ κατεπιεῇ ἐνίοτε τὴν ἀναφυομένην ἐπιθυμίαν δι' ἄλλων εὐγενεστερῶν ὁρέξεων, νὰ προσλαμβάνῃ (ἀφομοιωθῇ) αὐτὴν δι' ἰσχυροτέρων ὁμᾶδων παραστάσεων, ἐάν τις τοῦναντίον ἀφήνῃ αὐτὴν ν' ἀφηνιχθῇ, δύναται τότε αὕτη εὐκολώτατα νὰ ὑπερπηδῇ ἐκ τοῦ σταθμοῦ τῆς κλίσεως καὶ ῥοπῆς εἰς τὸ τοῦ πάθους. Ἐὰν πλεῖστα τῶν παθῶν γεννῶνται ἐξ ἐλλείψεως ἡθικῆς

πειθοχρίαις, ἡ δὲ ὑποδούλωσις αὐτῶν εἶναι τόσῳ χαλεπωτέρως ὅσῳ παλαιότερον ἐγένοντο.

Ἄλλὰ καὶ ἡ πικτελής ἀποπτερύσει τῆς πληρώσεως δύναται ἰδίῳ, ἐπὶ μελαγχολικῶν φύσεων, νὰ ἐξέλῃ τὴν ἐπιθυμίαν μὲν τοῦ πάθους. Τὸ ἐξωτερικὴν ἐμπόδιον τῆς πληρώσεως ἀποτρέπει τὸ πρόχωμα, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἀγωνίζεται τὸ ρεῦμα τῆς ἐπιθυμίας. Ἐάν μὲν τὸ ρεῦμα εἴναι τόσον ἀσθενές, ὥστε νὰ μὴ διαρρήξῃ τὸ πρόχωμα συντρίβεται ἐπ' αὐτοῦ, διασκεδάννυται καὶ πλάτος καὶ εὐρίσκει: ἔκρουεν ἐν ἄλλαις ὀρέξεσιν· ἐάν δὲ εἶναι κούνητος, δυνατόν, συμπαρσύνει τὸ πρόχωμα καὶ φέρεται μὲν ἀχαλινώτου ἐλευθερίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μὴ πληρωθεῖσα ἐπιθυμία, δύναται νὰ ἐκπνεύσῃ εἰς σιωπηλὸν πόθον, δύναται ὁμῶς, ὡς ἐξαιρημένη μετὰ τῆς ἀντιστάσεως, νὰ γείνη καὶ πάθος.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἰσχυρὰ ἐπιθυμία ἐπιταθῇ μέχρι τοῦ πάθους, λαμβάνει τὴν ἀπατηλὴν ὄψιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ χαρακτῆρος. Κατεβλήθη μὲν ἡ ἀρχαία, ἱστορικὴ παρὰ τὴν αἰσθησιν τοῦ ἔγῳ μετὰ τῶν προσλημμένων παραπτύσεων, νὰ ὁμῶς ἔγῳ — ὁ ἐμπαθὴς ἄνθρωπος — ἀντικεινέστησεν ἐκεῖ τοῦτο δὲ τὸ ἔγῳ οὐδεμίαν γινώσκει ἀντίστασιν, οὐδὲν ἐνδεδυμένον, οὐδεμίαν ἐκλογὴν μετὰ τῶν μέσων. Ἐάν τὸ ἀντικεινόμενον τοῦ πάθους εἶναι εὐγενές, ὡς π. χ. φιλοπατρία, φιλοεθνική ἢ φιλάνθρωπική τάσις, δύναται ἐν τούτῳ τῷ σταθμῷ καὶ αὐτὸ τὸ πάθος νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα πρῆγματα. Τὰ μεγάλα κακορρώματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἅτινα ἡ σήμερον ἀλόμῃ θαυμάζομεν, προήλθον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐγενοῦς πάθους (ἀλλὰ καὶ αἱ κηλιδούσαι τὴν ἱστορίαν ὡς τῆς).

Ἄλλ' ἡ φαινόμενη ἐλευθερία καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πάθους καταρρεῖ τόσῳ ταχύτερον, ὅσῳ μᾶλλον ἀνακύπτουσιν αἱ ἀντιφάσεις, εἰς ἃς περιπίπτει ὁ κύκλος τῶν τοῦ πάθους νοημάτων καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἱστορικὸν ἔγῳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὴν κρείττονα (ἠθικὴν) τὴν τοῦ γινώσκειν. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται εἶναι ἀφύκτοι, καὶ δικαίως παρρησιάζονται ὡς ψυχολόγος, ὅτι «ἡ ἐλευθερία τοῦ πάθους τότε μόνον ὅλ' ἦτο πρῆγματι ἐλευθερία, ἐάν δὲν ὑπῆρχε συνθήκη». Ἀπὸ τοῦ Διδερότου μέχρι τοῦ Ἐγγέλου δὲν ἔλειψαν ἡ κωμικὰ τοῦ πάθους, ζητοῦντες νὰ παρκαλέωσιν ἐξ αὐτοῦ πᾶν μέγα· ἀλλ' ὁμῶς καὶ ἐάν τὸ πάθος δὲν εἴναι ἐν πάσῃ περιστασίᾳ ἠθικῶς ἀποδοκιμαστέον (ἐνθυμηθῶμεν π. χ. φανατικὴν τινὰ ἐν τῇ ἀγάπῃ ἢ ἐμπαθῇ ζήλωτὴν τῆς θρησκείας), εἰ ὁμῶς πάντοτε ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἠθικὴν· διότι πᾶσαν στιγμὴν δύναται νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ

υποκύπτει τότε άναγκάως εις τὸ πάθος (ὡς, ἐάν π. χ. φανατικός τις περὶ τὸ εὖ ποιεῖν ἤθελε νὰ κλέπτῃ τῶν πλουσίων τὸ δέρμα, ὅπως κατσκευάζῃ ἐξ αὐτοῦ ὑποδήματα διὰ τοὺς πτωχοὺς).

Ἔτι θλιβερωτέρων εἰκόνα παρουσιάζει τὸ πάθος ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀκαταγέτως χωρούσης παρρηκμῆς αὐτοῦ. Ὁ ἐρεθισμὸς τῆς ἐπιθυμίας ἡμβλύθη διὰ τῆς ὑπερμέτρου πληρώσεως, ἡ μεταξὺ τῆς ἐμπληοῦς σνειδήσεως καὶ τοῦ συνειδότος διάστασις ἐμφανίζεται ἐν πικρᾷ μεταμελείᾳ καὶ τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον τόσον ὑψηλὸν συναίσθημα τῆς δυνάμεως τοῦ ἐμπαθοῦς καταρρεῖ εἰς αἰκτράν ἀδυναμίαν. Σπανίως λαμβάνει ἔτι χώραν προσπάθειά τις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἠθικὸν βίον, ἐν πολλαῖς δὲ περιπτώσεσι μετὰ τῆς πνευματικῆς ἀμβλύτητος συνέχεται καὶ ἡ σωματικὴ, τὸ δὲ πάθος ἐκπνεῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς ἀσθενεῖς ἀψικαρδίαις ἢ τελευτᾷ εἰς ἀπόγνωσιν.

Σνμ Ἡ προφύλαξις ἀπὸ τοῦ πάθους εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Συνεισμὸς εἰς ποῖαν τινα ἠθικὴν πειθαρχίαν δι' ἐγκράτου ὑπακοῆς εἰς τὰς διαταγὰς τῶν γονέων καὶ διδασκάλων, καθὼς καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς κοινωνίας (τῆς τε πολιτικῆς καὶ τῆς σπνωτικής, ἐν ᾗ ἡ ζῆσις), αὐστηρότης καὶ σκληραγωγία, σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια, ἀποφυγὴ ἀνοήτων ἀπολαύσεων, πρὸ πάντων ὅμως ἡ ἀφυσίωσις εἰς εὐγενή, ἠθικῶν εἰκότων πληρὴ κύκλον παριστασεων δὲν ἀφήνει τὸν ἀνθρώπου νὰ υποκύβῃ ἐκλόως ὑπὸ τὴν ζυγὸν τοῦ πάθους. Ἡ θεραπεία τῶν παθῶν εἶναι ἰσοφ δυσκολώτερα, ὅσοι μᾶλλον ταῦτα ἐρρίψαν ἤδη ῥίζας ἐν ὄλῃ τῇ συνειδήσει καὶ ὅσοι μᾶλλον τὸ ὀλίγον πάθος, π. χ. ἡ φιλοποσία εὕρισκε ἐν ταῖς ὀργανικαῖς ἀλλοιώσεσι τοῦ σώματος ἐνισχύουσαν ἀπήχησιν. Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ πάθους ἡ τροφή, τ. ἔ. ν' ἀποσπασθῇ τοῦτο βιαίως ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν παριστασεων, ἐν ᾧ ἔχει τὴν ῥίζαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνιστάσι τινες ψυχιατροὶ καὶ τὴν μετῴσιν ἀκόλῃ εἰς ἕτερον ἀντίθετον πάθος, ὅπερ εἶναι προφανῶς ἀνόητον. Πολλῶι κάλλιον, ἡ ἡ θολὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ νέου πάθους, ὅα ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὸν ψυχικὸς νοσούντα ἡ ἐξυψοῦσα ἀνάδελφις εἰς κόσμον ἠθικῶν, ἱδανικῶν σχέσεων. «Μεγάλα συμφέροντα θεωρεῖσθε τὴν σμικρότητα τῶν παθῶν». Εἰς εὐγενῆ φίλος, ἀνάγων εἰς ἐξυψοῦσα τὸ πνεῦμα, ἐπιστημονικὰ μελέτα, ἀπολαύσεις τῶν ὡραίων τεχνῶν, θρησκευτικὴ λατρεία, πρὸ πάντων ὅμως ἠθικὴ πράξις, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι ἐνταῦθα ὡς ὁδηγὸς νέου βίου ἀρμονικῶς ἱκανοποιουμένου.—Ἐλάχιστα ὅα ἐξηγούμενοι ἐνταῦθα ἀπότομος καὶ βαρβαρικὴ περιποίησις. Τοῦναντίον ἡ πείρα ἐδίδασκεν ἐσχάτως, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀρπακτικὰ ζῶα δύνανται διὰ καλῆς περιποιήσεως, ἐπακούσης εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν, νὰ διατηρηθῶσι ἡπια. Τὶ καλοῖσι ἡμεῖς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἀρπακτικὸν τῆς τίγρεως καὶ τῆς ὀαίνης εἶναι πάθος, προελθὸν ἐκ σφοδρᾶς πείνης μὴ πληρωθείσης, ὅπερ κατόπιν ἐγένετο ἔτις; Βλέπομεν τοῦλάχιστον, ὅτι ὁ ἄλύσει δεδεμένος κύων γίνεται διὰ τῶν μακρῶν αὐτοῦ παθημάτων ἐπίσης μοχθηρὸς, ὡς ὅα συνέβαινε τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ» (Herbart).

§. 60*. Ἡ ποικιλία τῶν παθῶν.

Πᾶσα ἐπιθυμία δύνανται νὰ γείνη πάθος, εἰς κτήσῃται τόσον δύνανται, ὥστε νὰ προσληφθῇ (ἀφομοιωθῇ) πάσας τὰς τῶν παρὰ στάσεων ὁμολογίας τῆς (δυνάμει) συνειδήσεως, ποιεῖ δὲ τοῦτο ἐξ ὅσον διαρκεῖ αὕτη ἡ δύναμις.

Πρὸς τοῦτο ἀπεικονίζονται πρὸ πάντων ἰσχυρὰ ἐλκτῆρια, οἷα δὲ παρέρχεται ἡ αἰσθησις. Διὰ τοῦτο τὰ πλεῖστα τῶν παθῶν προέρχονται ἐκ τῶν ὁρμῶν, καὶ δὴ τῶν τε σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν.

Ἡ μὲν θρεπτικὴ ὁρμὴ δύνανται νὰ μετατραπῇ εἰς φιλοδοξίαν καὶ φιλοποσίαν (τροφὴ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν), ἡ δὲ γενετήσιος ὁρμὴ εἰς ἀσέλγειαν καὶ ἡ κινητικὴ εἰς μαρτίαν (ἥτις ἐμὴς συγκαταριθμεῖται εἰς τὰς ψυχικὰς νόσους), κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ εἰς φιλομαχίαν, ἡ δὲ γενικὴ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντηρητικῆς εἰς ἐγωϊσμόν, ὅστις μόνον τὸ ἴδιον Ἐγὼ γινώσκει· ὁρμὴ πρὸς τὸ ἐνεργεῖν εἰς φιλοπαιγμοσύνην (καθ' ὅσον αὕτη δὲ σκοπεῖ τὸ κέρδος) καὶ μαρτίαν πρὸς τὰς διασκεδάσεις· ἡ μεταδοτικὴ ὁρμὴ εἰς ἀδελφότητα· ἡ κοινωνικὴ ὁρμὴ ἄγει εἰς τὴν ἀγάπην, ἥτις δύνανται ἐπίσης νὰ γείνη ἐμπαθὴς καὶ νὰ περιλάβῃ τὸ τε ἄτομον καὶ τὴν οἰκογένειαν, τὸ ἔθνος καὶ τὴν πατρίδα, καὶ σύμπασαν ἀκόμη τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἐνθουσιώδη φιλία, οἰκογενειακὴ ἀγάπη, ἐθνικὸς ἐνθουσιασμός (φανασισμός) καὶ φιλοπατρία. Ἐὰν δ' ἡ εἰς τὸ ξένον πρόσωπον ἀφοσίωσις αὐτῆς ἀπορριφθῇ ἀποτόμως, τρέπεται ἡ ἀγάπη εἰς τὸ ἐναντίον αὐτῆς ἐκκτὴς προσβληθείσης αὐτοσυναισθητικῆς, εἰς μίσος δηλαδή, ὅπερ σπανίως μὲν στρέφεται πρὸς τὰ ἡθικὰ πρόσωπα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δ' ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ ἀτόμου. Ἐν ᾧ ἀγάπη νομίζουσιν, ὅτι δὲν ἔχει ἐξησφαλισμένον ἐαυτῇ τὸ ἀντικείμενόν της, βλασφύζεται ὑπὸ ζηλοτυπίας, τὸ μῖσος ἐκρήγνυται εἰς μνησικαχίαν καὶ φιλοδοξίαν.

Τιμὴ, κτήσις καὶ ἀρχὴ ἐμφανίζονται εἰς τὸν ἐγωϊσμόν ὡς τὰ ὑψίστα ἀντικείμενα τῆς ἐπιθυμίας, διὸ φανεροῦται οὗτος ὡς φιλοδοξία, φιλαργυρία καὶ πλεονεξία, καὶ φιλαρχία. Ἡ φιλοδοξία ζητεῖ νὰ προσπορίσῃ εἰς τὸ ἴδιον Ἐγὼ κύρος ἐν τῇ συνειδήσει ἄλλων προσώπων· εἶναι δὲ ἡ καθ' ἑαυτὴν οὐχὶ ἀγενὴς φιλοτιμία, ὅταν εὐχαριστῇται εἰς τὴν σιωπηλὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ἡθικὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν ἄλλων· μεταβάλλεται ὅμως εἰς κερδοφιλίαν, ὅταν ἐπιδιώκῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν τῶν ἐσωτερικῶν πλεονεκτημάτων, εἰς ἀλαζονείαν δὲ καὶ ἐνφελονομίαν, ὅταν ὑψοῖ ἐαυτὴν ὑπεράνω ἄλλων καὶ μικροῦν τὴν ξένα πλεονεκτήματα, ἢ εἰς δοξομανίαν, εἰς οἱ πόθοι αὐτῆς πέττονται ὑψηλότερον.

φιλαργγία καὶ *πλεονεξία* ὡς ἐμπικθῆς ὄρεξις κτήσεως ζητοῦσι νὰ καθυποτάξωσι τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἐγῶ, ὅπως κατκτητήσωσιν αὐτὰ μέσθι πρὸς πλήρωσιν ἐπιθυμιῶν, ὑπερχοντίζουσιν ὅμως τὸν σκοπόν, λησμονοῦσαι ἐν τῇ συναθροίσει τῶν ἀγαθῶν τὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ ποιοῦσαι τὸ μέσον σκοπόν.

Ἡ *φιλαργγία* δὲν θηρεύει τὰ ἄψυχὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ φέρῃ ὑπὸ τὸ ὑπέρτατον κράτος τοῦ ἰδίου Ἐγῶ αὐτὰ τὰ παρ' αὐτῇ ἰσότιμα πρόσωπα. Αὐτὴ εἰσάγει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος τὴν *δουλείαν* καὶ τὸν *δεσποτισμὸν* καὶ γεννᾷ ὡς ἀντίδοκον κατὰ τούτων τὴν *φιλειλευθερίαν*, ἥτις ὅμως ἐν τῷ πάθει αὐτῆς ἐξαχρειοῦται εἰς «δεσποτεῖαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω».

Ὁ πίναξ τῶν παθῶν δὲν ἀπετελειώθη διὰ τῶν ἀνωτέρω· διότι οὐ μόνον δύναται ἕκαστον τῶν μνημονευθέντων παθῶν νὰ λάβῃ ἀναλόγως τῆς ἀτομικῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῶν ἰδιαιτέρων περιστατικῶν τῆς γενέσεως αὐτοῦ ποικίλους μορφὰς (ποιᾷς μορφὰς π. γ. δὲν λαμβάνει ἡ ἀγάπη καὶ τὸ μῖτος;), ἀλλ' ὅπως ἰδιαιτέρως σχέσεις δύνανται νὰ παρκαγάγωσι καὶ ὅπως ἰδιαιτέρως πάθη, π. γ. μανίαν πρὸς συλλογὴν γραμματοτήτων, πρὸς τὸ στοιχηματίζειν κ. τ. ὅ. Ἐὰν τὸ πάθος διεσθύνηται πρὸς ἰδιαιτερόν τι ἀντικείμενον ἄξιόν προφανῶς δευτερευούσης μετὰ μονομεροῦς ἀποκλειστικότητος, ὡς π. γ. εἰς γραμματόσημα, λαμβάνει *χαρρακτῆρα μοροματίας* καὶ προσεγγίζει λίαν εἰς τὴν *παραφροσύνην*.

§. 61. Τὸ βούλεσθαι ἐν γένει.

Ἡ ἐπιθυμία συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς ὀρέγεται πληρώσεως. Ἐὰν αὕτη φαίνεται ἀδύνατος, ἡ ὄρεξις μένει ψιλὴ εὐχή, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσα σημασίαν· ἐὰν ὅμως προσέλθῃ ἡ γνῶσις, ὅτι τὸ ἐπιθυμητὸν εἶναι ἐφικτόν, ἡ ἐπιθυμία μεταβάλλεται εἰς *βούλησιν*, ἥτις φανεροῦται διὰ πράξεων καὶ ἔργων.

Τὸ ἐπιθυμητὸν εἶναι ἐφικτόν, ὅταν ἐμφανίζεται ὡς τελευταῖον μέλος σειρᾶς μεταβολῶν, αἵτινες ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ὡς αἰτίαι καὶ ἀποτέλεσμα. καὶ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον μέλος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἐγῶ ἐκείνου, ὅστις ὀρέγεται. Ἐὰν καταρθώσωμεν ἐν τινι ὀρισμένῃ ἐπιθυμίᾳ νὰ κατσκευάσωμεν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας ἡμῶν τοιούτην αἰτιώδη σειράν, τὰ ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα τότε οὐ μόνον ἐπιθυμεῖται, ἀλλὰ καὶ προσδοκᾶται εὐθὺς ὡς προσαχθῇ τὸ πρῶτον μέλος τῆς αἰτιώδους σειρᾶς. Ἡ σταθερὰ αὕτη προσδοκία ἐκφράζεται ἐν τῷ τύπῳ «Βούλομαι», ὅπερ ἰσοδυναμεῖ τῷ «Δύναμαι» καὶ «Θὰ πράξω», εἰ

καὶ δὲν εἶναι ταῦτοσήμενον τῷ «Θὰ γείνη»· διότι τὸ ἐξωτε-
ρικὸν ἀποτέλεσμα δύναται καὶ νὰ μὴ ἐπέλθῃ, ἐὰν ἡ γνώσις τῆς
ἐσφαλμένης, ἢ ἐὰν ἀπρόοπτα συμβάντα ἐκτρέψωσι τὴν σειράν
τῶν μεταβολῶν ἀπὸ τοῦ βουλευθέντος ἀποτελέσματος.

Ἡ κατασκευὴ τῆς τοιχύτης αἰτιώδους σειρᾶς εἶναι ἔργον τοῦ
νοῦ ἠνωμένου μετὰ τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίας. Ἡ μὲν
μνήμη παρέχει αἰτιώδεις σειρὰς (§. 22), αἱ ὁποῖαι κατὰ διαφό-
ρους περιστάσεις ἡγαγον ἐμπειρικῶς εἰς τὴν κατόρθωσιν ὠρισμέ-
νων ἀποτελεσμάτων, ἡ δὲ φαντασία κατασκευάζει ἐν ἀνάγκῃ
διαφόρους νέας ἀλλοιώσεις καὶ συνδυασμοὺς αὐτῶν· ἐκ τούτων
ἐκλέγει ὁ νοῦς ἐκείνην, ἥτις ἄγει ἀσφαλέστατα εἰς τὴν κα-
τόρθωσιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ ἐκλογῇ δεικνύται
σύνεσις τῆς ἔμφρονος σκέψεως.

Βούλεσθαι λοιπὸν σημαίνει τὸ νὰ ἐπιθυμῇ τις ἀποτέλεσμα
τι καὶ νὰ εἶναι βέβαιος περὶ τούτου, ἢ τοῦλάχιστον νὰ πιστεύῃ
ὅτι εἶναι βέβαιον· διότι εἰς τὴν ψυχικὴν κατάρτησιν τῆς βου-
λήσεως εἶναι ἀδιάφορον, ἂν ἡ αἰτιώδης σειρὰ ἄγει πραγματικῶς
εἰς τὴν κατόρθωσιν τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἢ μὴ· ἀρκεῖ ἐνταῦθα
προσωπικὴ πεποιθῆσις, ἢ πίστις εἰς τὸ ἐφικτὸν τοῦ βουλευτοῦ.
Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ βουλευθῶμεν καὶ τὰ ἀδύνατον, ἐὰν φαν-
ῇ μὲν δυνάτον, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεθα καὶ νὰ ἐπιθυμῶμεν αὐ-
τὰ πλὴν τὰ δυνάτὰ καὶ κατορθωτά, ἐὰν λείπῃ ἡμῖν ἡ γνώσις τῶν
μέσων καὶ τῶν ὁδῶν, τῶν πρὸς ταῦτα ἀγούσων. Τὸ ἀνόητον
παιδίον βούλεται πράγματα, ἅτινα ὁ ἐνήλιξ ἐπιθυμεῖ ἀπλῶς
ὁ δὲ ἄπειρος νεανίας βούλεται πλεῖω ἢ ὁ ἀνὴρ, ὅστις πολλὰ
χῶς ἤδη ἐδοκίμασε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐν τῷ ἐφικτῷ τοῦ ἐπι-
θυμητοῦ.

Ὅσῳ σαφεστέρα ἡ γνώσις, ὅτι τὸ ἐπιθυμητὸν εἶναι ἐφικτόν,
ὅσῳ ζωηροτέρην συνείδησιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὅτι δύναται νὰ
ἐπιτύχῃ τὸ ἐπιθυμητόν, τόσῳ ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ βούλησις αὐ-
τοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως μόνῃ ἡ τῶν πραγμάτων πείρα δύναται νὰ
καταστήσῃ τοῦτο φανερόν, ἢ δραστηριότης τῆς βουλήσεως, αὐξάν-
εται σὺν τῷ ἀριθμῷ τῶν πραγματικῶς κατορθωθέντων ἀποτε-
λεσμάτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκεῖ δεικνύει τὴν μεγίστην τόλμην
καὶ σταθερότητα τῆς βουλήσεως, ὅπου ἡ πείρα διὰ πολλὰ
παραδειγμάτων ἐδίδαξεν ἤδη αὐτὸν περὶ τοῦ ἐπαρκοῦς τῶν
ιδίων αὐτοῦ δυνάμεων πρὸς τοὺς ἐπιδιωκόμενους σκοπούς.

§. 62. Ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως πρὸς τὰ ἔξω.

Πράξις καὶ ἔργον. Ἐκουσία προσοχή.

Ἐν τῇ φύσει τῆς βουλήσεως ἐγκλείται τὸ πρᾶττεν. Ἀργ

βούλησις δὲν θὰ ἦτο ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀπλή ἐπιθυμία.

Πρᾶξις ἐν γένει εἶναι ἡ κίνησις τῶν μελῶν ὡς πρῶτον μέλος σειρᾶς μεταβολῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ βουλητοῦ. Ἔργον δὲ τὸ ἄθροισμα τῶν βουληθεισῶν μεταβολῶν τοῦ ἔξω κόσμου, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς πράξεως. Ἔργον λοιπὸν εἶναι τὸ διὰ τῆς πράξεως πραγματικὴν ὑπάρξιν λαβὼν ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως.

Ἡ βούλησις μεταβάλλεται εἰς πράξιν καὶ ἔργον, ἐὰν τὸ Ἐγὼ προσαγάγῃ τὸ πρῶτον μέρος τῆς αἰτιώδους ἐκείνης σειρᾶς, ἣτις ἀποτελεῖ οὐσιώδες συστατικὸν τῆς βουλήσεως. Ἡ προσαγωγή αὕτη προϋποτίθῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῶν κινήσεων τοῦ σώματος· ἡ κυριαρχία αὕτη ἐν τοῖς ζώοις εἶναι ἤδη δεδομένη ἐκ φύσεως διὰ τῆς μονομεροῦς κατασκευῆς τοῦ σώματος αὐτῶν, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦνεκτίον προσκατᾶται μόνον διὰ δυσχεροῦς ἀσκήσεως, ἀρχομένης ἀπὸ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας καὶ οὐδέποτε ἀποτελειομένης.

Μετὰ τῶν κινήσεων τῶν μελῶν συνδέονται δηλαδὴ οὐ μόνον παρυστάσεις τῶν αἰσθήσεων ἀλλὰ καὶ μυϊκὰ αἰσθήματα. Ἐν τῇ ζωῇ παρυστάσει ἐκτελεστέας τινὲς κινήσεως Ἀ ἀναπλάττεται καὶ τὸ ἰδιόζον αὐτῇ μυϊκὸν αἰσθημα α. Ἐὰν τοῦτο ἔχη τὸν ἀπαιτούμενον βαθμὸν τῆς ἰσχύος, ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀντανακλαστικῆς κινήσεως διὰ τινος ἐρεθισμοῦ ἀκτινοβολοῦντος ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ὀργάνου κατὰ διεύθυνσιν φυξικεντρον ἐπὶ τοῦ κινητηρίου νεύρου, διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ὁποίου ἐκτελεῖται ἡ παρυσταθεῖσα κίνησις διὰ συστολῆς τοῦ μυός.

Τὸ ἐκτάκτως εὐπλάστον τοῦ σώματος ὡς ὄργανον ὑπηρετοῦντος τῇ ψυχῇ κατὰ τὰς ποικιλωτάτας διευθύνσεις στηρίζεται ἐπὶ τινος συνεχοῦς προσεκρόσεως τῶν σωματικῶν κινήσεων εἰς τὰ ἀποτελέσματα α βουλόμεθα, κατορθουμένης δι' ἀδικλείπτων ἀποπειρῶν. Ὡς μανθάνει ἡ χεὶρ τοῦ παιδίου τὰς πρώτας ἀδεξιόους κινήσεις, οὕτω μανθάνει βραδύτερον βραθυμὸν νὰ φέρῃ τὸν κάλκμον, τὴν γραφίδα, τὸ γλυφεῖον, τὸ πλῆκτρον, καὶ ὡς ὁ πούς τοῦ παιδίου ἐκμανθάνει τὰς πρώτας ζυγοστατικὰς ἀσκήσεις τοῦ ἵστασθαι καὶ βραδίξειν, οὕτω μανθάνει βραδύτερον καὶ νὰ χορεύῃ, νὰ αἰωρῇται ἐπὶ τοῦ σχοίνου κ.τ.λ.

Τὸ δ' ἔργον εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν ἐξωτερικῶν μεταβολῶν, αἱ ἡ βούλησις παράγει ἐν τῷ ἔξω κόσμῳ διὰ τῆς πράξεως, ἀλλὰ μόνον καθόσον ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς προσδοκίας τῆς βουλήσεως. Αἱ ἐξωτερικαὶ μεταβολαὶ δηλαδὴ, αἱ παρκαγόμεναι διὰ πράξεων, ἐκχρῶνται ἐν μέρει μὲν ἀπὸ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς πράξεως, ἐν μέρει δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, εἰς α προσεκρούσεν ἡ βούλησις. Μόνον καὶ ὅσον αἱ ὑπὸ τοῦ

δευτέρου τούτου περάγοντος επενεχθεῖσαι μεταβολαὶ προβλέφθησαν ἐν τῇ ψυχικῇ καταστάσει τῆς βουλήσεως, ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἔργον.

Ἐργον λοιπὸν εἶναι συμφωνίαν μεταξὺ τοῦ βουλευθέντος καὶ τοῦ ἐκτελεσθέντος, μεταξὺ σκοποῦ καὶ ἀποτελέσματος. Τὸ ἔργον ἐξικνεῖται μόνον ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον ἀμφοτέρω καλύπτονται. Ἡ κρίσις, κατὰ πόσον προκείμενόν τι ἀποτελεσμα εἶναι ἔργον, ἀνήκει εἰς τὸν καταλογισμόν.

Ἐπωτερικῶς δὲ φανεροῦται ἡ ἐνέργεια τῆς βουλήσεως ἐν τῇ ἐκουσίᾳ προσορῇ καὶ διευθύνει τῆς πορείας τῶν ἰσχυμάτων ἡμῶν.

§. 63. Σκέψις καὶ αὐτεξούσιον.

Ἐὰν ἐπιθυμίᾳ τις λάβῃ τὰς δικαστάσεις τοῦ πάθους, κατασιγάξῃ πάντα τὰ λοιπὰ συμφέροντα καὶ τοὺς λόγους, ἅτινα ὀδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀποφάσει τῆς βουλήσεως καὶ ὠθεῖ μετὰ τυφλῆς βίας εἰς πλήρωσιν.

Ἀποκλείεται τότε πᾶσα σκέψις περὶ τῶν σκοπῶν καὶ μόνον ἡ περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν μέσων ἐπιτρέπεται. Αὐτεξούσιον ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ μὴ ἐμπαθεῖ ἐπιθυμίᾳ. Ἐν ταύτῃ ἀνακύπτουσιν εἰς μέσον καὶ οἱ λοιποὶ λόγοι καὶ ἄλλα συμφέροντα τοῦ ἀτόμου, ἅτινα ἢ συμβουλεύουσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς βουλήσεως ἢ ἀποτρέπουσιν ἀπὸ ταύτης, καθ' ὅσον παρουσιάζονται ὡς προαγόμενα ἢ κωλύμενα ὑπ' αὐτῆς. Τοιουτοτρόπως ἡ συνειδήσις τοῦ βουλομένου πίπτει εἰς τὸ δίλημμα τοῦ καὶ βουλευθῇ ἢ καὶ μὴ βουλευθῇ, τ. ἔ. καὶ παραιτηθῇ τῆς βουλήσεως. Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος βαθμὸς τῆς σκέψεως.

Ἐν ταῖς πλείστοις ὁμῶς τῶν περιπτώσεων εἰς τινὰ ἐπιθυμίαν α, βραδύμενην ἐπὶ τοῦ κύκλου τῶν παραστάσεων Α, ἀντιτάσσεται δευτέρω τις β, ἡ καὶ τρίτῃ τις γ ἀκόμη, αἵτινες ἔχουσι τὴν ἑδρὰν αὐτῶν ἐν τοῖς ἀντιθέτοις τῶν παραστάσεων κύκλοις Β καὶ Γ. Ἐνταῦθα ἐγείρεται ἀγὼν τῶν ἐπιθυμιῶν, ὁμοίος τῷ τῶν ἀντιθέτων παραστάσεων, αἵτινες παλαίουσι περὶ τῆς κατὰ τὴν σιγμὴν κατοχῆς τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἀγὼν οὗτος μεταδίδεται ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν παραστάσεων, ὑφ' ὧν βασιλεύονται αὗται τ. ἔ. εἰς τὰ συμπλέγματα ἐκείνων τῶν συμφερόντων, ἅτινα λαλοῦσιν ὑπὲρ τῶν διαφόρων ἀντικειμένων τῆς ἐπιθυμίας.

Αὕτη ἡ ἀμφιταλάντευσις τοῦ Ἐγὼ μεταξὺ πολλῶν βουλήσεων, ὅπως ἐνωθῇ μετὰ μιᾶς ἐξ αὐτῶν, παράγει τὴν κατάστασιν τῆς σκέψεως. Ἐν τῇ σκέψει διατρέχει τὸ Ἐγὼ κατὰ φαντα-

τίκν τούς δυνάμεις τούς τρόπους τοῦ βούλεσθαι, οἱ ὅποιοι ἐν ὁρίσμενῃ τινὶ περιπτώσει παρίστανται πρὸ αὐτοῦ, καὶ σκαλεῦει ἐξ ἴσου μεταξὺ αὐτῶν, καθὼς ἡ πράξις τοῦ ὑποκειμένου ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ τῶν προσφερομένων αὐτῇ πολλῶν κατηγορουμένων ἐν τῇ σκέψει ἐκείνῃ, ἥτις προηγεῖται ὁρισμένης τινὸς κρίσεως (Ηρβλ. §. 31). Ἡ μὲν ἐν τῇ κοίτῃ σκέψις καλεῖται θεωρητική, ἡ δ' ἐν τῇ βουλήσει πρακτική. Ἡ τελευταία καλεῖται καὶ βουλή (ἢ βούλευσις).

Ἐπ' ὅσον τὰ ἐλατήρια τῶν μερικῶν βουλήσεων εὐρίσκονται ἐν ἰσορροπίᾳ πρὸς ἀλλήλα, διαρκεῖ ἡ σκέψις καὶ οὐδεμίᾳ ὁριστικῇ βουλήσει προκύπτει εἰς φῶς. Ἐὰν ὅμως μία τῶν δυνάμεων παρασταθεῖ τῶν βουλήσεων λάβῃ ἀπροσδόκητον συνδρομὴν βοηθητικῶν εἴτε ἐξωθεν εἴτε ἐσωθεν, εὐθὺς ὑψοῦνται εἰς τὴν συνείδησιν μετ' ἐπικρατοῦσης ἰσχύος αἱ σειραί, αἵτινες ὑπηρετοῦσι ταύτῃ τῇ βουλήσει, καὶ ἐπάγεται ἡ λύσις, ἥτις ἐνταῦθα καλεῖται προαίρεσις (ἀπόφασις).

§. 64. Ἡ ψυχολογικὴ ἐλευθερία.

Ἡ ψυχολογικὴ ἢ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ δύναμις τοῦ αὐτεξουσίου. Ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ δὲν πρόκειται, ἂν ἡ βούλησις ἐκάστη εἶναι ἀνεξάρτητος πάσης αἰτίας ἢ ἀπροσδιόριστος, ἀλλὰ μᾶλλον, ἂν τὰ κινούντα αἴτια εὐρίσκονται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ προσώπου, ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ, τ. ἐ. ἐν ἐξωτερικαῖς συνθήκαις καὶ αἰτίαις. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὀρίζει ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτὸν· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὀρίζεται ἐξωθεν.

Ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ ψυχικοῦ αὐτοῦ βίου ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς διαφρωτάτας ἐξωτερικὰς θέσεις, αἱ ὅποισι παρορμῶσιν αὐτὸν εἰς ποικιλωτάτας βουλήσεις καὶ πράξεις. Ἐὰν ἠκολούθει πάντοτε μόνον ταῖς ἐξωτερικαῖς ταύταις παρορμήσεσιν, ἐπομένως πάντοτε ὠρύετο μετὰ τῶν λύκων καὶ ἐκαλύμβη πρὸς τὸ ρεῦμα, θὰ ἦτο εἰς τὸν ὕψιστον βελθὸν δούλος· διότι ἡ ἀπόφασις τῆς πράξεως θὰ ἐξηρτάτο οὐχὶ ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων.

Διὸ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐμφανίζεται τόσῳ ἰσχυροτέρῃ, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος ὀρίζει ἑαυτὸν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς παρορμήσεις, κατ' ἐσωτερικοὺς ἀμετακτρέπτους κανόνας. Τοιοῦτοι δὲ κανόνες εἶναι τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα¹⁾.

1) «Ἀξιώματα» διακρίνονται τῶν φιλῶν «προθέσεων» κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν περιέχουσι μόνον θεωρητικὰ παραγγέλματα δι' οἷονδῃτινα τρόπον τοῦ βούλεσθαι, π. χ. «ἔσο ἐπιμελής», «ἔσο ἐλεήμων», «μὴ ψεύδου», ἀλλ' εἶναι ἀληθεῖς ψυχολογικαὶ δυνάμεις, αἵτινες ἐκτίθενται τὸ κράτος, διότι ἐν πολλαῖς συμ-

Τὸ πρακτικὸν ἀξίωμα εἶναι προσλαμβάνουσα (ἀφομοιούσα) ὁμὰς παρυστάσεων δι' ὠρισμένην τάξιν βουλημάτων. Ἐάν τις δηλαδὴ ἐν πολλαῖς ὁμοειδέσι περιπτώσεσι, καθ' ἃς ἡδύνατο νὰ πράξῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ἀποφασίσῃ κατὰ τὸν αὐτὸν νοῦν, μορφοῦται οὕτω πρακτικὸς τις κανὼν τῆς βουλήσεως καὶ πράξεως, ὅστις εἶναι τὸ μέτρον καὶ διὰ μελλούσας περιπτώσεις τοῦ εἶδους τούτου, καθ' ὅσον ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἀμφιταλάντευσιν τῆς σκέψεως προσλαμβάνων. Τὸ πρακτικὸν ἀξίωμα λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ γενικὴ βούλησις, ἥς ἡ ἰσχύς αὐξάνεται μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περιπτώσεων, ἐν αἷς πραγματοποιεῖται. Ὅσοι συχνότερον π. γ. ἀπεφασίσαμεν νὰ μαρτυρῶμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐναντίον τῶν δειλεσμάτων τῆς στιγμῆς πρὸς τὸ ἐπιτυχεῖν μικροῦ ὠφελήματος δι' ἀναγκαίου ψεύδους, τόσω βελύτερον καὶ στερεώτερον θὰ ῥιζώσῃ ἐν ἡμῖν τὸ πρακτικὸν ἀξίωμα ἐμπέδου φιλαληθείας καὶ θὰ ὀρίξῃ τὰς μελλούσας ἀποφάσεις τῆς βουλήσεως ἡμῶν.

§. 65. Λόγος (λογικόν).

Δύο εἶδη σκέψεως διεκρίναμεν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, τὴν θεωρητικὴν ἐν ταῖς κρίσεσι καὶ τὴν πρακτικὴν ἐν τῇ αὐτεξουσίᾳ ὀρισμῶ τῆς βουλήσεως. Δι' ἐκείνης μὲν ὀρίζεται τὸ ὑποκείμενον κρίσεώς τινος ἀναφορικῶς πρὸς κατηγορούμενόν τι, διὰ ταύτης δὲ τὸ Ἐγὼ ἀναφορικῶς πρὸς τινὰ βούλησιν.

Ἡ «ἀπόφρασις», ἡ περζίνουσα τὴν κατὰστασιν τῆς «σκέψεως», ἐπάγεται διὰ τινων ἐπικρατουσῶν, τ. ἔ. προσλαμβανουσῶν (ἀφομοιουσῶν) ὁμάδων παρυστάσεων, αἱ ὁποῖαι δίδουσι τέλος ἐν μὲν τῇ θεωρητικῇ σκέψει εἰς τὴν ἀμφιταλάντευσιν τοῦ ὑποκειμένου μεταξὺ πολλῶν κατηγορουμένων, ἐν δὲ τῇ πρακτικῇ εἰς τὴν τοῦ Ἐγὼ μεταξὺ πολλῶν προσφερομένων αὐτῷ βουλήσεων, ἐξάιρουσι μὲν τὸ συμφωνοῦν μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν περιεχομένου κατηγορούμενον ἢ βούλημα, καταπιέζουσιν δὲ τοὺς ἀντιθέτους προσδιορισμούς. Ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτων τῶν προσλαμβανόντων κανόνων ἐξαρτᾶται ἡ κρίσις ἡμῶν περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, ὡς καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς βουλήσεως ἡμῶν καὶ πράξεως.

Ἐν τῇ θεωρητικῇ σκέψει αἱ ἔννοιαι ὀρίζουσι τὴν κρίσιν ἡμῶν ὡς προσλαμβάνοντες κανόνες. Ἀλλ' αἱ ἔννοιαι αὗται σύρονται καὶ αὐταὶ εἰς τὸν κύκλον τῆς σκέψεως, καθότι ζητεῖται νὰ ὀρισθῇ

φώνοις περιπτώσεσι τῆς πραγματικῆς βουλήσεως καὶ πράξεως ἡκολούθησιν τις τάξις, διότι λοιπὸν πᾶσι ἐγένετο ἐπιμελής, ἐλεῆμων, δὲν ἐψεύσατο, εἰ καὶ αἱ περιστάσεις ἐδείξαζον αὐτὸν πρὸς τοῦτο κ.τ.λ.

ἡ ἀμοιβαία αὐτῶν σχέσις διὰ νέων κρίσεων. Αὕτη εἶναι σκέψις ἀνωτέρου εἶδους, ἣτις περναίνεται δι' ἐννοιῶν ὑψηλοτέρων καὶ μᾶλλον ἀφηρημένων. Διὰ συνεχοῦς συγκρίσεως τῶν ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῆς θεωρητικῆς ἡμῶν σκέψεως, φθάνομεν εἰς τὰς ὑψίστας (θεωρητικὰς) ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι ὡς ὑπέρτατοι κανόνες τῆς ἡμετέρας διανοίας καλοῦνται *ιδέαι*. Μέγεθος καὶ ἀριθμός, ὕλη καὶ δύναμις, θεὸς καὶ φύσις, οὐσία καὶ ιδιότης εἶναι τοιαῦτα ὑπέρτατα ιδέαι.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πρακτικὴ σκέψις ἄγει εἰς ὑπέρτατα ἀξιώματα (§. 64), ἅτινα, ὅμω ἐκφορσθέντα, λαμβάνουσι τὴν μορφήν θεμελιωδῶν παραστάσεων περὶ τοῦ ἀπολύτως αἰρετοῦ ἢ φευκτοῦ τῆς βουλήσεως. Αὗται αἱ ὑπέρταται θεμελιώδεις ἐννοιαί, αἱ ὁποῖαι κυβερνῶσι τὴν ἀπόφασιν τῆς βουλήσεως ἐπίσης ὡς αἱ θεωρητικαὶ ιδέαι τὸ κρίνειν, δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι *πρακτικαὶ ιδέαι*. Δίκαιον καὶ ἀντικπόδοσις, ἀγάπη καὶ τελειότης εἶναι πρακτικαὶ ιδέαι.

Ἡ δύναμις τῶν ιδεῶν εἶναι ἡ ὑψίστη δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ λόγος. Δύνεται δέ τις νὰ διακρίνῃ λόγον *θεωρητικόν* καὶ *πρακτικόν*, καθ' ὅσον ἐξασκεῖ τὸ κύριον αὐτοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς θεωρητικῆς ἢ τῆς πρακτικῆς σκέψεως.

Τοῦ ἀνοῦ» διακρίνεται ὁ «λόγος» κατὰ τὸδε, ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπεκτείνεται οὐχὶ εἰς ἓνα ἢ τινὰς ὀλίγους κύκλους παραστάσεων, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον τῶν τοῦ ἀνθρώπου νοημάτων καὶ βουλήσεων, ἐφ' οὗ ζητεῖ νὰ ἐντυπώσῃ τὸν χαρακτηρὴν ἀρμονικῆς ἐνότητος. Τῆς μὲν ἐνεργείας τοῦ νοῦ ὑπάρχουσι τόσα εἶδη, ὅσοι κύκλοι παραστάσεων συναφεῖ· καὶ αὐτοτελεῖ· δύνανται νὰ διακριθῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδόλως εἶναι ἄτοπον νὰ ποιῶμεθα λόγον περὶ μαθηματικοῦ, νομικοῦ, ἐμπορικοῦ, φυσιολογικοῦ νοῦ· ὁ λόγος τοῦναντίον εἶναι ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, τῇ ἐπεκτεινομένῃ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρωπίνων πεποιθήσεων, ὁ ἀμερίστως εἷς, εἴτε εἰς τὴν θεωρητικὴν σκέψιν εἴτε εἰς τὰς πράξεις ἀναφέρονται αἱ ἀποφάνσεις αὐτοῦ.

§. 66. Ὁ χαρακτήρ.

Διὰ τῶν πρακτικῶν ἀξιωμάτων, ἅτινα γεννῶνται ἐκ τῆς λογικῆς σκέψεως, εἰσάγεται εἰς τὰς βουλήσεις καὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ποικίλαι ἀκολουθίαι, καθ' ὅσον οὗτος ἀποφασίζει ἐν τῇ βουλήσει καὶ πράξει αὐτοῦ ἐν ὁμοίαις περιπτώσεσι καθ' ὅμοιον τρόπον.

Ἐάν, ἀφ' οὗ ἅπαξ μορφωθῶσιν ἐν τινι ἀνθρώπῳ διάφορα πρακτικὰ ἀξιώματα, ἐμφανισθῇ εἰς τὴν συνειδήσιν ὁμᾶς τις παρα-

στάσεων, παρορμώσα εἰς ὠρισμένην βούλησιν, ἀναπλάττονται ἐκεῖνα τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα, ἅτινα ἔχουσιν οἰκνδήποτε ὁμοιότητα πρὸς αὐτήν, τ. ἔ. ἐκφραζόμενοι ἐπὶ τῆς προκειμένης περιπτώσεως. Ἡ βούλησις νῦν θὰ προέλθῃ ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ὁμῆδος τῶν παρυστάσεων τοιαύτης, ὥστε νὰ εἶναι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ταῦτα τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα, τ. ἔ. θὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτά.

Ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον εἶναι δυνατόν, ἐὰν μηδεμίαν ἀντίθεσιν ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν καθ' ἑκάστον πρακτικῶν ἀξιωμάτων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, συμβαίνει σύγκρουσις. Αὕτη δὲν δύναται ἄλλως ν' ἀρθῇ, ἢ ἐὰν ἀναγνωρίσωμεν τὸ ἐν πρακτικὸν ἀξιωμα ὡς ἀνώτερον καὶ ρυθμίσωμεν τὴν βούλησιν κατ' ἐξοχὴν πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο τὰ καθ' ἑκάστον πρακτικὰ ἀξιώματα δὲν πρέπει νὰ ἴστανται μεμοσμένα ἐγγὺς ἀλλήλων, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃσι, πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεων, εἰς βαθμολογικὴν τινα τάξιν, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ὁποίας πρέπει νὰ τε'ῃ ὑπέρτατον τι πρακτικὸν ἀξιωμα. Εἰς τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξιωμα ἀνήκει ὡς εἰς τελευταῖον ἐξουσίαν ἡ κρίσις, ὅταν πρόκηται περὶ συγκρούσεως τῶν βουλήσεων καὶ ἀξιωμάτων.

Τοιοιουτρόπως εἰσάγεται εἰς σύμπαν τὸ βούλεσθαι καὶ πράττειν ἡ ἀρμονία ἡ ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τοῦ χαρακτῆρος. Διὰ τοῦτο χαρακτήρ εἶναι ἡ ἀκολουθία σύμφωνας τοῦ βούλεσθαι καὶ πράττειν καθυποτεταγμένου εἰς ἀξιώματα πρακτικά, τούτων δὲ πάλιν εἰς τι ὑπέρτατον πρακτικὸν ἀξιωμα.

Ἡ ποιότης τοῦ χαρακτῆρος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν πρακτικῶν ἀξιωμάτων· ἐὰν ταῦτα εἶναι ἠθικὰ, ἢ ἡθικῶς, ἔχῃσι δ' ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν ὡς ὑπέρτατον ἀξιωμα τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑπακούειν ἐν παντὶ καὶ πάντοτε εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς συνειδήσεως, ὁ χαρακτήρ τότε εἶναι ἠθικός. Ἐὰν δὲ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ ὑπέρτατου πρακτικοῦ ἀξιωματος ἄλλη τις ἀπόφασις, π. χ. ὁ πρὸ τῆς ἐμπαθοῦς βουλήσεως αἰωρούμενος τελικός σκοπός, τότε οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ ἠθικοῦ χαρακτῆρος.

Μόνον ὁ ἠθικός χαρακτήρ εἶναι ἀληθῶς χαρακτήρ· διότι ἐντελὴς ἀκολουθεῖ (συμφωνεῖ), δίδουσα διὰ παντὸς τοῦ βίου καὶ διὰ πᾶσιν τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου, δύναται νὰ κατισθῇ μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἠθικότητος, ἧς αἱ μερικαὶ ἀπαιτήσεις κέκτληται τὴν μεγίστην ἀρμονίαν. Ὁ μὴ ἠθικός χαρακτήρ εὐρίσκει τοῦναντίον ἐν ἀντιτάσει πρὸς τὰς αἰωνίους καὶ ἀνκνιτέκτους ἀπαιτήσεις τῆς ἠθικῆς, αἱ ὁποῖαι, ἐὰν ἐπὶ τέλους ἀνακύψωσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ φεύλου ἀνθρώπου, διαβιβρώσκουσι τὰ θεμέλια τοῦ μὴ ἠθικοῦ χαρακτῆρος διὰ τῆς καταδικωκούσης

τὰ ἔργα αὐτοῦ μετανοίας οὕτως, ὥστε καταρρεῖ ἐν ἑαυτῷ.

Ὁ ἰθιὺς χαρακτηρ εἶναι τὸ ὕψιστον τέλος καὶ ἡ τελειοτάτη μορφή τῆς ψυχικῆς ἀναπτύξεως. Εἶναι *τεχνουργημα*, ὃ δὲ ἄνθρωπος πρέπει νὰ θεωρῇ ὡς τὸν ὕψιστον αὐτοῦ προορισμόν τὸ νὰ παρκαστήσῃ τοῦτο διὰ τῆς ἐφ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου ἐπεκτείνουμένης ἐνεργείας, ἐν τῷ συνόλῳ τῶν βουλήσεων αὐτοῦ καὶ πράξεων. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ *ἰθαμικόν*, τὸ ὅποτον ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ ἐπιγίῳ αὐτοῦ βίῳ μόνον πόρρωθεν δύναται νὰ προσεγγίσῃ. Εἶναι ἀρκετόν, ἐάν ἐνια τῶν πρακτικῶν ἀξιοματίων δύνανται νὰ ἐντυπώσωσιν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ προσώπου τὸν τύπον γραμμῶν χαρακτηῆρος.

§. 67. Περί τοῦ καταλογισμοῦ.

Καταλογισμός εἶναι ἡ κρίσις, δι' ἧς ἀποφαινόμεθα, ὅτι ὥρισμένον τι ἐξωτερικόν ἀποτελεσμα προῆλθεν ὡς ἔργον ἐκ τοῦ Ἐγὼ ὥρισμένου προσώπου.

Μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀποτελέσματος καὶ τοῦ Ἐγὼ ἵσταται ἡ *βούλησις* ὡς μεσάζον μέλος· διότι τὸ ἀποτέλεσμα μόνον διὰ τῆς βουλήσεως δύναται ν' ἀνενεχθῇ εἰς τὸ Ἐγὼ. Ὑπάρχουσι λοιπὸν δύο εἰδῶν καταλογισμοί, κατώτερος καὶ ἀνώτερος. Ὁ μὲν πρῶτος ἀναφέρει τὸ ἀποτέλεσμα ὡς ἔργον εἰς ὥρισμένην βούλησιν· ὁ δὲ δεύτερος ἀναφέρει τὴν βούλησιν εἰς τὸ Ἐγὼ.

Ὁ κατώτερος καταλογισμὸς ἀποφαίνεται κατὰ πόσον τὸ προκείμενον ἀποτέλεσμα εἶναι ἔργον, τ. ἔ. προῆλθεν ἐκ τῆς βουλήσεως. Το ἔργον δηλαδὴ ἐκτείνεται ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον βούλησις καὶ ἀποτέλεσμα καλύπτονται, τ. ἔ. ἐφ' ὅσον τὸ ἄθροισμα τῶν *πραγματικῶν* ἐξωτερικῶν μεταβολῶν εἶναι ἴσον τῇ ἐν τῇ βουλήσει περιεχομένῃ παρκατάσει αὐτῶν.

Ἐν ἰδιαιτέrais περιπτώσεσι δυνατόν νὰ μὴ συμπίπτωσι βούλησις καὶ ἀποτέλεσμα. Πᾶν τὸ πλεονάζον ἐν τῇ βουλήσει, τὸ μὴ καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ ἀποτελέσματος, μένει *ἀπλή γνώμη* (πρόθεσις), ὡς π. χ. ἐάν τις ἐσκόπευε νὰ φονεύσῃ καὶ ἐτραυματίσῃ μόνον· πᾶν δὲ τὸ ἐν τῷ ἀποτελέσματι πλεονάζον, τὸ μὴ καλυπτόμενον ὑπὸ τῆς βουλήσεως, εἶναι ψιλὸν *συμβεβηκός*, ὡς π. χ. ἐάν τις φονεύσῃ, ἐν ᾧ ἐβούλετο νὰ τραυματίσῃ.

Εἰ καὶ ὁ κατώτερος καταλογισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἐν γένει ἐκτείνεται, ἐφ' ὅσον βούλησις καὶ ἀποτέλεσμα καλύπτονται ἐν τῇ ἐκτάσει τοῦ ἔργου, εἶναι δυνατόν ἐν τούτοις κατὰ περιστάσεις νὰ καταλογισθῇ καὶ ἡ ψιλὴ γνώμη καὶ τὸ ψιλὸν ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς πρώτης ἐκ τινων ἐξωτερικῶν σημείων (ἀπόπειρα κακούργου) ἢ καθ' ὅσον τὸ

τελευταίον ἡδύνατο νὰ παραληφθῇ ἐν τῇ βουλήσει ἢ ν' ἀποκλεισθῇ ταύτης, τ. ἔ. νὰ προβλεφθῇ (ἀμάρτημα ἐξ ἀμελείας).

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύναται νὰ καταλογισθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ἐλλείψις ἀποτελέσματος, ὅπου ὑπῆρχεν ὑποχρέωσις. Ὁ καταλογισμὸς ὁμῶς ἀφανίζεται ὅλως ἐκεῖ, ὅπου οὐδεμία ὑπῆρχε βούλησις, ἢ ὅπου τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα ἴστατο ἐκτὸς συναφείας πρὸς τὴν βούλησιν δυνάμενός νὰ προβλεφθῇ ὑπὸ τυχῆς, καὶ ἐπομένως καὶ κατὰ τὸν κοινὸν σύνδεσμον τῶν ὄντων δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτήν.

Ὁ ἀνώτερος καταλογισμὸς ἀποφάνεται, ὅτι βούλησις τις οἰκδήποτε προήλθεν ἐκ τοῦ Ἐγὼ ὀριζμένου προσώπου. Ὁ καταλογισμὸς οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὴν κρίσιν, κατὰ πόσον τὸ βουλούμενον πρόσωπον εὐρέθη κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ ἔργου ἐν τῇ κατὰστάσει ψυχολογικῆς ἐλευθερίας, τ. ἔ. ὑπῆρξεν ἐπιδεκτικὸν καταλογισμοῦ.

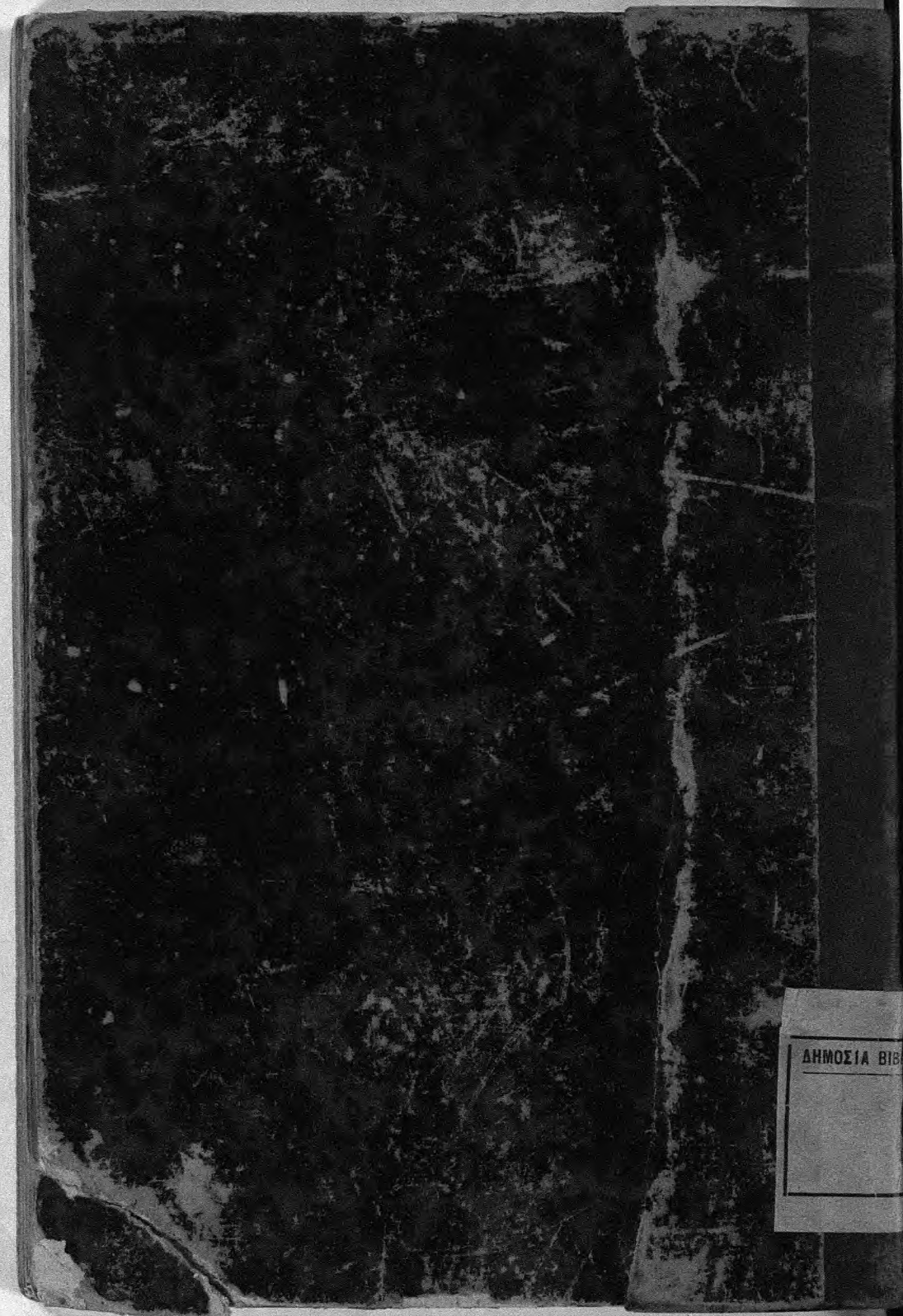
Ὁ δικαστικὸς καταλογισμὸς ἐν τοῖς ποινικοῖς δικαστηρίοις προϋποτίθεται τὴν κατὰ τινος τῆς ἐπιδεκτικότητος τοῦ καταλογισμοῦ ἐν τινι ἀτόμῳ, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν φαίνεται ἀποκλειομένη ὑπὸ τινων ἀνωμάτων καταστάσεων, αἵτινες συνήθως ἀριθμοῦνται μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν ταῖς νομοθεσίαις, σπανίως ὁμῶς ὀρίζονται ἐντελῶς. Τοιαῦται ἀνώμαλοι καταστάσεις εἶναι τὰ διάφορα εἶδη τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν, ἡ ἡμιυπνία καὶ ὁ ὕπνος, καὶ ἡ μέθη εἰς ἣν ἐμπίπτει τις χωρὶς ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἐκτελεσθησομένην πράξιν.

Ὁ δικαστικὸς καταλογισμὸς διακρίνει πρὸς ταῦτοις ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπιδεκτικὸν τοῦ καταλογισμοῦ μόνον δύο καταστάσεις, καὶ ὅσον ἡ ψυχολογικὴ ἐλευθερία καὶ σὺν αὐτῇ τὸ ἐπιδεκτικὸν τοῦ καταλογισμοῦ ὑπάρχει ἢ οὐ. Μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν λεγομένων «ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων» λαμβάνουσι πῶς ὑπ' ὅψιν τὰ βιβλία τῶν νόμων τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδεκτικότητος τοῦ καταλογισμοῦ ἐν τῇ καταμετρήσει τῆς ποινῆς.

Ὁ ἡθικὸς καταλογισμὸς τοῦναντίον διακρίνει βηθμοὺς τῆς ἐπιδεκτικότητος τοῦ καταλογισμοῦ, ὅτινες ἀντιστοιχοῦν εἰς τοὺς διαφόρους βηθμοὺς τῆς πεπαισθητικότητος, μετ' ἧς γίνεται ἡ πρόσληψις τῆς βουλῆσεως ὑπὸ τῆς μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξηγημένῃς καὶ ἐργηγοῦντις παραστάσεως τοῦ Ἐγὼ. Διακρίνει ἔργα προπετείας καὶ ἔργα προνοίας χωρὶς τὴν ἡθικὴν ἀποπλάνησιν ἀπὸ τῆς συστηματικῆς μοχθηρίας καὶ ἐρευνᾷ ἀκριβῶς τὸν τρόπον τῆς συναφείας, ἣν ἡ ἡθικὴ κρίσις ἔχει πρὸς τὴν σταθερὰν στάθμην τοῦ βούλεσθαι, τ. ἔ. πρὸς τὸν ἀναγκαῖον.

Директор Кентрикс Вистовант В.р.с.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας